

Національний університет
водного господарства
та природокористування

інститут права
Institute of Law

**Міністерство освіти і науки України
Національний університет водного господарства та
природокористування
Навчально-науковий інститут права**

***Актуальні проблеми розвитку сучасного права:
українські реалії та зарубіжний досвід:
збірник тез Міжнародної науково-практичної
конференції***

(20-21 травня 2022 р.)

Рівне-2022

Актуальні проблеми розвитку сучасного права: українські реалії та зарубіжний досвід: збірник тез Міжнародної науково-практичної конференції, м. Рівне, 20-21 травня 2022 р. – Рівне: НУВГП, 2022. – 261 с.

Рекомендовано Вченою радою Національного університету водного господарства та природокористування. Протокол № 7 від 09 вересня 2022 р.

Редакційна колегія:

1. Віктор Мошинський – доктор сільськогосподарських наук, професор, ректор Національного університету водного господарства та природокористування (НУВГП), голова організаційного комітету конференції.

2. Наталія Савіна – докторка економічних наук, професорка, проректорка з наукової роботи та міжнародних зв'язків Національного університету водного господарства та природокористування

3. Валерій Цимбалюк – кандидат юридичних наук, професор, директор навчально-наукового інституту права НУВГП, співголова організаційного комітету конференції.

4. Вікторія Гришко – кандидатка педагогічних наук, доцентка, завідувачка кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності навчально-наукового інституту права НУВГП.

5. Мирослава Якимчук – кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін навчально-наукового інституту права НУВГП.

Автори несуть персональну відповідальність за наданий до збірника тез текст рукопису

ISBN 978-966-327-464-5

© Національний університет
водного господарства та
природокористування, 2022

ЗМІСТ

НАУКОВИЙ НАПРЯМ 1.

ФІЛОСОФСЬКО-ПРАВОВІ ОСНОВИ ПРАВОТВОРЧОСТІ ТА ПРАВОЗАСТОСОВЧОЇ ДІЯЛЬНОСТІ: НАЦІОНАЛЬНИЙ ТА МІЖНАРОДНИЙ ДОСВІД 6

Aldona Domańska. Stan wojny i stan wojenny w polskim porządku konstytucyjnym. Podobieństwa i różnice	6
Adam Kasprzyk. System pozytywnego prawa – struktura i rozwój	15
Матвійчук А.В. Всесвітня декларація інформаційних прав суспільства: від концепту до практичного застосування.....	19
Кафарський В.І. Дух законів і правова культура сучасного українського і російського суспільства.....	22
Багатко А.С. Порухення норм міжнародного морського права під час воєнних дій росії проти України (науковий керівник: канд. пед. н, доц. Якимчук М.Ю.).....	30
Ласкевич Р.Л., Градиська Ю.В. Правовий статус українського біженця в країнах ЄС....	35
Міщук І.В., Киричук Б.С. Правосуддя та медіація як конкурентні системи вирішення сімейних конфліктів	38
Якимчук М.Ю., Стріла І.В. Розвиток правової культури у воєнний час	43
Матвійчук О.В. Правова регламентація надання допомоги українським біженцям органами державної влади і місцевого самоврядування Республіки Польща	48
Давидюк П.П., Карпук А.І. Графологія	52
Крупка О.В. Ідеологічні та інституційні засади правової свідомості української шляхти в ранній новий час (XVI – перша половина XVII ст.)	59
Діденко Н.М. Проблеми застосування нової редакції українського правопису в правових документах.....	63
Пасічний В.Б. Деякі аспекти відбудови України у післявоєнний час.....	67

НАУКОВИЙ НАПРЯМ 2.

ПРОБЛЕМНИЙ ДИСКУРС СУЧАСНОГО ПРИВАТНОГО ТА ПУБЛІЧНОГО ПРАВА . 69

Дуліба Є.В. Міграція українців як загроза національній безпеці України	70
Булат Є.А. Деякі напрями подальшого розвитку правової охорони інтелектуальної власності в контексті оновлення чинного цивільного законодавства.....	76
Ткачук В.Є. До питання кримінально-виконавчої політики	79
Блошкіна О.О. Суди загальної юрисдикції в Україні: сучасний стан та перспективи розвитку (науковий керівник: д. ю. н., проф. Словська І.Є.)	82
Свинар А.О. Поняття та система конституційного права як науки (науковий керівник: д. ю. н., проф. Словська І.Є.).....	86
Турчик Д.С. Історія українських референдумів (науковий керівник: д. ю. н., проф. Словська І.Є.).....	90
Циріль А.М. Роль системи органів місцевого самоврядування в Україні (науковий керівник: д. ю. н., проф. Словська І.Є.)	93
Фурманчук І.В. Особливості прийняття спадщини неповнолітніми (науковий керівник: канд. пед. н, доц. Гришко В.І.).....	96
Коновейчук Х.Б. Сільський староста в сучасному правовому полі України	99
Гришко В.І. Особливості спадкування в умовах воєнного стану в Україні	107
Міщук І.В., Пелешок І.І. Порухення прав дітей під час воєнного стану.....	110
Дегтярьов Д.І. Поняття згвалтування в кримінальному праві України та зарубіжних держав (науковий керівник: к. ю. н., доц. Березняк В.С.)	113

Словська І.Є. Правовий статус внутрішньо переміщених осіб	117
Сахнюк В.В. Діяльність системи безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану.....	122
Дума В.В. Актуальні проблеми правового регулювання страхової діяльності.....	125
Микулець В.Ю. Екологічні наслідки агресії РФ в Україні: до питання майбутніх компенсацій	128
Смаль І.І. Гуманітарні аспекти забезпечення прав і свобод особи під час тримання під вартою.....	132
Швець О.М., Чикун Т.М. Роль територіальних громад в управлінні землями в умовах нового земельного законодавства.....	135
Швець О.М., Красько З.В. Роль безоплатної правової допомоги в захисті прав землевласників та землекористувачів	140
Багатко А.С., Подвірна О.В. Теоретико-правовий аспект договору довічного утримання	145
Батарчук І.І., Подвірна О.В. Концептуальні ознаки розвитку інституту сторін в господарському процесуальному праві.....	150
Вовк Ю.Є., Киричук Б.С. Особливості укладення господарських договорів в мережі інтернет	153
Коташевський О.В. Аналіз доповнень до Кримінального кодексу України	157
Кочкіна Д.Д. Актуальні питання правового регулювання сурогатного материнства в Україні (науковий керівник: к. ю. н., доц. Юніна М.П.).....	159
Меланіч В.В., Славіта Ю.В. Теорія та практичне застосування договору перевезення вантажів повітряним транспортом: правові аспекти та особливості (науковий керівник: ст. в. Поліщук І.В.).....	163
Мельничук Ю.І. Особливості регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності в умовах воєнного стану.....	166
Якимчук М.Ю., Вишневська Є.С. Юридична риторика: історія виникнення та сучасність.....	169
Водоп'ян Т.В. Особливості цивільних відносин під час воєнного стану в Україні	173
Полюхович М.М. Проблеми юридичної відповідальності у сфері запобігання політичній корупції в Україні.....	178
Колодчина Р.В. Правові засади охорони відомостей про стан психічного здоров'я особи	182

НАУКОВИЙ НАПРЯМ 3.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ СУЧАСНОСТІ, В ТОМУ ЧИСЛІ І ВОЄННОГО СТАНУ

Благодир А.А., Кривчик В.І. Статус експерта як учасника кримінального провадження	186
Шевчук О.П., Прокопчук Є.В. Комунікативна культура працівника правоохоронних органів у воєнний час (науковий керівник: канд. пед. н, доц. Якимчук М.Ю.)	190
Редько М.В. Функціонування правоохоронних органів в умовах воєнного стану (науковий керівник: канд. пед. н, доц. Якимчук М.Ю.).....	194
Гвоздецький В.Д., Ляш А.О. Корупційна, організована та професійна злочинність: питання співвідношення	197
Багатко А.С., Самороков В.О. Деякі аспекти кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту	205
Батарчук І.І., Самороков В.О. Аналіз внесених змін до кримінального кодексу України в зв'язку з початком воєнних дій на території держави в 2022 році.....	210

Благодир А.А., Благодир С.М. Недопустимість доказів отриманих неуповноваженою на те особою	214
Коваль Б.В. Корупція у сфері охорони здоров'я: сучасний погляд на проблематику	219

НАУКОВИЙ НАПРЯМ 4.

ЮРИДИЧНА ІНЖЕНЕРІЯ МАЙБУТНЬОГО: ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИКА 223

Цимбалюк В.І. Електронне судочинство в Україні: сучасний стан і перспективи розвитку	223
Киричук Б.С. Кібертероризм та кіберзлочинність: нові загрози в реаліях сучасного інформаційного суспільства (<i>науковий керівник: ст. в. Самороков В.О.</i>)	231
Кубай О.В. Використання систем штучного інтелекту в юридичній діяльності	236
Багатко А.С. Загрози інформаційної безпеки та їх запобігання в умовах російсько-української війни (<i>науковий керівник: ст. в. Кубай О.В.</i>)	245
Багатко А.С. Особливості застосування інформаційних правових технологій в умовах воєнного стану (<i>науковий керівник: ст. в. Кубай О.В.</i>)	249
Корнева Т.В. Значення цифровізації митного контролю у період воєнного стану	255
Лотиш В.В. Big data - можливості використання у юриспруденції	258

Науковий напрям 1.
Філософсько-правові основи правотворчості та правозастосовчої
діяльності: національний та міжнародний досвід

Aldona Domańska

Dr hab., prof. UŁ

Kierownik katedry prawa konstytucyjnego porównawczego

Uniwersytet Łódzki

Łódź, Rzeczpospolita Polska

STAN WOJNY I STAN WOJENNY W POLSKIM PORZĄDKU
KONSTYTUCYJNYM. PODOBIEŃSTWA I RÓŻNICE

War and martial law in the Polish constitutional order.

Similarities and differences

Człowiek, aby zachować swoje istnienie wymaga zapewnienia mu bezpieczeństwa, musi się bronić i chronić, co wynika z jego natury i konstrukcji biologicznej¹. Bezpieczeństwo, będąc naczelną potrzebą człowieka i grup społecznych, jest zarazem podstawową potrzebą państw i systemów międzynarodowych; „jego brak wywołuje niepokój i poczucie zagrożenia”². Bezpieczeństwo daje poczucie równowagi, dobrobytu, zadowolenia, zaspokaja potrzebę trwania, wszechstronnego rozwoju, wewnętrznego spokoju, stabilizację. Zwykle nie zdajemy sobie sprawy z tego, czym jest bezpieczeństwo, dopóki nie czujemy zagrożenia. Współcześnie jest rozumiane jako stan pewności, stan niezagrożenia, stan stabilności oraz jako brak środków zagrażających zdrowiu i życiu³. Zapewnienie bezpieczeństwa ludności jest podstawowym zadaniem państw oraz poszczególnych organizacji międzynarodowych, dlatego na państwie ciąży obowiązek wprowadzenia odpowiednich regulacji prawnych na wypadek wystąpienia zagrożenia.

Polski ustrojodawca w Konstytucji RP z 2 kwietnia 1997 r.⁴ uregulował 3 stany nadzwyczajne. Są nimi: stan wyjątkowy (art. 230), stan klęski żywiołowej (art. 232) oraz stan wojenny (art. 229). Ponadto w art. 116 określił warunki dla ogłoszenia stanu wojny.

¹ A. Gdula, O bezpieczeństwo człowieka jako wartości, *Doctrina. Studia społeczno-polityczne* 2010, nr 7, 45-50

² J. Stańczyk, *Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa*, Warszawa 1996, s. 16

³ R. Zięba, Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych, *„Sprawy Międzynarodowe”* 1989, s. 10, 50.

⁴ Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483

Przy czym podkreślenia wymaga, iż stan wojenny i stan wojny nie są ze sobą tożsame. Stan wojny nie jest stanem nadzwyczajnym. Stanowi oddzielną kategorię.

1. Cel i przesłanki wprowadzenia stanu wojny i wojennego

Celem wprowadzenia stanu wojny jest wywołanie skutków na płaszczyźnie międzynarodowej, zaś wojennego ochrona państwa, jego bezpieczeństwa, tym samym bezpieczeństwa obywateli⁵. Wprowadzenie stanu wojny wywołuje skutki wynikające z prawa międzynarodowego m.in. możliwość prowadzenia działań zbrojnych czy zerwanie stosunków dyplomatycznych, nie wynikają jednak z tego zmiany w wewnętrznym porządku państwa⁶. Stan wojenny wywołuje skutki na całym lub części terytorium państwa., zmianie ulega zakres kompetencji organów władzy, dopuszczalne są ograniczenia w sferze praw i wolności człowieka. Przesłankami umożliwiającymi wprowadzenie stanu wojny są: zbrojna napaść na terytorium RP lub gdy z umów międzynarodowych wynika zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Zbrojną napaść to „użycie środków militarnych w celu pogwałcenia integralności terytorialnej i niezależności politycznej innego państwa, bądź też atak na jego statek lub samolot nad morzem otwartym”⁷. Definiując to pojęcie odwołać się należy szczególności do Rezolucji Zgromadzenia Ogólnego Organizacji Narodów Zjednoczonych (dalej ONZ) nr 3314 z 1974 r. wzorowanej na Konwencji o określeniu napaści z 1933 r.⁸. Dokument opisywał tzw. zasadę pierwszego strzału. Za agresję, czyli napaść uznawał wypowiedzenie wojny, najazd na inne państwo lub np. popieranie uzbrojonych grup. Z kolei Karta Narodów Zjednoczonych ONZ (dalej KNZ) w swoich uregulowaniach uwzględniła katalog siedmiu działań uznanych za oznakę agresji np. m.in. bombardowanie, czy też blokowanie portów⁹. Zbrojna napaść, by była przesłanką wprowadzenia stanu wojny w Polsce, musi być napaścią na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej i naruszać jej integralność terytorialną.

⁵ K.Eckhardt, Stan nadzwyczajny jako instytucja I polskiego prawa konstytucyjnego, Przemysł-Rzeszów 2012, s. 148

⁶ L. Garlicki, Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu. Warszawa: Wydawnictwo „Liber”, 2011, s.410

⁷ W. Czapliński, Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 1993, s.50

⁸ Dz. U. 1933 nr 93 poz. 712.

⁹ Dz.U. 1947 nr 23 poz. 90.

Jeśli napadnięte zostałyby inne państwo, w stosunku do którego z umów międzynarodowych wynika obowiązek obrony, to zastosowanie ma druga przesłanka, czyli obrona przeciwko agresji. Polska jako członek NATO, na mocy art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego jest zobowiązana do pomocy wobec agresji, gdy nastąpi zbrojna napaść na terytorium którejkolwiek ze stron¹⁰. Oznacza to, że wprowadzenie stanu wojny jest możliwe jedynie w tych dwóch wcześniej wskazanych wypadkach. Jak wskazują przedstawiciele doktryny, skoro stan wojny może mieć charakter wyłącznie obronny, to nie jest dopuszczalne prowadzenie wojny prewencyjnej,

Stan wojenny jest jednym z trzech stanów nadzwyczajnych obok stanu wyjątkowego i klęski żywiołowej uregulowanych w rozdziale XI Konstytucji RP. Różni się od stanu wojny przede wszystkim tym, że wywołuje on skutki w prawie wewnętrznym. Ustrojodawca wskazał w art. 229 trzy, enumeratywnie wymienione przesłanki wprowadzenia stanu wojennego. Są nimi zewnętrzne zagrożenie państwa¹¹, zbrojna napaść na polskie terytorium oraz obowiązek wspólnej obrony. Pierwsza przesłanka jest pojęciem nieostrym, choć wskazuje się, że zagrożenie w tym przypadku musi mieć charakter: zewnętrzny, militarny, poważny i chociaż pośrednio dotyczyć Polski.¹² Jednakże ostatecznie ocena czy zachodzi ta właśnie przesłanka wprowadzenia stanu wojennego należy do Rady Ministrów oraz Prezydenta RP¹³. Zbrojna napaść, choć także nie zdefiniowana w przepisach polskiego prawa rozumiana jest jako użycie środków militarnych, mające na celu pogwałcenie integralności terytorialnej i niezależności politycznej innego państwa, które może polegać na naruszeniu granic państwa zarówno lądowych, wodnych jak i powietrznych¹⁴. A więc związane jest z instytucją prawa

¹⁰ Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r., Dz. U. z 2000 r., Nr 87, poz. 970.

¹¹ Analizując przesłankę zewnętrznego zagrożenia państwa należy wskazać, iż w literaturze przedmiotu bezpieczeństwo zewnętrzne jest definiowane jako element bezpieczeństwa narodowego, które z kolei utożsamiane jest z bezpieczeństwem państwa. Por. E. Nowak, M. Nowak, Zarys teorii bezpieczeństwa narodowego, Warszawa 2011, s. 19 oraz M. Cieślarczyk, Teoretyczne, metodologiczne i prawne aspekty zarządzania bezpieczeństwem, [w:] Zarządzanie bezpieczeństwem – wyzwania XXI wieku, red. M. Lisiecki, Warszawa 2008, s. 19-20

¹² K. Prokop, Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Białystok: TEMIDA 2., 2005, s. 46-48

¹³ Tamże, s. 46

¹⁴ M. Brzeziński, Stany nadzwyczajne w polskich konstytucjach. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2007

międzynarodowego – prawem do samoobrony¹⁵. Ostatnia z wymienionych przesłanek wynika z międzynarodowych zobowiązań, co do których zobligowana jest RP poprzez wiążące nas umowy międzynarodowe. Mowa tu o zobowiązaniach wynikających z art. 5 Traktatu Północnoatlantyckiego czy art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych. Dokument ten przewiduje samoobronę o charakterze indywidualnym lub zbiorowym. Warunkiem jej legalności jest proporcjonalność użytych środków. Oznacza to, że zagrożenie dla Polski z uwagi, na które organ wprowadzi stan wojenny, może mieć charakter pośredni, ale dotyczyć powinno bezpośrednio państwa należącego do sojuszu. Przy czym nie jest to zobowiązanie a uprawnienie, czyli ostateczna decyzja należy do Rady Ministrów i Prezydenta RP.

2. Tryb wprowadzenia i zakończenia stanu wojny i wojennego

Zgodnie z art. 116 Konstytucji RP to Sejm decyduje o stanie wojny w formie uchwały, podjętej zwykłą większością głosów. W uchwale Sejm jedynie potwierdza zaistniałą okoliczność, tj. zbrojną napaść na terytorium RP, jest więc deklaracją wojny, czyli formalnym stwierdzeniem

istniejącego już w momencie dokonania napaści stanu rzeczy¹⁶. W sytuacji, jeśli Sejm nie może zebrać się na posiedzenie organem uprawnionym do wprowadzenia stanu wojny, jest Prezydent (art. 116 ust. 2 Konstytucji RP). Postanowienie Prezydenta o ogłoszeniu wojny wymaga dla swojej ważności kontrasygnaty Prezesa Rady Ministrów (art. 144 ust. 2 Konstytucji RP) i podlega ogłoszeniu w Dzienniku Ustaw. Prawo krajowe ani międzynarodowe nie określa sposobów zakończenia wojny, jednak zwyczajowo przyjmuje się, że stan wojny może być zakończony, przez zawarcie traktatu pokojowego, przez złożenie jednostronnej deklaracji lub przez faktyczne zakończenie działań

¹⁵ Art. 51 Karty Narodów Zjednoczonych: „Żadne postanowienie niniejszej Karty nie narusza naturalnego prawa każdego członka Organizacji Narodów Zjednoczonych, przeciwko któremu dokonano zbrojnej napaści, do indywidualnej lub zbiorowej samoobrony, zanim Rada Bezpieczeństwa zastosuje środki, konieczne dla utrzymania międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa. Środki podjęte przez członków w wykonaniu tego prawa do samoobrony powinny być natychmiast podane do wiadomości Radzie Bezpieczeństwa i w niczym nie powinny naruszać wynikającej z niniejszej Karty kompetencji i odpowiedzialności Rady do podjęcia w każdym czasie akcji, jaką uzna ona za konieczną dla utrzymania albo przywrócenia międzynarodowego pokoju i bezpieczeństwa”.

¹⁶ K. Prokop, Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Białystok: TEMIDA 2, 2005, s. 29

wojennych¹⁷. Zgodnie z art. 116 Konstytucji RP wyłącznie Sejm decyduje o zawarciu pokoju. Może to uczynić w formie uchwały podjętej zwykłą większością głosów bądź w formie traktatu pokojowego. Podkreślić jednak należy, że w drugim przypadku konieczna jest umowa międzynarodowa, którą ratyfikuje Prezydent RP. Zgodnie z art. 89 ust. 1 Konstytucji RP ratyfikacja umowy dotyczącej pokoju wymaga jednak uprzedniej zgody wyrażonej w ustawie, którą uchwała Sejm i Senat.

Stan wojenny, na części albo na całym terytorium państwa, może wprowadzić Prezydent Rzeczypospolitej na wniosek Rady Ministrów (art. 229 Konstytucji). Uprawnienie Rady ministrów wynika z faktu, że jest to organ odpowiedzialny za zewnętrzne i wewnętrzne bezpieczeństwo państwa, porządek publiczny. Sprawuje także ogólne kierownictwo w dziedzinie obronności państwa. Prezydent RP zaś stoi na straży suwerenności i bezpieczeństwa państwa oraz nienaruszalności i niepodzielności jego terytorium (art. 126 Konstytucji RP). By zapobiec ewentualnym konfliktom między tymi organami ustrojodawca przewidział możliwość zwołania Rady Gabinetowej będącym „konstytucyjnym forum zapewniającym współdziałanie władzy wykonawczej”¹⁸. Bez względu na formę konsultacji bezwzględnie decyzja o wprowadzeniu stanu wojennego jest podejmowana in corpore przez oba człony egzekutywy. Stan wojenny wprowadzony być może w drodze rozporządzenia, które podlega dodatkowemu podaniu do publicznej wiadomości (art. 228 ust 2). Rozporządzenie Prezydenta na mocy art. 144 ust. 2 Konstytucji wymaga kontrasygnaty Prezesa Rady Ministrów, który przejmuje odpowiedzialność polityczną przed Sejmem za wprowadzenie stanu wojennego. Rozporządzenie wprowadzające stan wojenny podlega kontroli Sejmu (art. 231). Prezydent przedstawia je Sejmowi w ciągu 48 godzin od podpisania rozporządzenia. Termin ten ma charakter zawity¹⁹. Sejm ma obowiązek niezwłocznie rozpatrzyć rozporządzenie, które następnie może zatwierdzić lub uchylić. Nie może modyfikować

¹⁷ Tamże, s. 32

¹⁸ M. Brzeziński, Stany nadzwyczajne w polskich konstytucjach. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2007, s.184

¹⁹ W. Wołpiuk, Państwo wobec szczególnych zagrożeń. Komentarz wybranych przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar, 2002, s.98

treści rozporządzenia. Decyzja o uchyleniu wymaga podjęcia uchwały bezwzględną większością głosów w obecności co najmniej połowy ustawowej liczby posłów. Z prawnego punktu widzenia zakończenie stanu wojennego powinno nastąpić w takim samym trybie w jakim został on wprowadzony. Rozporządzenie Prezydenta w tym zakresie zacznie obowiązywać od chwili ogłoszenia go w Dzienniku Ustaw.

Podkreślić należy że stan wojenny może być wprowadzony równolegle w stosunku do stanu wojennego.

3. Skutki wprowadzenia stanu wojny lub wojennego

Po wprowadzeniu stanu wojny między państwem a agresorem zaczyna obowiązywać tzw. prawo wojenne, a więc następuje zerwanie stosunków dyplomatycznych i konsularnych. Powoduje to istotną zmianę sytuacji prawnej obywateli wrogich państw przebywających na terytorium nieprzyjaciela²⁰. Kwestię ochrony cudzoziemców przebywających na terytorium jednej ze stron konfliktu reguluje IV Konwencja Genewska²¹. A więc głównym celem prawa wojennego jest zagwarantowanie realizacji zasad humanitarnego przeprowadzenia wojny. Możliwym skutkiem stanu wojny jest okupacja wojenna, która polega na zajęciu przez siły zbrojne państwa wojującego części lub całego terytorium nieprzyjaciela. A to w konsekwencji może doprowadzić to do ustanowienia nowej władzy. Okupant zobowiązany jest bezwzględnie do przestrzegania określonych norm np. ciąży na nim konieczność poszanowania życia i godności ludzkiej lub zakaz dokonywania masowych przesiedleń.

Konsekwencją wprowadzenia stanu wojennego jest możliwość ograniczenia praw i wolności człowieka i obywatela, jednak zgodnie z art. 31 ust 3 ograniczenia w zakresie korzystania z konstytucyjnych praw i wolności mogą być ustanawiane tylko w ustawie i tylko wtedy, gdy są konieczne w demokratycznym państwie dla jego bezpieczeństwa lub porządku publicznego, bądź dla ochrony środowiska, zdrowia i moralności publicznej, albo wolności i praw innych osób. Ograniczenia te nie mogą naruszać istoty wolności i

²⁰ R. Bierzanek, *Wojna a prawo międzynarodowe*. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982, s. 126

²¹ Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny, podpisana w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. Dz. U. z 1956 r., Nr 38, poz. 171 z późn. zm. [dalej cyt.: IV Konwencja Genewska].

praw. Nie podlegają ograniczeniu godność człowieka (art. 30), prawo do obywatelstwa (art. 34 i art. 36), prawna ochrona życia (art. 38), prawo do humanitarnego traktowania (art. 39, art. 40 i art. 41 ust. 4, zasada odpowiedzialności za czyn karalny (art. 42), prawo do sądu (art. 45) prawo ochrony dóbr osobistych (art. 47), wolność umienia i religii (art. 53) prawo petycji (art. 63) oraz zasada ochrony władzy rodzicielskiej (art. 48) i zasada ochrony dobra dziecka (art. 72). Ponadto niedopuszczalne jest ograniczenie wolności i praw człowieka i obywatela wyłącznie z powodu rasy, płci, języka, wyznania lub jego braku, pochodzenia społecznego, urodzenia oraz majątku. Szczegółowy zakres ograniczeń wolności i praw człowieka i obywatela określono w rozdziale 4 Ustawy²². Na obszarze, na którym został wprowadzony stan wojenny, ograniczeniom wolności i praw człowieka i obywatela podlegają wszystkie osoby fizyczne zamieszkałe lub przebywające tam chociażby czasowo, a także ograniczenia te stosuje się odpowiednio wobec osób prawnych i jednostek organizacyjnych nieposiadających osobowości prawnej mających siedzibę lub prowadzących działalność na obszarze objętym stanem wojennym. Ustawa dopuszcza m.in. zawieszenie prawa do strajku lub akcji protestacyjnych, możliwość wprowadzenia cenzury prewencyjnej, kontroli korespondencji, ograniczenie działalności telekomunikacyjnej, zawieszenie prawa do organizowania zgromadzeń, prawa do organizowania i przeprowadzania imprez masowych, prawa zrzeszania się i wiele innych.

Kolejną konsekwencją wprowadzenia stanu wojennego jest możliwość wydawania przez Prezydenta rozporządzeń z mocą ustawy (art. 234 ust. 1), które są źródłem powszechnie obowiązującego prawa. W celu wydania takiego rozporządzenia muszą jednocześnie zostać spełnione następujące przesłanki: obowiązywanie stanu wojennego, brak możliwości zebrania się Sejmu na posiedzenie oraz wnioszek Rady Ministrów. Skoro podstawą do wydania rozporządzenia z mocą ustawy jest przepis Konstytucji to nie jest do tego wymagane dodatkowe upoważnienie ustawowe. Rozporządzenie takie podlega kontrasygnacie Prezesa Rady Ministrów, ze wszystkimi skutkami dotyczącymi

²² Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 2002 nr 156 poz. 1301

odpowiedzialności. Sejm wyposażony został w kompetencje kontrole w stosunku do tych aktów. Mianowicie podlegają one zatwierdzeniu przez Sejm na najbliższym posiedzeniu. Oznacza to, że Izba I może podjąć uchwałę o ich zatwierdzeniu lub niezatwierdzeniu²³. Rozporządzenie, które nie zostało zatwierdzone przez Sejm traci moc obowiązywania ze skutkiem ex nunc.

4. Czy istnieją przesłanki wprowadzenia stanu wojny lub stanu wojennego w Polsce?

W obecnej sytuacji międzynarodowej w jakiej znajduje się Polska i Ukraina nie ma bezpośrednich przesłanek do wprowadzenia na terytorium państwa polskiego stanu wojny czy wojennego. Stan wojny wymagałby faktycznego zaatakowania naszego kraju, co na szczęście nie ma miejsca. W przypadku stanu wojennego musiałaby wystąpić jedna z trzech przesłanek - zewnętrzne zagrożenie państwa, zbrojna napaść na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej lub gdy z umowy międzynarodowej wynikałoby zobowiązanie do wspólnej obrony przeciwko agresji. Polskę i Ukrainę w tym zakresie nie wiążą żadne umowy międzynarodowe co oznacza, że trzecia przesłanka nie będzie miała zastosowania. Podobnie druga, gdyż bez wątpienia zbrojna napaść występuje, ale na terytorium Ukrainy. Nie jest to „zbrojna napaść na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej”. Rozważenia wymaga jedynie pierwsza z przesłanek, a więc zewnętrzne zagrożenie państwa, które jest pojęciem nieostrym i bardzo pojemnym²⁴. Dlatego ustawodawca zdecydował się doprecyzować je w art. 2 ust 1a ustawy o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom Rzeczypospolitej Polskiej²⁵. I tak „Przez zewnętrzne zagrożenie państwa (...) rozumie się celowe działania, godzące w niepodległość, niepodzielność terytorium, ważny interes gospodarczy Rzeczypospolitej Polskiej lub zmierzające do uniemożliwienia albo poważnego zakłócenia normalnego funkcjonowania państwa,

²³ M. Brzeziński, s. 197-198

²⁴ Zob. B. Opaliński, Stan wojenny we współczesnym polskim porządku prawnym, „Przegląd Prawa Publicznego” 2011, nr 7-8. s. 69.

²⁵ Dz.U. 2002 nr 156 poz. 1301

podejmowane przez zewnętrzne w stosunku do niej podmioty”. Nadal jednak ocena czy występuje, którakolwiek z przesłanek należy do Rady Ministrów, która występuje z wnioskiem do Prezydenta RP.

Literatura

- Bierzanek R., Wojna a prawo międzynarodowe. Warszawa: Wydawnictwo Ministerstwa Obrony Narodowej, 1982,
- Brzeziński M., Stany nadzwyczajne w polskich konstytucjach. Warszawa: Wydawnictwo Sejmowe, 2007
- Czapliński W., Skutki prawne nielegalnego użycia siły w stosunkach międzynarodowych. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar”, 1993,
- Eckhardt K., Stan nadzwyczajny jako instytucja 1polskiego prawa konstytucyjnego, Przemysł-Rzeszów 2012,
- Garlicki L., 2011. Polskie prawo konstytucyjne. Zarys wykładu. Warszawa: Wydawnictwo „Liber”, 2011,
- Gdula A., O bezpieczeństwo człowieka jako wartości, Doctrina. Studia społeczno-polityczne 2010, nr 7, s. 45-50
- Prokop K., Stany nadzwyczajne w Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Białystok: TEMIDA 2., 2005
- Stańczyk J., Współczesne pojmowanie bezpieczeństwa, Warszawa 1996,
- Wołpiuk W., Państwo wobec szczególnych zagrożeń. Komentarz wybranych przepisów Konstytucji Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r. Warszawa: Wydawnictwo Naukowe „Scholar, 2002,
- Zięba R., Pojęcie i istota bezpieczeństwa państwa w stosunkach międzynarodowych, „Sprawy Międzynarodowe” 1989, nr 10

Akty prawne

- Konstytucja Rzeczypospolitej Polskiej z dnia 2 kwietnia 1997 r., Dz.U. 1997 nr 78 poz. 483
- Karta Narodów Zjednoczonych ONZ, Dz.U. 1947 nr 23 poz. 90.
- Rzeczypospolitej Polskiej. Dz.U. 2002 nr 156 poz. 1301
- Traktat Północnoatlantycki sporządzony w Waszyngtonie dnia 4 kwietnia 1949 r., Dz. U. z 2000 r., Nr 87, poz. 970.
- Konwencja genewska o ochronie osób cywilnych podczas wojny, podpisana w Genewie dnia 12 sierpnia 1949 r. Dz. U. z 1956 r., Nr 38, poz. 171 z późn. zm. [dalej cyt.: IV Konwencja Genewska].
- Ustawa z dnia 29 sierpnia 2002 r. o stanie wojennym oraz o kompetencjach Naczelnego Dowódcy Sił Zbrojnych i zasadach jego podległości konstytucyjnym organom

SYSTEM POZYTYWNEGO PRAWA – STRUKTURA I ROZWÓJ

1. System prawa należy pojmować w dwóch znaczeniach:

- **jako uporządkowany zbiór norm prawnych**
- **jako typ/rodzaj porządku prawnego.**

Z uwagi na kategoryzację norm według gałęzi czy też dziedzin prawa, w pierwszym znaczeniu możemy mówić o podsystemach, jak np. system prawa karnego czy system prawa cywilnego.

W drugim znaczeniu można mówić: o prawie kontynentalnym (pozytywnym, stanowionym) oraz o prawie anglosaskim (zwyczajowym – *common law*); o systemach prawa Dalekiego Wschodu, Islamu, Skandynawii, Hinduizmu; o kapitalistycznych i socjalistycznych (komunistycznych) systemach prawa.

2. Dlaczego prawo należy traktować jako system?

Patrząc na prawo jako strukturę i uporządkowanie norm prawnych, nie sposób ograniczać się tylko do konkretnych przepisów, konkretnych aktów normatywnych. Prawo jako całość stanowi system, który żyje (tzw. *lebendes Recht, law in action*), stale się zmienia i próbuje nadążyć za życiem (społeczeństwem, gospodarką). Ponadto w tym systemie występują wzajemne oddziaływania norm prawnych, w aktach normatywnych stosuje się odwołania do innych aktów, występują merytoryczne i funkcjonalne powiązania.

3. Podstawowe cechy systemu prawa to:

- **hierarchiczne uporządkowanie**
- **wewnętrzna bezsprzeczność**
- **zupełność (brak luk).**

Hierarchiczne uporządkowanie oznacza jasne i klarowne wyznaczenie systematyki (katalogu) źródeł prawa. Można również mówić o uporządkowaniu norm prawnych

w sensie ich merytorycznego skatalogowania według gałęzi (dziedzin, poddziedzin), do których należą. Pamiętać jednak należy, że niektóre akty normatywne można zaliczyć do dwóch lub nawet kilku dziedzin, o ile ich przepisy dotyczą wieloaspektowych sytuacji. Jako przykład wskazać można tzw. specustawy, czyli ustawy wprowadzające szczególne zasady prowadzenia różnego rodzaju przedsięwzięć (zwłaszcza inwestycji).

Wewnętrzna bezsprzeczność to postulat, do którego powinien dążyć każdy system prawa. Powinien to być kierunek wytyczony służbom legislacyjnym, zobowiązujący do dokonywania niezbędnych „napraw” systemu poprzez interwencje prawodawcze. Nie można bowiem dopuścić do sytuacji, gdy przepisy jednej ustawy stoją w sprzeczności z przepisami innej ustawy, albo wykluczają jej praktyczne zastosowanie.

Brak luk w prawie (czyli sytuacji prawem nieuregulowanych) to pewnego rodzaju idea, również cecha systemu prawa, do której system powinien dążyć. Oczywiście „likwidację” luk w prawie czasami daje się przeprowadzić poprzez zastosowanie reguł wykładni, analogii lub innych mechanizmów wnioskowań prawniczych. System prawa powinien być jednak zupełny, właśnie w znaczeniu uzupełniania występujących luk odpowiednimi regulacjami prawnymi.

4. Oprócz wskazanych wyżej cech, system prawa powinien odpowiadać pewnym postulatom:

- **ogólności** (w systemie prawa muszą istnieć normy generalne i abstrakcyjne)
- **promulgacji** (odpowiadający zasadzie *lex non obligat nisi promulgata* – prawo nieogłoszone nie może obowiązywać, gdyż adresaci norm nie wiedzą o ich istnieniu; o prawidłowym ogłoszeniu prawa możemy jednak mówić wyłącznie w znaczeniu urzędowej promulgacji, a nie jedynie w przypadku publikacji aktu prawnego w jakimkolwiek źródle; urzędowe ogłoszenie oznacza tu opublikowanie tekstu aktu normatywnego w specjalnie do tego przeznaczonym oficjalnym dzienniku urzędowym - publikatorze)

- **prospektywności** (normy prawne generalnie mają być skierowane w przyszłość, nie działać wstecz – zgodnie z zasadą *lex retro non agit*, retrospektywność wszystkich norm prawnych doprowadziłaby do unicestwienia systemu prawa)
- **jasności** (prawo powinno być zrozumiałe dla wszystkich, nie tylko dla prawników; normy prawne konstruowane w przepisach aktów normatywnych nie powinny budzić wątpliwości interpretacyjnych; powinny być na tyle czytelne aby ich adresaci mogli zrozumieć, jakie wynikają z nich uprawnienia i obowiązki – inaczej mówiąc jaka jest ich treść)
- **stabilności** (nie powinno dochodzić do zbyt częstych zmian obowiązujących przepisów; interwencja legislacyjna powinna być poprzedzona jednoznacznym stwierdzeniem, że treść obowiązujących norm nie odpowiada rzeczywistości, czyli aktualnym warunkom społecznym, gospodarczym, politycznym; ponadto stabilny system prawa dale społeczeństwu poczucie bezpieczeństwa, gwarantuje m.in. spokojne prowadzenie interesów, zawieranie długoterminowych kontraktów; przez to nie powinno dochodzić do zbyt częstych zmian w prawie, a nadto zaskakiwania adresatów zmieniającymi się przepisami)
- **praworządności** (już nie tylko rozumianej jako zgodność litery prawa z jego stosowaniem, ale zgodność z ideą państwa prawa, czyli państwa, w którym występują rządy prawa a nie rządy przy pomocy prawa; niewątpliwie system prawa w państwie prawa będzie musiał spełniać wyższe standardy, m.in. w zakresie bezpieczeństwa prawnego).

5. **Rozwój systemu prawa należy akcentować jako niedostrzegany postulat.**

Co to oznacza, że system prawa się rozwija? Czy tylko to, że ulega ona niezbędnym zmianom, że praktycznie każdego dnia jakiś nowy lub zmieniający akt normatywny staje się jego częścią? Z pewnością nie tylko to. Owszem, każdego dnia system prawa, który w obecnych czasach jest dynamiczny, zawiera w sobie jakąś ilość regulacji prawnych. Niektóre z nich wykazują większą stabilność, niektóre zaś bardzo często się zmieniają. Wszystko zależy od materii regulowanej przez dany akt normatywny.

W tym całym procesie tworzenia prawa, w którym służby legislacyjne przyporządkowane merytorycznie właściwym resortom przygotowują swoje nowe projekty, obecnie brak jest możliwości kompleksowej analizy wpływu i oddziaływania projektowanych norm na cały system prawa, w tym na funkcjonujące już regulacje. Owszem, dokonywana jest ocena skutków regulacji, jednak ze względu na ogromną ilość aktów normatywnych „żyjących” w systemie, nieuniknione jest wprowadzenie kolidujących ze sobą norm. Przez to, nadmierna ofensywa legislacyjna zawsze prowadzi do uchwalania norm, które będą sprzeczne z normami już istniejącymi – a to prowadzi do umniejszenia roli systemu prawa jako uporządkowanej całości.

6. Konieczna jest strategia rozwoju systemu prawa.

W dzisiejszych czasach często mówi się o strategiach bezpieczeństwa (energetycznego, militarnego, gospodarczego, politycznego), nie mówi się natomiast o strategii bezpieczeństwa prawnego. Tym samym pomija się zagadnienie rozwoju systemu prawa w tym sensie, że brak jest jednej stabilnej wizji rozwoju tego (w zasadzie najważniejszego) systemu we współczesnym państwie. Polityczne decyzje o zmianie, uporządkowaniu, unowocześnieniu, usprawnieniu pewnych dziedzin przekładają się na stanowienie prawa. Są to jednak (patrząc z dystansu) raczej zmiany incydentalne, a nie systemowe. Zmiany te wraz ze zmianami władzy (po wyborach) są odwracane według linii i wizji politycznej, co bez wątpienia ma druzgocący wpływ na system prawa.

Reasumując, współczesny porządek prawny powinien być kształtowany według pewnej strategii rozwoju, stabilnej i długoterminowej, przy założeniu że ewentualne zmiany władzy nie będą miały wpływu na zachwianie przyjętej strategii.

Матвійчук А.В.
*доктор філософських наук, професор, професор кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ВСЕСВІТНЯ ДЕКЛАРАЦІЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВ СУСПІЛЬСТВА: ВІД КОНЦЕПТУ ДО ПРАКТИЧНОГО ЗАСТОСУВАННЯ

Російська безпричинна й аморальна агресія щодо України, фактично підтримувана більшістю громадян рф (прямо або мовчазною згодою), очевидно довела важливість реалізації права на інформацію як особистості так і загалом суспільства. У зв'язку з цим, нами запропоновано ідею Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства як основи протидії формуванню тоталітарних (зокрема, фашистських) режимів.

Виходимо з того, що держави і суспільства, які допускають (ба більше – заохочують) порушення права на інформацію, тобто фактично ставлять себе в опозицію усьому цивілізованому світові, мають нести політичну, економічну й міжнародно-правову відповідальність. Отож запропонована нами Всесвітня декларація інформаційних прав суспільства змістовно має включати (1) розділ з визначенням змісту інформаційних прав суспільства і визначенням ризиків нехтування ними, а також (2) розділ, що міститиме концептуальні механізми захисту відповідних прав.

Безумовність реалізації Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства в цілому й, зокрема, механізмів притягнення до відповідальності порушників її положень, може бути забезпечена шляхом ратифікації на національному рівні такої Декларації. При цьому такий крок національних парламентів має бути визнаний на міжнародному рівні як обов'язкова умова повноправного членства у різноманітних міжнародних політичних, фінансово-кредитних, торгових, промислових тощо організаціях і об'єднаннях. Натомість, відмова від ратифікації Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства,

імплементції положень або, в майбутньому, їх порушення має автоматично запускати санкційні механізми щодо держави-порушниці.

Постає закономірне питання, хто має виступити суб'єктом творення запропонованої нами Декларації як юридичного документу? В якій спосіб Декларація має набути статусу міжнародно-правового документу? Як забезпечити обов'язковість положень цього документу? Саме з цього приводу ми пропонуємо деякі свої міркування, адже вирішення вказаних питань є важливим для мінімізації шляху від концепту Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства до практичного її застосування.

Одразу відзначимо, що оскільки запропоновану нами Декларацію ми в перспективі розглядаємо як міжнародно-правовий документ, то у пошуку відповідей на сформульовані питання вважаємо обґрунтованим орієнтуватися на Віденську конвенцію про право міжнародних договорів, укладену 23 травня 1969 р. [1]. Визнана усім світом, ця Конвенція визначає порядок укладення міжнародних договорів між державами, набуття ними чинності, тлумачення, використання та скасування таких договорів.

Спираючись на текст конвенції є підстави виокремити такі фундаментальні позиції:

1. Всесвітня декларація інформаційних прав суспільства отримає перспективу для легітимації й практичного застосування у разі, якщо буде результатом переговорного процесу провідних держав світу, наприклад, зі складу Великої сімки й Великої двадцятки, а також України, зважаючи на внесок у подолання сучасного російського фашизму. Цим країнам варто виступити офіційними ініціаторами Декларації, утворити робочу групу (комісію, комітет), яка б напрацювала відповідний текст (можливо, з додатками), що і набув би у перспективі статусу договору, тобто міждержавної угоди.

2. Держави, які ініціюватимуть Всесвітню декларацію інформаційних прав суспільства, напрацьовуватимуть його текст й механізми реалізації, мають провести

міжнародну конференцію для ухвалення цього документу. Керуючись ст. 9 Віденської конвенції про право міжнародних договорів [1], текст Декларації прийматиметься за згодою всіх держав, які брали участь у його складенні. Буквально з приводу затвердження Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства має відбутися голосування під час міжнародної конференції. Забігаючи вперед, висловимося в тому дусі, що підготовка Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства й її затвердження могли б стати однією з складових Міжнародної мирної конференції за підсумками російсько-української війни. Така конференція показала б світу налаштованість на розбудову нового світового порядку, для якого б, серед іншого, категорично неприйнятним стало (1) обмеження доступу до інформації, (2) заперечення самого факту альтернативного погляду, (3) застосування маніпулятивних медійних технологій, як передумов формування тоталітарних (зокрема, фашистських) режимів.

3. Щодо забезпечення обов'язковості положень Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства, то з юридичної точки зору – відповідно до ст. 11 Віденської конвенції про право міжнародних договорів [1], згоду держави на обов'язковість для неї договору може бути виражено підписанням договору, обміном документами, затвердженням, приєднанням до нього або будь-яким іншим способом, про який домовились сторони. Очевидно, для держав, які голосуватимуть за текст Декларації на міжнародній конференції, її обов'язковість наступатиме з моменту позитивного голосування й підтверджуватиметься підписанням Всесвітньої декларації інформаційних прав суспільства. Водночас, принципово важливим для нас є забезпечення реальної обов'язковості Декларації. В цьому ключі ми наполягаємо на спеціальній увазі щодо напрацювання й відображення у змісті запропонованого нами документу процедур притягнення до політичної, економічної й міжнародно-правової відповідальності у зв'язку з порушенням суспільних інформаційних прав. І не лише постфактум, але й при перших ознаках відповідних порушень.

На сам кінець зауважимо, що напрацювання означених процедур є принципово важливим завданням. Нині, так би мовити, доктринально є загальне розуміння універсального характеру права індивіда і суспільства на доступ до інформації, важливості альтернативних поглядів і дискусій як механізмів соціального поступу, а також ризиків відсутності гарантій принципів об'єктивності, критичності й незалежності медійного простору. Натомість, на наш погляд, досі відсутня ефективна система механізмів забезпечення інформаційних прав суспільства, а отже зберігаються ризики появи нових фашистських режимів, і нових ними розв'язаних воєн – від торгових і ресурсних до гібридних і відверто людиноненависницьких.

Список використаної літератури: 1. Віденська конвенція про право міжнародних договорів. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_118#Text (дата звернення: 10.05.2022).

Кафарський В.І.

*доктор юридичних наук, професор,
професор кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ДУХ ЗАКОНІВ І ПРАВОВА КУЛЬТУРА СУЧАСНОГО УКРАЇНСЬКОГО І РОСІЙСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

З 90-х років в Російській Федерації при владі залишилися вихідці з КДБ, які до цього правила Радянським Союзом. Сформована ними правляча каста вирішила провести економічні реформи і косметичний ремонт інститутів державної влади, а саме: 1) оживити сталінську політико-правову спадщину; 2) вивести державну владу за межі закону; 3) нав'язати імперське бачення майбутнього Російської Федерації (це було не важко, бо навіть О. Сахаров в «Архіпелазі Гулак» ратує за велику Росію); 4) знищити за допомогою пропаганди та освяченої церквою ідеї «руського миру» реакцію народу на моральний спротив; 5) завдяки «феномену третього покоління» - постпам'яті, тобто внутрішнього відчуття психологічної травми батьків і дітей, що пережили сталінізм і фашизм в роки Другої світової війни сформувати наративи, що нищать здатність до критичного мислення відносно своєї

держави; б) сформувати, маніпулюючи минулим (побєдобєсієм), почуття гордості за свою державу; 7) перетворити церкву, журналістику і навіть юриспруденцію у знаряддя злочинних навіювань та психологічного гноблення народу. Усе це мало зворотній вплив на владні структури, зокрема на: керівників держави в яких з'явилася, нічим не керована, манія величі, що поступово переросла в прогресуючий садизм, снобізм та байдуже ставлення до свого, а тим більше до «чужди їм» народів.

Нині ми добре розуміємо, що війна проти українського народу готувалася й на правовому полі, як приклад: а) посилення відповідальності за участь в мітингах; б) засудження О. Навального і фізичне знищення опозиції; в) заборона порівняння фашистської Німеччини і Росії; г) кримінальна відповідальність за вживання слова «війна». Цинічною вершиною таких заборон стала спроба прийняти закон про захисників Маріуполя, а саме на законодавчому рівні оголосити їх терористами, і в такий спосіб застосувати до них тортури і смертну кару. Така законотворчість була націлена не тільки на українських воїнів, але й на російських громадян, яких можна б було звинуватити у підтримці тероризму та покарати на смерть. Відносно бійців батальйону «Азов», то схвалений профільним комітетом закон давав можливість застосовувати до них, не тільки фізичні тортури, але й заборонені світом медико-психологічні впливи, що знищують волю людей та підготовлюють ґрунт для неусвідомленої підтримки «руського міра» і фейкових звинувачень «українських націоналістів» у злочинах яких насправді не було. Не кращим став проект Закону України «Про внесення зміни до статті 22-1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо забезпечення можливості припинення кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду». Метою законопроекту, як це зазначається у пояснювальній записці до нього, є «визначення законодавчого підґрунтя для реалізації можливостей припиняти кримінальне правопорушення, яке підпадає під ознаки кримінального правопорушення, пов'язаного з непокорою, опором чи погрозою начальнику, застосуванням насильства, самовільним

залишенням бойових позицій та визначених місць дислокації військових частин (підрозділів) у районах виконання бойових завдань, та яке вчиняється військовослужбовцем в умовах воєнного стану чи бойовій обстановці, з метою затримання такого військовослужбовця» [1].

Для досягнення вказаної мети у законопроекті пропонувалося внести зміни до ст. 22-1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України, затвердженого Законом України «Про Статут внутрішньої служби Збройних Сил України» (далі – Статут), та встановити, що у бойовій обстановці командир (начальник) може застосувати зброю чи віддати підлеглим наказ про її застосування, якщо в інший спосіб неможливо припинити кримінальне правопорушення (при цьому не виключаючи можливості заподіяння смерті військовослужбовцю). В якості обґрунтування запропонованих змін у пояснювальній записці вказується на те, що такі зміни до ст. 22-1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України «забезпечить можливість припинення кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду задля посилення спроможностей припиняти кримінальні правопорушення, вчинені військовослужбовцями в умовах збройної агресії Російської Федерації» [1]. На наш погляд, застосування зброї завжди повинно бути обумовлено певними обставинами та використовуватися лише у тих випадках, коли в інший спосіб запобігти негативним наслідкам неможливо, бо воно не відповідає небезпечності посягання або обстановці затримання особи, яка вчинила кримінальне правопорушення (див. ст. 38 Кримінального кодексу України) [2].

Такі приклади законодавчої діяльності дають підстави сказати, що культура суспільства, в тому числі і правова як привило зорієнтовані на соціальні відносини і аж ніяк на її внутрішній світ людини, що вона не завжди є оберегом для народу – ним є духовний світ, який закладається у свідомість людей власним досвідом та досвідом минулих поколінь, їх вірою, звичаями та любов'ю до рідного краю.

Війна дала змогу зробити низку ще одних висновків: побачити різницю між російським і українським суспільством і тими вадами характеру, які приховані за

звичайними для людей відносинами; законодавство, що не має механізмів реалізації закладених в них норм; корупцію, що проникла в усі сфери суспільного життя; лицемірну соціологію і пропаганду, які перетворилися на інструмент досягнення корисних цілей; прикладом непомірного бажання особистої наживи є парламентські партії колабораціоністів, які навіть під час війни фінансувалися українською державою. Щодо Російської Федерації, то поставлена політичною владою мета – вийти з кризової ситуації за рахунок інших народів показала себе не тільки в Нагірному Карабасі, але й в Грузії та Україні. В Грузії після припинення війни до влади прийшла проросійська корумпована верхівка, яка відновила довоєнних відносин з Російською Федерацією. Така політика не підтримується більшістю грузинського народу, але на виборах чомусь перемагають прибічники Росії. В цьому ключі варто згадати і проект Закону «Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану» яким пропонується прирівняти корупційні діяння під час воєнного стану до державної зради, а саме: у період дії воєнного стану та протягом одного року після його припинення чи скасування незаконне збагачення - набуття особою, уповноваженою на виконання функцій держави або місцевого самоврядування, активів, вартість яких більше ніж на шість тисяч п'ятсот неоподатковуваних мінімумів доходів громадян перевищує її законні доходи, вважати державною зрадою та карати позбавленням волі на строк до 15 років або довічним позбавленням волі, з конфіскацією майна та з позбавленням права обіймати певні посади чи займатися певною діяльністю (відповідні зміни запропонували внести до ст. 111 Кримінального кодексу України) [3]. Усе правильно, окрім того, що Закон не передбачає механізмів реалізації закладених в нього положень. Такими ж вадами страждає і Закон України «Про конфіскацію майна фізичних та юридичних осіб Російської Федерації та Республіки Білорусь» [4]. Дія цього Закону чомусь не стосується Альфа банку, підприємств, що видобувають моршинську, трускавецьку та тростянецьку мінеральну воду, хоча їх

власником є російський олігарх О. Фрідман. Такі упущення можуть негативно вплинути на запобігання та протидію корупції не тільки у воєнний, але й в післявоєнний час, більше того може привезти до того, що Україна піде шляхом проторованим теперішньою владою Грузії чи Німеччини за часів правління А. Меркель та її попередників.

Тому правознавці мають добре розуміти як працює закон та чиї інтереси він захищає. Аналітична робота з минулим як із сучасним станом суспільства не повинна бути заангажованою та підтасованою під чиїсь інтереси. В противному нас чекає соціальний конфлікт, який буде стосуватися не тільки теоретичних і моральних основ законодавства, але й конституційного устрою держави.

В юридичній науці не можна видавати бажане за дійсне, це стосується й теоретичного обґрунтування правової держави, громадського суспільства, захисту прав людини і громадянина. Тут варто нагадати відому тезу І. Канта, в якій він наголосив на тому, що: в основі наукової об'єктивності завжди знаходиться суб'єктивний досвід людини. Над цим варто задуматися не тільки теоретикам права, але й викладачам вищих навчальних закладів, які покликані формувати політичну і правову культуру студентів, вчити їх відрізняти букву закону від духу законів.

У своїй праці «Дух законів», яка не має собі рівних, Ш. Монтеск'є намагався донести до нас, що прогресивні закони можуть змінити усе. Разом з тим він, як і інші просвітителі, бачить у соціальних законах продукт довільної, а то й зацікавленої діяльності законодавців. Закон, на його переконання, – це людський розум, який керує народами землі: політичні і громадянські закони – це часткові випадки застосування тих чи інших норм до суспільного життя. Вони, як і державний лад, обумовлені кліматом, ґрунтом, величиною території, способом життя і впливом релігії. На думку Ш. Монтеск'є, дух законів «міститься в різних відношеннях законів до різних предметів... не стільки у природному порядку законів, скільки в природному порядку цих відносин і предметів» [5, с.168].

Ш. Монтеск'є добре усвідомлював, що людський закон може бути несправедливим, зокрема тоді, коли відкидає з метою збереження моралі природу того, з чого бере свій початок мораль [5, с.561]. В той же час він говорить про те, що не варто вирішувати життєві питання приписами релігійних законів. Від іудеїв, наприклад, вимагалось дотримуватися суботи; при цьому вони дійшли до такого безглуздя, що не вважали за можливе захищатися, коли ворог вибирав цей день для нападу на їхні міста. Закони, запозичені з релігії, підсумовує Ш. Монтеск'є, зважають не так на якості суспільства, які йому властиві, як на якості людини, яка їх дотримується. Громадянські закони, навпаки, мають на увазі моральні чесноти людини взагалі, а не окремої особи [5, с.565]. Тож поняття, що впливають з релігійних суджень, не повинні сприйматися як ключова вимога для громадянських законів, бо ці закони мають зовсім іншу мету – благо суспільства загалом: людські закони звернені до розуму, мають давати приписи, а не поради, а релігійні – звернені до серця, мають давати багато порад і мало приписів [5, с.534].

Потрібно мати на увазі й те, що старозавітні книги були наповнені законодавчими нормами, які вимагали не тільки відповідного ставлення до Бога і богослужінь, а й поваги до звичаїв і правил суспільного життя, сімейних та майнових відносин і не меншою мірою до політичного устрою народу. Не випадково П'ятикнижжя Мойсея одержало в іудейській традиції назву «Тора» – «Закон».

Буча, Ірпінь та інші міста України дають нам глибоке розуміння того, що війна створює більше поганих людей, аніж їх забирає. Про це не повинні забувати ні теоретики, ні законодавці, ні ті, що намагаються реалізовувати закони особливо в умовах війни. І що не менш важливо добре думати над проектами законів особливо над тими яких вкрай потребує суспільство. Обов'язок законодавців і юристів допомогти суспільству вирішити ті політико-правові питання від яких залежить його майбутнє. Варто, відштовхуючись від наукових праць українських правознавців XIX-XX ст. дати теоретичне обґрунтування державотворчих процесів

в Україні в повоєнний період: а) створити політико-правову модель ефективної держави, яка знаходиться в стані війни і яка в недалекому майбутньому вийде з неї, підсумувати дискусії щодо двопалатного парламенту в Україні; виробити правові механізми оптимізації діяльності політичних партій та громадських організацій; б) проаналізувати стан та шляхи подальшого законотворчого прогнозування різних сфер суспільного життя, зокрема: державної підтримки внутрішніх переселенців, функціонування української мови, поступового зростання соціальної вартості гуманізму і духовності в праві; в) допомогти суспільству зрозуміти, що свобода є визначальною цінністю суспільних відносин, що благо свободи для людини – це не лише її право, але й обов'язок і відповідальність перед людьми і суспільством в цілому [6, с. 138]; г) продовжити дослідження етнонаціональних архетипів та традицій національно-правового мислення українського народу, і на цій основі, навіть в тому хто з іноземців має право на українське громадянство, якою має бути армія і внутрішні силові структури, які до війни були чисельнішими за українське військо, яке місце в системі захисту має займати територіальна оборона і т.ін.

Найменше, що ми – викладачі вищих навчальних закладів, можемо зробити це теоретично обґрунтувати проблеми, які нині обговорюються в суспільстві: чітко розмежувати такі юридичні поняття як ідеологія та ідеологічна діяльність; запропонувати Закон чи Постанову Верховної Ради України про діяльність Української Православної Церкви МП в тих випадках коли дії її ієрархів білого і чорного духовенства загрожують національній безпеці України і т.н.; досягти більш менш однакового розуміння духовних і моральних основ правосвідомості та правової культури майбутніх юристів, які з часом будуть впливати на правову культуру суспільства. Тут варто звернути увагу не тільки на методологію вивчення юридичних дисциплін, але й на діагностику стану суспільства. Необхідно навчити студентів бачити хвороби, які проникають в суспільне середовище і засобами юридичного впливу оздоровлювати його. В процесі навчання допомогти студентам стати духовно і морально зрілими людьми, які будуть здатними «говорити правду і

відстоювати справедливість» (Іс. 1: 18-22). В основу викладання слід покласти нашу історію, нашу теорію права та держави і світогляд, який Гегель назвав «духом народу». В жодному разі вища освіта не повинна зміщувати акценти в підготовці майбутніх спеціалістів, а саме: не наносити шкоди життєвому досвіду студентів, тобто працювати на середню особу, а не на кращих із них. Для їх необхідно залучати до наукової роботи та безпосередньої практичної діяльності за обраною спеціальністю, допомагати в самостійній роботі, виробити навички спілкування з людьми, сформувані здатність до об'єктивного аналізу суспільних процесів та доброзичливої критики, і в такий спосіб поглибити їхню правову культуру в основі якої має бути закладений принцип справедливості та верховенства права без яких людина перестає бути метою і перетворюється в засіб реалізації чужих інтересів.

Список використаної літератури: 1. Про внесення зміни до статті 22-1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо забезпечення можливості припинення кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду: проект Закону України № 7351 від 05.05.2022 року. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39562> (дата звернення: 05.06.2022). 2. Проект Закону про внесення зміни до статті 22-1 Статуту внутрішньої служби Збройних Сил України щодо забезпечення можливості припинення кримінальних правопорушень в умовах особливого періоду: проект Закону №7351 від 05.05.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39562> (дата звернення: 05.06.2022). 3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України щодо посилення відповідальності за корупційні діяння під час дії воєнного стану: проект Закону № 7348 від 04.05.2022. URL: <https://itd.rada.gov.ua/billInfo/Bills/Card/39559> (дата звернення: 05.06.2022). 4. Про конфіскацію майна фізичних та юридичних осіб Російської Федерації та Республіки Білорусь: Закон України URL: <https://novynarnia.com/2022/05/12/rada-shvalyla-konfiskacziyu-majna-gromadyan-rf-i-bilorusi/> (дата звернення: 05.06.2022). 5. Монтеск'є Ш.Л. Избранные произведения. М.: Госполитиздат, 1955. 803 с. 6. Кафарський В.І. Право і політика в українському конституціоналізмі. НУВГП; Навчально науковий інститут права. Івано-Франківськ, 2020. 138с.

Багатко А.С.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Науковий керівник: Якимчук М.Ю.
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

ПОРУШЕННЯ НОРМ МІЖНАРОДНОГО МОРСЬКОГО ПРАВА ПІД ЧАС ВОЄННИХ ДІЙ РОСІЇ ПРОТИ УКРАЇНИ

Один з основних принципів міжнародного права – вирішувати суперечки між державами мирними способами. Зазначимо, що цим та іншими принципами міжнародного права грубо нехтує Російська Федерація, перетворившись в державу-агресора, державу-терориста, державу-правопорушника. Саме в міжнародних судах ці характеристики перетворюються в юридичні, беззаперечні та неупереджені кваліфікації, які зумовлюють подальшу ізоляцію Росії у міжнародних відносинах.

Однією з найбільш важливих, доктринально обґрунтованих і конвенційно сформованих галузей міжнародного права є міжнародне морське право, яке є одним з ключових під час воєнного стану в Україні.

Міжнародне морське право знаходиться в постійному розвитку під впливом економічних і соціальних потреб, у тому числі обумовлених науково-технічними досягненнями у сфері освоєння морських просторів і ресурсів. Умовно «лінійний» розвиток міжнародного морського права був порушений необхідністю реагування на виникнення порушень морської авіації, що відбилося в становленні свободи польотів над відкритим морем. Безсумнівно, що розвиток космічної діяльності впливає на розвиток інститутів міжнародного морського права, зокрема на свободу відкритого моря та інститут охорони морського середовища. Саме через призму цих інститутів ми розглянемо порушення норм міжнародного морського права під час воєнних дій Росії проти України.

Мета роботи – дослідити теоретичні аспекти порушення норм міжнародного морського права під час воєнних дій Росії проти України.

Зазначимо, що в науковому дискурсі проблематика порушення норм міжнародного морського права майже відсутня. Це пов'язано з міжгалузевим характером досліджуваної проблеми в рамках міжнародного права та її актуальністю лише останнім часом. Серед нечисленних досліджень, на нашу думку, найбільш важливими є праці С. Кричевського, Т. Коротка, Н. Малишевої, Ю. Шемшученко, Р. Юрченка та інших.

Відкритим вторгненням із суші, моря, повітря до України Російська Федерація грубо порушила Статут ООН, численні норми міжнародного права та вчинила акт агресії – найбільш серйозне та грубе порушення міжнародного правопорядку.

Галуззю міжнародного права, що застосовується під час збройних конфліктів із метою захисту жертв війни та задля обмеження засобів та методів ведення воєнних дій, є міжнародне морське право, а його серйозні порушення вважаються воєнними злочинами.

Україна вже декілька разів застосовувала цей міжнародно-правовий інструментарій для протидії агресії РФ, зокрема за допомогою Міжнародного Суду ООН (МС ООН), Міжнародного трибуналу з морського права, арбітражних трибуналів, створених відповідно до Додатка VII Конвенції ООН з морського права 1982 р., Міжнародного кримінального суду, Європейського суду з прав людини, інвестиційних арбітражів. У всіх цих випадках вона отримувала перемогу та констатацію грубого порушення РФ норм міжнародного права.

Усі перелічені міжнародні суди та арбітражі мають свої особливості щодо юрисдикції, предмету спору, суб'єктного кола та застосовуваного права. Деякі з них (МС ООН, Міжнародний трибунал з морського права, арбітражні трибунали) розглядають спори між державами, деякі – як скарги індивідів, так і звернення держави щодо дотримання міжнародних договорів з прав людини (Європейський суд з прав людини), деякі – щодо притягнення індивідів до міжнародної кримінальної відповідальності (Міжнародний кримінальний суд). В кожній з

перерахованих судових установ розглядаються справи так чи інакше пов'язані з агресією РФ проти України [2].

Голова української делегації, заступник постійного представника України при ІМО Віталій Мошківський зауважив, що оголошення навігаційної інформації з безпеки мореплавства мають поширюватися виключно українською радіостанцією НАВТЕКС-Бердянськ. У міністерстві зауважують, що у зв'язку з цим Україна закликала ІМО розглянути незаконні та односторонні дії РФ, які загрожують безпеці навігації.

Російська Федерація займає свої позиції не тільки вздовж сухопутних кордонів України, але й на морі. В акваторії Чорного моря нині перебувають три російські десантні кораблі зі складу Північного флоту РФ.

З перших днів вторгнення РФ оголосила зоною бойових дій північно-західну частину Чорного моря та в порушення норм безпеки цивільного судноплавства та міжнародного гуманітарного права почала обстріли іноземних цивільних суден. Внаслідок ракетних ударів вони потопили суховантажне судно під прапором Панами Helt, було вражено танкер під прапором Молдови Millennium Spirit, а у північній частині Чорного моря на якірній стоянці потрапили під обстріли та зазнали значних ушкоджень два балкери Namura Queen та Lord Nelson під прапор Панами. Внаслідок піратських дій кораблями РФ було захоплено у полон судно Морської пошуково-рятувальної служби Sarpfir, що виконувало гуманітарну місію. Таким чином, ми бачимо як РФ порушує норми міжнародного морського права, і від цього страждає не тільки українська держава проте й інші країни.

Після перетворення Росією окупованих газових платформ у Чорному морі на військові об'єкти, транспортний коридор до Одесько-Миколаївського портового хабу суттєво зменшився. Якщо зараз відбудеться перекриття, то в Чорному морі не залишиться коридорів для торговельного судноплавства. Рух торговельних суден в українських портах стане можливим лише в обхід зон проведення росіянами бойових стрільб та відповідно з обмеженнями за осадкою суден.

Щодо Азовського моря, воно є акваторією спільного використання України та Росії. Тому оголошення навігаційних попереджень Російською Федерацією у безпосередній близькості до пунктів базування українських ВМС та цивільних портів є провокативними, тобто такими, що підтверджують прагнення РФ перетворити Азовське море на своє внутрішнє «озеро».

Туреччина вважається стратегічним партнером України, постачає «Байрактари», закрила Чорноморські протоки й взагалі готова до посередництва в російсько-українському мирному діалозі. Водночас вона відмовляється приєднуватися до антиросійських санкцій та запрошує в гості російських туристів. Ці два абзаци показують, що РФ грубо порушує норми міжнародного морського права.

Як зазначає Є. Габер «Публічної реакції з боку турецької влади я, чесно кажучи, не бачила ані по зверненню нашого командира-морпіха, ані по мечеті султана Сулеймана, що в Маріуполі. Хоча в таких випадках не варто очікувати прямих заяв з боку влади. Про реакцію, скоріше, свідчать питання, порушені під час переговорів з російською стороною, конкретні результати тощо» [1].

Орками порушено багато норм міжнародного морського права, а саме: свобода відкритого моря; право переслідувати за «гарячими слідами»; право мирного проходу іноземних суден через територіальне море; право транзитного проходу через протоки, що використовують для міжнародного судноплавства та ін.

Росія своїми воєнними діями порушила багато міжнародних договорів: «Конвенції про геноцид» 1948 року, «Конвенції ООН з морського права» 1982 р., (наприклад, у період 13-19.02.2022 р. під приводом своїх військових навчань із ракетними та артилерійськими стрільбами Росія планувала закрити значні ділянки в північно-західній частині Чорного моря та в Азовському морі. Були навіть оприлюднені прибережні навігаційні попередження) «Порядку та умов укладання договорів про внесення суб'єктами господарювання інвестицій у стратегічні об'єкти інфраструктури внутрішнього водного транспорту» та ін.

Проведений аналіз подій на Україні через призму норм міжнародного права дозволяє зробити висновок про юридичну кваліфікацію ситуації як «збройний конфлікт неміжнародного характеру» і про констатацію повсюдного порушення російськими органами державної влади своїх міжнародних зобов'язань, що діють як в мирний, так і воєнний час. У представленій роботі розкриті грубі порушення основних принципів міжнародного морського права, порушення ключових прав і свобод людини, а також вчинювані силовими структурами Росії протиправні діяння всупереч вимогам міжнародного гуманітарного права.

Як показує міжнародна практика, особи, які вчиняють міжнародні злочини, рано чи пізно будуть притягнуті до кримінальної відповідальності з урахуванням того, що до військових злочинів і злочинів проти людяності не застосовуються строки давності (ст.1 Конвенції про недоторканність строку давності до військових злочинів і злочинів проти людяності 1968 р.).

Ситуація як в Чорному, так і в Азовському морі залишається складною і, на нашу думку, саме морський «фронт» України є нині найбільш незахищеним. Нинішній прецедент агресії з боку РФ вимагає нових міжнародних механізмів реагування. Світова спільнота має шукати нові дієві рішення, а Україна мусить готувати ініціативи щодо нових механізмів міжнародно-правового захисту та стримування агресії, що і є метою подальшого нашого дослідження.

Список використаної літератури: 1. Воєнний двобій Росії та України. Чи прийме Туреччина правильний бік історії? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/viyna-rosiya-ukrayina-turechchyna/31835193.html> (дата звернення:06.05.2022). 2. Слідами нацистів: чи реально засудити російських воєнних злочинців? URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/chy-realno-zasudyty-rosiyu-za-voeyenni-zlochyny/31723876.html> (дата звернення:06.05.2022). 3. Справа МС ООН Україна проти РФ в контексті юридичного протистояння України та Російської Федерації. URL: <http://surl.li/bxtnv> (дата звернення:06.05.2022)

Ласкевич Р.Л.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Градиська Ю.В.
старша викладачка кафедри конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС УКРАЇНСЬКОГО БІЖЕНЦЯ В КРАЇНАХ ЄС

На сьогоднішній день тема статусу українського біженця є надзвичайно актуальною, адже через напад Росії на Україну мільйони людей змушені були залишити свої домівки і шукати більш безпечне місце для життя в іноземних державах, насамперед в країнах Європейського Союзу.

Мета роботи – проаналізувати та дослідити правовий статус українських біженців в країнах ЄС.

Загалом, проблематику статусу біженців порушували такі науковці, як О.В. Дерманська, В.В. Євдокимов, Р.А. Калюжний, І.П. Прокопенко, В.І. Тимчик, Г.С. Чуєнко, К.В. Шиманська та інші.

У результаті збройного нападу Росії на Україну Європейський Союз запровадив спеціальний захист для українців у країнах ЄС зі спрощеними процедурами транзиту та подальшого перебування в цих країнах. Кожна країна ЄС адаптувала національне законодавство таким чином, що українські біженці можуть легально перебувати на території тих чи інших країн ЄС та користуватися тими ж правами, що й громадяни держави. Також українські біженці мають можливість отримати міжнародний захист через заяву про надання притулку та статус біженця. З гуманітарних міркувань, країни ЄС, які межують з Україною, дозволяють в'їзд усім, хто покинув Україну через війну.

Перетинаючи кордон своєї країни до ЄС, кожен українець може обрати в якому статусі йому доцільно бути: отримати тимчасовий захист чи статус біженця. Все ж таки варто дослідити та охарактеризувати окремо ці два статуси.

Зауважимо, що тимчасовий захист не передбачає отримання статусу біженця відповідно до Женевської конвенції 1951 року про статус біженців, яка надає права, подібні до дозволу на проживання. Однак люди, яким надано тимчасовий захист в ЄС, можуть подати заяву на отримання статусу біженця в будь-який час. Тимчасовий захист спрямований на негайний захист переміщених осіб, у тому числі тих, хто втікає з районів збройних конфліктів. Хоча це не має нічого спільного з міжнародним захистом, воно зменшує необхідність негайного звернення, оскільки гарантує дозвіл на проживання. З 24 лютого 2022 року кожен українець має право на тимчасовий захист в будь-якій країні ЄС, якщо проживає в Україні тривалий час і покидає країну, щоб уникнути війни. За оцінками Європейської комісії, від 2,5 до 6,5 мільйонів переміщених українців шукатимуть захисту від української війни в ЄС. На своєму засіданні в Брюсселі 4 березня 2022 року Рада Європейського Союзу проголосувала за введення в дію Директиви ЄС 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про тимчасовий захист, яка є безпрецедентною і дозволяє негайне надання допомоги українським біженцям за спрощеним порядком [2].

Варто звернути увагу на права біженця, який користується тимчасовим захистом в країнах ЄС, а саме:

- ✓ право на проживання на період тимчасового захисту (на 1 рік з можливістю продовження);
- ✓ доступ до житла;
- ✓ соціальна допомога;
- ✓ медична допомога;
- ✓ доступ до освіти для дітей та підлітків;
- ✓ можливість отримати статус біженця в майбутньому;
- ✓ можливість повернутися в країну громадянства в будь-який момент;
- ✓ доступ до ринку праці (відповідно до політики країн ЄС на ринку праці) [1].

На відміну від тимчасового захисту, статус біженця в Європейському Союзі поширюється на людей, які особисто переслідуються через свою соціальну,

політичну та расову приналежність. Це індивідуальне право, яке підлягає особливим адміністративним та юридичним процедурам для визначення того, чи загрожує розумний ризик переслідування. Отримання статусу біженця має сенс, якщо біженець планує продовжувати жити в ЄС. Він може подати заяву на отримання статусу біженця, повідомивши про це прикордонників після в'їзду в країну. Особа повинна залишатися в країні, де була подана заява на момент розгляду. Для визнання статусу біженця потрібно кілька місяців. На цьому етапі (близько півроку) паспорт вилучають, що унеможливорює виїзд з країни перебування чи працевлаштування.

Щодо прав, які надаються при отриманні статусу біженця, то виділяють наступні:

- право на проживання на період до 3 років з можливістю продовження ще на 2 роки;
- медична допомога;
- доступ до освіти для дітей та підлітків;
- доступ до ринку праці (відповідно до політики країн ЄС на ринку праці);
- право на соціально-побутові послуги;
- право на укладання шлюбу;
- право на щомісячну грошову допомогу.

Отже, для того аби визначитися, який саме статус перебування в державі особа планує отримати, необхідно дати відповідь на питання: яка мета отримання такого статусу? Якщо особа зацікавлена в негайному отриманні всіх соціальних прав та в терміновому поверненні на територію України по закінченню воєнних дій і не має наміру залишатися у тій чи іншій з країн ЄС, то оптимальним буде отримання тимчасового захисту. Якщо ж особа передбачає отримання права безстрокового проживання тоді є сенс звернутися з заявою про отримання статусу біженця.

Список використаної літератури: 1. Директива Ради 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення наслідків цього. URL: <https://eur-lex.europa.eu/eli/dir/2001/55/oj>. 2. Конвенція про статус біженців : від 28.07.1951. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_011#Text

Міщук І.В.

*кандидатка юридичних наук, професорка кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

Киричук Б.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ПРАВОСУДДЯ ТА МЕДІАЦІЯ ЯК КОНКУРЕНТНІ СИСТЕМИ ВИРІШЕННЯ СІМЕЙНИХ КОНФЛІКТІВ

Сучасний соціальний розвиток диктує нам необхідність пошуку альтернатив судовому розгляду справ. Адже непорозуміння та конфліктні ситуації виникають чи не щодня – у трудовому колективі, у сфері надання послуг, у міжособистісних стосунках зі знайомими. Однак, як показує практика, найбільш поширеними у цій сфері є сімейні конфлікти. Складність такого виду спорів полягає в тому, що вони поєднують в собі декілька складових, зокрема, правові, моральні та психологічні. Внаслідок цього вирішення конфліктів сімейно-правових конфліктів досить часто супроводжується надмірною емоційністю. Відтак учасники шукають можливості мирного врегулювання їхніх взаємостосунків. Часто для встановлення справедливості подружні пари звертаються до суду, однак його вплив абсолютно відрізняється від альтернативного шляху вирішення спорів – медіації. У той час, коли традиційне правосуддя вважається затратним з огляду на моральні та матеріальні ресурси, медіація допомагає частково чи повністю відновити попередні стосунки між чоловіком, дружиною та дітьми.

Медіація в Україні існує вже більше 25 років та привертає дедалі більше уваги юридичної спільноти, оскільки є ефективним засобом вирішення конфліктів. Однак

через усталені правові та моральні погляди медіація залишається тим механізмом, який українці часто ігнорують, вважаючи безрезультатним. З огляду на це, вважаємо, що сьогодні впровадження медіації, як альтернативного вирішення сімейних конфліктів, є актуальним питанням та потребує всестороннього вивчення.

Мета дослідження – охарактеризувати відмінності між традиційними та альтернативними способами вирішення сімейних конфліктів, проаналізувати досвід європейської спільноти у цій сфері.

Зауважимо, що проблема застосування медіації для вирішення сімейних та дотичних до них спорів є предметом розгляду таких вітчизняних вчених, як Бобик М.К., Борис І.В., Гаврилюк Р.В., Парнета О.В., Пацурківський П.Ф., Федик С.А. та інші. Незважаючи на істотний науковий внесок названих вище фахівців у розвиток вчення про застосування відновного правосуддя, питання про актуальні та дієві шляхи вирішення сімейних конфліктів досі залишається не вирішеним.

Сімейні спори – це одна з найпоширеніших категорій справ, особливістю яких є їх емоційність. Той факт, що вони виникають в умовах негативного відношення сторін та сильних переживань є перепорою для самостійного вирішення усіх суперечок.

З огляду на це, вважаємо, що сімейно-правові спори мають ряд відмінностей, котрі відрізняють їх від інших видів спорів. Так, наприклад, на думку Дутко А.О., сімейний спір – це правовий конфлікт між учасниками сімейних відносин, визначених у СК України, в якому кожен із учасників захищає свої сімейні права та інтереси [2]. У спорах такого виду велику роль відіграють моральні та психологічні аспекти, унаслідок чого вирішення конфлікту стає занадто напруженим та некомфортним.

Відтак для відновлення попереднього стану стосунків або його абсолютного припинення подружні пари звертаються до одного з двох видів цивілізованого вирішення сімейних конфліктів, а саме до традиційного (вирішення спорів з позиції права шляхом застосування законодавчих приписів та норм в спеціально створених

судах) або до альтернативного (вирішення наявних спорів з позиції інтересів шляхом пошуку компромісних рішень та досягнення згоди за участі третьої, незалежної сторони).

Беззаперечним фактом є те, що парадигмальна позиція щодо традиційного правосуддя зберігається, оскільки більшість подружніх пар, маючи можливість звернутися до медіатора, все одно обирають суд. Однак, сьогодні в нашій державі існує низка правових проблем, пов'язаних з судовим порядком вирішення сімейних конфліктів. До них можна віднести довготривалість розгляду такого роду справ, неможливість суду сприяти відновленню взаємозв'язків між членами сім'ї з огляду на владний характер його рішень. Відтак, проаналізувавши ці «перспективи», можемо зауважити, що наразі є актуальним інтеграція інституту медіації як одного зі способів альтернативного вирішення спорів.

Поряд з традиційною формою судочинства медіація однозначно відрізняється новим підходом до врегулювання спорів. У основі останнього лежить інший погляд, інша філософія відповіді суспільства та держави на міжособистісний конфлікт. Ракурс конфліктної ситуації зміщується в бік психологічного ставлення подружжя, адже суспільство має спочатку дбати про інтереси людини, а вже потім – про публічний інтерес [3].

Центральною ланкою у медіації є розв'язання проблеми шляхом примирення, у той час, як при традиційному правосудді в центрі уваги засудження одного з членів сім'ї та встановлення вини. Основною метою примирення є не лише формальне укладення угоди, яка б засвідчувала вжиті заходи, але й також реальне, у широкому соціально-антропологічному сенсі, відновлення життя, інтересів чоловіка та дружини.

У зв'язку з цим виникає питання: чи зможе такий спосіб врегулювання конфліктів бути на рівні з традиційним? Для того, щоб осмислити наскільки прийнятна медіація для України, проаналізуємо національну законодавчу базу.

Інститут медіації не є новим для нашої держави, оскільки він почав застосовуватися ще з 1990-х років. Так, наприкінці 2015 р. у Верховній Раді України було зареєстровано кілька Проєктів Закону «Про медіацію». Проєкт №3665 навіть пройшов перше читання, однак 28.02.2019 р. був відхилений та знятий з розгляду. Згодом наступна спроба стосувалася Проєкту №10425, однак його також відкликали з порядку денного. Наразі, і що вважаємо особливо позитивним, у Верховній Раді України було зареєстровано Проєкт Закону «Про медіацію» №3504 від 19.05.2020, який 16.11.2021 було прийнято. А отже, питання, чи варто застосовувати медіацію у професійній діяльності юриста, вирішилося автоматично.

Відтак, відповідно до Закону, медіація – це позасудова добровільна, конфіденційна, структурована процедура, під час якої сторони за допомогою медіатора (медіаторів) намагаються запобігти виникненню або врегулювати конфлікт (спір) шляхом переговорів [5].

На нашу думку, на відмінну від судового вирішення конфлікту, який базується на прямому правозастосуванні, медіація здійснюється з використання права на основі справедливості та з урахуванням інтересів сторін. Залучення посередника (медіатора) дає можливість усунути психологічний бар'єр, що існує при прямому спілкуванні «ворогуючих» сторін. Залучивши до переговорного процесу кваліфікованого медіатора, сторони визнають свою готовність до компромісу. У процедурі медіації сторони можуть користуватися допомогою адвокатів, перекладачів та експертів – фахівців у відповідній правничій галузі.

Щодо питання залучення до вирішення сімейного конфлікту додаткових учасників, вважаємо за потрібне наголосити на тому, що ефективними вважають практики ко-медіації (co-mediation). Наприклад, в Австрії поширеною є модель міждисциплінарної ко-медіації – проведення заходу двома медіаторами, один з яких є фахівцем у галузі психології (психолог, або психотерапевт), а інший – у галузі юриспруденції (юрист, адвокат, нотаріус тощо). Поширеною є такою практика формування ко-медіаційного складу учасників відповідно до принципу статевої

рівності. Це, зокрема, стосується статевого складу «комісії» медіаторів, де обов'язковою є наявність рівної кількості осіб жіночої та чоловічої статі (наприклад, залучено два медіатори – один жінка, інший – чоловік). Підтверджено, що це знижує рівень дискомфорту подружжя, відсутній ефект несправедливого розгляду справи [4].

З огляду на поширеність та позитивні соціальні наслідки вирішення сімейних конфліктів через залучення посередника, провідні європейські та інші світові держави активно застосовують не традиційні, а альтернативні шляхи розв'язання наявних проблем.

Так, зокрема, в Ірландії, Данії та Австралії для реалізації програм сімейної медіації передбачається державне фінансування, тобто подружжя використовує такий інструмент безкоштовно. У США практика відновного правосуддя отримала дещо змінену назву – «медіація при розлученні», оскільки у Штатах сімейну медіацію використовують в першу чергу для врегулювання розбіжностей, що виникають при розірванні шлюбу. У Франції предметом сімейної медіації також виступають суперечки з приводу оформлення шлюбного договору. А у Німеччині до сфери компетенції медіації також віднесені спадкові питання.

Таким чином, розглянувши існуючий в нашій державі спосіб альтернативного вирішення сімейних конфліктів та проаналізувавши наявний світовий досвід, необхідно зазначити, що запровадження медіації у сімейних правовідносинах на законодавчому рівні сприяє всебічному й ефективному розв'язанню конфліктів, досягненню домовленостей, які кожні зі сторін буде добровільно виконувати. Однак, для справді широко застосування сучасного методу вирішення спору і примирення сторін перешкоджає необізнаність суспільства щодо можливостей медіації. З огляду на це, проблема активного використання медіативних процедур потребує подальшого теоретичного та практичного вивчення кваліфікованими юристами.

Список використаної літератури: 1. Демчук А.К., Борис І.В. Використання процедури медіації у вирішенні сімейних конфліктів на основі аналізу норм національного та міжнародного законодавства. *Історико-правовий часопис*. 2019. №1(13). С. 61-64. 2. Дутко А.О. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Вісник Національного університету «Львівська політехніка»*. 2020. №2. С.148-152. 3. Парнета О.В., Федик С.А. Медіація як спосіб вирішення сімейних спорів. *Актуальні проблеми правознавства*. 2021. №1(25). С. 100-105. 4. Поліщук М.Г., Шемет У.Р. Щодо доцільності запровадження та правового регулювання обов'язкової досудової медіації як способу вирішення сімейно-правових спорів. *Юридичний науковий електронний журнал*. 2021. №10. С. 153-155. 5. Про медіацію : Закон України від 16 листопада 2021 р. №1875-IX. *Відомості Верховної Ради України*. 2022. №7.

Якимчук М.Ю.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування*

Стріла І.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

РОЗВИТОК ПРАВОВОЇ КУЛЬТУРИ У ВОЄННИЙ ЧАС

Про розвиток України як правової та соціальної держави варто говорити в контексті рівня правової грамотності її громадян. На нашу думку, в сучасному суспільстві продовжують домінувати уявлення про право виключно як про знаряддя політики, інструмент примусу, зведену в закон волю, якщо не якогось окремого пануючого класу, то принаймні керівної частини суспільства – усі ці погляди знищують правову культуру.

Сучасна Україна перебуває в складному становищі із-за військової агресії Російської Федерації, тому відповідно до пропозиції Ради національної безпеки і оборони, українського законодавства, указом Президента було запроваджено воєнний стан з 5:30 24.02.2022 р. Зазначимо, що в умовах воєнного стану можливе також тимчасове, зумовлене загрозою, обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб. Такі рішучі й вимушені зміни є загалом незрозумілими для більшості населення, тому й призводять до відчаю та песимізму, негативного ставлення до того що відбувається, зниження рівня правової грамотності тощо. Як наслідок, у суспільстві посилюється

прояв правового нігілізму, що призвело до гострої політичної кризи та відсутності довіри суспільства до державних інституцій.

Мета роботи – з’ясувати значення та особливості знань правової культури населення у воєнний час.

Вивченню понять «правосвідомість» та «правова культура» присвячено непоодинокі дослідження, зокрема таких учених, як С. Богачов, А. Зуєва, Т. Михайліна, М. Пампура, О. Ткаля та багатьох інших.

Окремого студіювання вимагають дослідження, присвячені з’ясуванню сутності поняття «правова культура». На основі аналізу ми визначили аспекти досліджень цього поняття й узагальнили у таблиці 1.

Аспекти досліджень поняття «правова культура»

№ з/п	Науковці, що досліджували правову культуру	Аспекти досліджень
1	Н. Уханова	розглядає правову культуру як різновид культури, що становить систему цінностей, досягнутих людством у галузі права, і передбачає послідовне набуття правових знань, усвідомлення правових цінностей і культурних надбань суспільства, що загалом впливає на правову поведінку, зокрема правову активність, суб’єкта [1].
2	А. Скуратівський	зазначає, що правова культура у широкому розумінні – це суспільно правовий феномен, який охоплює найбільш суттєві результати сукупного правового досвіду суспільства, зокрема право, правосвідомість, правову діяльність, законність і правопорядок, та відображає якісний рівень розвитку правового буття [2].
3	В. Смірнова	правова культура – інтегральна характеристика правового розвитку суспільства, якій, як правило, відповідає законодавство, поведінка і діяльність посадових осіб, установ [3].
4	Юридична енциклопедія	визначає правову культуру як складову загальної культури, сукупність факторів, що характеризують рівень правосвідомості, правовідносини, законодавчу досконалість, законослухняну організацію праці, стан правопорядку[4].

Проаналізувавши різні інтерпретації поняття, ми можемо констатувати, що правова культура не обмежується правосвідомістю соціальних громадян, її слід визначити як низку досягнень суспільства, соціальних груп і громадян у регулюванні суспільних відносин, гарантованості верховенства права в суспільному житті, справедливості й гуманізму, свободи прав людини.

Аналіз наукових студій дав можливість уточнити дефініцію поняття «правова культура населення», яке ми будемо розуміти як *низку факторів, що характеризують рівень правосвідомості людини і громадянина: ступінь засвоєння правових цінностей, досконалості законодавства.*

Зазначимо, що структура правової культури має складний характер, складовими якої можна вважати: довіру до правореалізації, право, законодавство, правовідносини, правосвідомість, правотворчість та інші елементи правової системи, що відображаються як у поведінці людини, так і в її свідомості. На основі аналізу і синтезу наукових праць варто виокремити складники правової культури (див рис.1).

Рис. 1. Складники правової культури

Зауважимо, що під правовими цінностями ми будемо розуміти реальні соціально правові явища, правові механізми та засоби, а саме: конкретне вираження цінності права у практичному житті; гарантованість захисту прав; забезпечення істини, справедливості у процесі вирішенні юридичних питань; конститутивні природні права людини; фундаментальні демократичні правові принципи тощо. Розвиток права, на нашу думку, це закономірна зміна системи регулювання суспільних відносин, що виражає свободу особистості. Довіра до права – це впевненість у системі регулювання суспільних відносин, тобто коли людина

довіряє, то робитиме це добровільно, свідомо. Розуміння права – це правильно сприймати і чітко усвідомлювати право, пізнавати закономірності й вникати в його суть.

Аналіз наукових досліджень дає можливість стверджувати, що українському суспільству необхідно вдосконалювати свою правову культуру з метою розбудови правової держави та громадянського суспільства та розвитку законодавчої системи.

Зазначимо, що через сучасний правовий режим воєнний стан у населення похитнулась довіра до права, так як його розуміння було на низькому рівні, громадяни не впевнені в захисті життєвих цінностей і в загальних правах, тому так важливо в таких умовах прагнути розвивати правову культуру.

На нашу думку, для інтеграції України до ЄС важливим завданням є переосмислення та прийняття нових демократичних цінностей суспільного життя, підвищення якості суспільної правосвідомості та правової культури, що є складним завданням в умовах воєнного стану, який спричинив падіння суспільної моралі, нестабільне соціальне становище населення, складну криміногенну ситуацію, що в свою чергу негативно впливають на важливий елемент структури правової культури, а саме довіри до правової системи.

Цікавим для нашого дослідження є погляд О. Середи, яка залежно від носіїв правової культури виділила такі види: *правова культура особи; правова культура суспільства; правова культура професійної групи* [5].

З такого поділу зрозуміло, що кожний громадянин стосується цих видів, а значить і правової культури в цілому. Зауважимо, що до воєнного стану, правова культура населення України була на низькому рівні, тому на часі постає нагальна потреба всебічного її розвитку в українському суспільстві, на це спонукає кожного свідомого громадянина участь у розбудові демократичної та правової соціальної держави.

На нашу думку, правова культура складається з елементів, які за своїм змістом є і теоретичними і практичними, адже людина повинна не лише знати

правові норми, але й розуміти і діяти в межах їх. Наприклад, зважаючи на воєнний стан в Україні, тимчасово можуть обмежуватися конституційні права і свободи людини і громадянина, передбачені статтями 30 - 34, 38, 39, 41-44, 53 Конституції України, а також вводиться тимчасові обмеження прав і законних інтересів юридичних осіб в межах та обсязі, що необхідні для забезпечення можливості запровадження та здійснення заходів правового режиму воєнного стану, що передбачено частиною першою ст. 8 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [6]. Такий пункт в указі Президента про введення воєнного стану теж підірвав довіру, але тільки в тих, хто має низький рівень правової культури.

На основі аналізу наукових праць, власних спостережень, ми дійшли висновку, що потрібно покращувати знання правої культури населення під час воєнного стану такими способами:

1. Через ЗМІ пояснити важливість розвитку правової культури, також і пояснювати більш відкрито та зрозуміло умови регулювання суспільних відносин, особливо ті що стосуються обмежень конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб.

2. Рекомендувати телерадіокомпаніям та друкованим засобам масової інформації державної та недержавної форм власності вести рубрику, програму та інше, правовиховного характеру із залученням спеціалістів-юристів, вчених, посадових осіб державних органів влади.

3. Залучати волонтерів, які будуть пояснювати населенню важливість розвитку правової культури, зокрема і доступно тлумачити умови регулювання суспільних відносин.

Отже, особливості знань правової культури у воєнний час полягають у бажанні людини розуміти та дотримуватись законів, державного правопорядку, усвідомлювати свою визначну роль у розбудові демократичної та правової соціальної держави.

Проведене дослідження не претендує на остаточне вирішення усіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого дослідження може бути спрямована на детальну характеристику видів правової культури за її носіями.

Список використаної літератури: 1. Уханова Н. Правова культура молоді в Україні. Інформація і право. 2019. № 2 (29). С. 156-166. 2. Скуратівський В., Палій О. Основи соціальної політики. Київ: МАУП, 2002. 200 с. 3. Смирнов В. Правовая культура: теоретико-методологическая эволюция и практика. Труды ИГП РАН. 2007. № 4. С. 150-182. 4. Юридична енциклопедія: в 6 т. / редкол.: Ю. С. Шемшученко (голова редкол.) та ін. К.: Укр. енцикл., 1998. Т. 5: П-С. 2003. 736 с. 5. Серeda О. Правова культура в Україні: хто винен і що робити?. наук. Бібліотека. вид. №14. 2010 р. URL: <https://veche.kiev.ua/journal/2111/> 6. Указ Президента України від 26 листопада 2018 року №393/2018 «Про введення воєнного стану в Україні». URL: <https://zakon.rada.gov.ua /laws/show/393/2018#Text>

Матвійчук О.В.

*кандидатка економічних наук,
завідувачка кафедри загально-теоретичних правових дисциплін,
Рівненський інституту Київського університету права НАН України
м.Рівне, Україна*

ПРАВОВА РЕГЛАМЕНТАЦІЯ НАДАННЯ ДОПОМОГИ УКРАЇНСЬКИМ БІЖЕНЦЯМ ОРГАНАМИ ДЕРЖАВНОЇ ВЛАДИ І МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ РЕСПУБЛІКИ ПОЛЬЩА

Від початку війни російської федерації проти України понад 2,4 мільйона українських громадян були змушені виїхати до сусідньої Польщі. Приголомшених російською агресією українців турботливо зустріла польська держава, тамтешні компанії, підприємства та установи, просто звичайні поляки, які сприйняли українську трагедію як свою особисту. Відзначимо, що у доволі стислі строки Республіка Польща спромоглася організувати ритмічну й системну роботу органів публічної адміністрації щодо надання допомоги українським біженцям. Розглянемо правові підстави відповідної діяльності польської держави.

Отож відзначимо, що 12 березня 2022 року Президент Польщі Анджей Дуда підписав Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави» (далі – «Закон») [1]. Документ передбачає основні засади легалізації перебування громадян України, а також їх

чоловіків/дружин, які не мають українського громадянства і прибули до Польщі через воєнні дії на територію Республіки Польща.

Згодом, 26 березня 2022 року положення вказаного закону були доповнені й уточнені, що засвідчив своїм підписом глава польської держави. Показово, що хоч зміни до згаданого Закону набули чинності 26 березня, втім вони правомочні заднім числом, тобто від 24 лютого 2022 р.

Варто наголосити, що рішення польської влади стосуються і громадян України, які приїжджають до Польщі починаючи з 24 лютого 2022 року, і громадян України, які перебували в Польщі легально до спалаху конфлікту та мають намір залишитися і далі.

Отож вказаний нормативний акт визначив спосіб вирішення цілої низки принципових питань для українців, які через війну опинилися у Польщі, зокрема: 1) деякі права громадян України, перебування яких на території Республіки Польща визнано легальним; 2) правила пролонгації строків легального перебування громадян України та строків дії документів, що дають право на таке перебування; 3) правила залучення до роботи громадян України, які легально перебувають на території Республіки Польща; 4) положення щодо навчання, виховання і догляду за дітьми та учнями, які є громадянами України.

Сама польські урядовці вказують на те, що до найважливіших права громадян України, які приїжджають до Польщі починаючи з 24.02.2022 року можна віднести: 1) легальне перебування протягом 18 місяців з 24.02.2022 року – легальне перебування виникає з положень Закону, не має потреби ні його підтверджувати, ні подавати заяву з метою видачі документа, який би це підтверджував; 2) можливість працевлаштування без дозволу – роботодавець зобов'язаний тільки повідомити про цей факт центр зайнятості; 3) можливість здійснення господарської діяльності на тих самих умовах, що і громадяни Польщі; 4) можливість отримання номеру PESEL (універсальна система реєстру населення); 5) доступ до охорони здоров'я; 6) доступ до соціального забезпечення; 7) доступ до шкіл, дитячих садків, ясел [2].

Щодо прав громадян України, які легально перебувають в Польщі ще до 24.02.2022 р., то передусім варто виділити (1) можливість працевлаштування без дозволу – роботодавець зобов'язаний тільки повідомити про цей факт центр зайнятості і (2) продовження легальності перебування та терміну дії документів, між іншим дозволів на тимчасове перебування, віз.

Зауважимо, що польська влада одразу вирішила питання строку перебування українських громадян на свої території. Зокрема, Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави» [1] визначає, що Громадяни України, які – внаслідок російської агресії – покинули свою батьківщину, матимуть можливість легального перебування на території Польщі впродовж 18 місяців, починаючи від 24 лютого 2022 р. Це стосується осіб, які прибули до Польщі з України і повідомили про намір залишитися на території польської держави. Водночас, Рада Міністрів встановить, шляхом розпорядження, дату, що становитиме останній день періоду, у який легальний в'їзд громадянина України на територію Польщі – з України – тягне за собою наслідки у вигляді легального перебування на території Польщі.

Ще одним важливим моментом є те, що польська влада передбачила особливу процедуру отримання персонального номера PESEL. Йдеться про номер у загальній системі електронного обліку населення (Numer identyfikacyjny Powszechnego Elektronicznego Systemu Ewidencji Ludności), що обговорюється у ст. 15 Закону РП «Про облік населення» [3]. Отримання номера PESEL необхідне для того, щоб користуватися різноманітною державною допомогою та послугами, що надаються у Польщі. Номер PESEL надається після подачі клопотання – у будь-якому виконавчому органі гміни (йдеться про муніципалітет міста або управління гміни у тій чи іншій місцевості) на території Республіки Польща. Номер PESEL надаватиметься громадянам України, чиє перебування на території Республіки Польща вважається легальним на підставі Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території цієї держави».

Показово, що процедура отримання номеру PESEL активно застосовується українцями. Як повідомив 9 травня 2022 року в ефірі Polskie radio заступник міністра внутрішніх справ та адміністрації Польщі, уповноважений уряду у справах біженців з України Павло Шефернакер, у Польщі у базі даних PESEL (ідентифікаційний номер) зареєстровано 400 000 осіб працездатного віку з України; понад 100 000 з них (тобто кожна четверта людина) вже легально працюють. При цьому уряд Польщі з партнерами працює над системним рішенням, яке дасть змогу біженцям з України адаптуватися та стати самостійними у новій країні.

Аналізуючи підстави правової регламентації надання допомоги українським біженцям органами державної влади і місцевого самоврядування Республіки Польща, окремо необхідно звернути увагу на те, іноземці, яких не стосується Закон «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території тієї держави», і які належать до категорії переселенців, вказаних у рішенні Виконавчої Ради ЄС, що стверджує наявність масового напливу переселенців з України, можуть скористатися тимчасовим захистом відповідно до Закону «Про надання іноземцям захисту на території Республіки Польща» [4]. Вказаний акт передбачає право біженців (визнаних такими, або кандидатів на цей статус) отримувати допомоги з метою підтримки процесу інтеграції з суспільством країни, де особа шукає захист. Наголосимо, що Закон «Про надання іноземцям захисту на території Республіки Польща» відповідає більшості діючих у Європейському Союзі правових актів у сфері біженства.

У підсумку відзначимо, що за короткий часовий проміжок польська владі змогла зорганізуватися і використовуючи наявний законодавчий ресурс у поєднанні з адекватною законотворчою реакцією на поточну ситуацію, змогла забезпечити ефективну регламентацію надання широкої й різноманітної допомоги українським біженцям органами державної влади і місцевого самоврядування Республіки Польща.

Список використаних джерел: 1. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Dz.U. 2022 poz. 583. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583> (дата звернення 11.05.2022). 2. Nowelizacja ustawy o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. Urząd do Spraw Cudzoziemców. URL: <https://www.gov.pl/web/udsc/weszla-w-zycie-ustawa-o-pomocy-obywatelom-ukrainy-w-zwiazku-z-konfliktem-zbrojnym-na-terytorium-tego-panstwa> (дата звернення 11.05.2022). 3. Ustawa z dnia 24 września 2010 r. o ewidencji ludności (Dz.U. 2010 nr 217 poz. 1427). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20102171427> (дата звернення 11.05.2022). 4. Ustawa z dnia 13 czerwca 2003 r. o udzielaniu cudzoziemcom ochrony na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej (Dz.U. 2003 nr 128 poz. 1176). URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=wdu20031281176> (дата звернення 11.05.2022). 5. Маєвська Й. Надання захисту іноземцям на території Республіки Польща – статус біженця та згода на толероване перебування. Фонд імені Стефана Баторія. Варшава, грудень 2007 року. URL: https://www.batory.org.pl/upload/files/pdf/projekt_2007.pdf (дата звернення 11.05.2022).

Давидюк П.П.

*старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

Карпук А.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ГРАФОЛОГІЯ

Криміналістика, як юридична наука про закономірності злочинної діяльності, основним завданням якої є оснащення правоохоронних органів необхідними знаннями та навичками задля боротьби зі злочинністю, розуміє собою систему науково обґрунтованих прийомів для розкриття злочинів. На основі суспільних, природничих та технічних наук розробляються криміналістичні засоби і методи збирання та дослідження речових доказів.

Однією із найдавніших галузей криміналістики є дослідження рукописних документів, яка в процесі становлення почеркознавства пройшла чимало етапів, наприклад, графологічний етап. Експерти при дослідженні рукописних документів використовували напрацювання каліграфів, опис прикмет, тобто, опис загальних та окремих ознак почерку.

Графологія, психодіагностична методика, яка припускає залежність почерку від психологічного стану особистості. Отже, ми можемо виокремити

презумпцію для подальшого дослідження, а саме те, що вчення про письмо має місце і у криміналістиці.

Питаннями графології в різний час займались: Н.Д. Ахшарумов, Ф.Ф. Тішков, Е.Ф. Буринський, І. Моргенштерн, В. Маяцький, Д.М. Зуєв-Інсаров); в Україні: А. Дмитренко, Л. Захаріяш, В. Тараненко, К.А. Лісовий, А.С. Лісовий, О.І. Фармагей, В.О. Маркусь, Т.П. Вісковатова, Н.В. Нізовцев, І.І. Когутич; в Республіці Беларусь В.І. Соломевич, В.І. Уласевич; Ізраїль (для російськомовної аудиторії) – І.І. Гольдберг; в Російській Федерації: Ю.С. Петросян, А.Е. Петросян, І. Щоголев, О.К. Наджимов, В.Й. Кравченко, С.Ю. Алєсковський, Я.В. Комісарова, Ю.Г. Чернов, О.А. Попова.

Перший відомий історії трактат з дослідження почерку належить перу італійця Камілло Бальдо, який жив у Болоньї і видав у 1622 р. свою працю «Про те, як за листом можна дізнатися про характер і властивості того, хто пише». Епіграфом до свого твору Бальдо взяв прислів'я «по кігтях пізнають лева». На жаль, книга не набула широкого поширення. Пояснення тому просте: на той час мало хто міг вільно писати. І тільки на рубежі дев'ятнадцятого і двадцятого століть графологія стає поширеним явищем світських салонів: таємничість графологічного укладання здавалася схожою на магію. А сама ідея про зв'язок почерку з душевними якостями людини сягає ще античності. Ще Аристотель стверджував, що почерк відображає характер того, хто пише. У період Відродження, коли писемність стала надбанням досить широких верств суспільства, графологія стала предметом суворого обговорення, свідченням чого служить, наприклад, трактат італійця Бальдо у тому, як у листі можна дізнатися характер і властивості пишучого [12].

До теми визначення характеру за почерком зверталися Лейбніц, Гете, Лафатер. Дослідження абата Мішона, розпочаті у середині XIX століття, дали поштовх появі кількох напрямів у графології.

Саме у творах французького абата Іполита Мішона, у 1871 р., вперше з'явилося слово «графологія». Саме за його ініціативою в кінці минулого століття була створена графологічна община. У 1879 р. абат почав видавати журнал "Графологія". Мішон присвятив свої роботи дослідженню впливу емоційного стану людини на її почерк, заснував школу та мав велику кількість послідовників. Після смерті абата головою графологічного руху став його учень Андріан Варінар, який взяв на себе всі обов'язки президента Графологічного об'єднання.

Велика кількість послідовників Мішона таких як Швідланд та Лангебрух займались поширенням цієї науки шляхом створення розділів в популярних журналах присвячених графології, але все це не викликало особливого інтересу науковців, адже, статті ґрунтувались на несистематизованих думках та спостереженнях, в основу яких було покладено різні випадкові та мало важливі признаки. [6]

Научного визнання в області графології здобув Крепье-Жамен, який у своїй праці «Почерк та характер» (1895р.) обґрунтував значення графологічних знаків.

1936-го в Радянському Союзі розпочався тотальний розгром усіх психодіагностичних та педагогічних інноваційних лабораторій, що зміцнило поняття графології як «лженаукової теорії про можливість на основі вивчення почерку судити про психічні особливості людини і навіть про її зовнішність» (Енциклопедичний словник, 1953 р.) [11].

Графологія, як і будь яка галузь науки потребує досліджень та підтверджень, саме тому послідовники Мішона досліджували зміни почерку особистостей із різним психотипом. У криміналістиці розпізнавання почерку використовується для ідентифікації особистості (почерк кожної людини індивідуальний, як індивідуально його

несвідоме), та оцінки стану пишучого: нервові напруження, психічний розлад, травма, алкогольне сп'яніння.

Найвидатніший експеримент впливу стану людини на її письмо провели 2 березня 1924 року. Шляхом введення піддослідного в гіпнотичний стан, особі навіювали ніби він скупий, хитрий і тд. та змушували писати під час цього певний текст. В результаті було виявлено, що почерк змінювався разом із станом піддослідного, який не був схожий на письмо особи без введення її в гіпнотичний стан. Під час цього дослідження науковці виокремили, що для скупих людей характерним є зжате письмо, в якому літери пишуть дуже щільно, відступи майже непомітні, для того, аби на невеликому просторі помістити якомога більше. [3]

Обережність та недовіра проявляється у довгих горизонтальних штрихах, особливо в кінці рядків, ніби не залишаючи місця для когось дописати те, що може змінити сенс написаного.

Також варто зауважити, що під час цього дослідження виявили вплив віку на почерк. Наприклад, коли піддослідного повертали у дитячі роки, коли лише вчаться грамотності, тоді письмо відразу ставало повільним та невпевненим, кожна буква ніби вимальовувалась. Із кожною стадією «дорослішання» за допомогою гіпнотичного стану почерк ставав більш впевненим, швидкість написання зростала та змінювалась форма літер [3].

Результати цього дослідження підтвердили експерименти, які раніше проводили французькі науковці: невропатолог Герикура, Ш. Рише та Феррарі ще у 1885 році.

Шляхом таких експериментальних досліджень та спостережень наука про почерк отримала право на існування та викликала зацікавлення суспільства і видатних науковців Європи (найвідоміший представник графології - німецький вчений Л.Клагес). Дослідження показали, що аналіз почерку дозволяє частково характеризувати деякі психологічні особливості особистості, в сучасній психологічній діагностиці дозволяє визначати деякі особливості поведінки, характеру, схильностей того, хто пише.

Потрібно розуміти, що людина не народжується із умінням писати. Ця навичка набувається пізніше в процесі соціалізації та навчання. Спочатку кожна букву вимальовують. Однак згодом цей процес стає чисто автоматичним. У процесі листа особистість не замислюється про те, як пише, її думки спрямовані на те, що писати. Тож власне процесом листа керує підсвідомість. Отже, цілком природно, що між почерком та психічним (фізичним) станом людини існує певна залежність. Кожен штрих у буквах неминуче містить у собі відбиток особистості автора. Звичайно, багато залежить від того, де і коли навчалася людина, в якому оточенні вона жила, нарешті, від фізичного стану його рук. Але найбільш сильні емоційні переживання, душевні хвороби та потужні впливи навколишнього середовища осідають у підсвідомості та спричиняють характерні зміни в рухах рук. Свідомість «виражає себе» через мовлення, підсвідомість може «виражати себе» і через почерк [7]

Британська енциклопедія (1978 року) характеризує графологію як науку, що вивчає відображення особистості в почерку, що встановлює зв'язок між почерком та особливостями характеру. Цей зв'язок зумовлений тим, що моторні рухи руки, що утворюють почерк, керуються

мозком і несуть на собі відбиток психічних процесів, що протікають у ньому [4].

Отже, узагальнивши все вище зазначене ми можемо виокремити поняття графології, як вчення про залежність фізичного та емоційного стану особистості на спосіб вираження думок шляхом зображення графічних знаків.

Варто зауважити, що у сьогоденнішніх реаліях, криміналістика не визнає графологію наукою через недостатню кількість обґрунтувань. Хоча, й не заперечує її вклад у почеркознавчу експертизу.

Існує думка про те, що індивідуальні риси особистості людини не можуть не відобразитись в її почерку, але записані ці риси такими кодами, яких сучасна наука поки що не в змозі розшифрувати і прочитати. Можливо, що одним із потенційних шляхів вирішення проблеми психологічної діагностики за результатами аналізу почерку може стати використання методології системного підходу в сукупності з набором психодіагностичних методик, що пройшли всебічну перевірку.

Проведене дослідження дозволило зробити висновок, що найбільш затребуваною графологія є для проведення психологічних консультувань та діагностування психічних розладів, в свою чергу у криміналістиці окремі напрацювання використовуються для класифікаційних та діагностичних завдань. Необхідно зазначити, що сучасна графологія ґрунтується на психологічних та психопатичних знаннях, та лише починає свій розвиток.

Отже, графологія, як наука знаходиться на емпіричному етапі, що не дає нам змоги стверджувати чи заперечувати об'єктивність визнання графології, як науки.

Список використаної літератури: 1.Графология. Графологическая экспертиза URL: <https://psyfactor.org/personal4.htm> 2. Графология: досліджувати чи критикувати? URL: <http://grafologia.com.ua/grafologiyadoslidzhuvati-chi-kritikuvati/>. Будзієвський М. Ю. Історичний аналіз виникнення криміналістичного документознавства. 3. Зуев-Инсаров Д.М.. Почерк и личность. Графология или способ определения характера человека по почерку 4. Кайко В.І., С.М. Мациєвська, Щодо експертної характеристики індивідуальних психологічних особливостей особистості за її почерком. Вісник університету імені Альфреда Нобеля. Серія «Педагогіка і психологія». Педагогічні науки. 2018. № 2 (16). 5. Когутич І. І. Про методологічний аспект перспективи графології як галузі криміналістичного знання. Криміналістика і судова експертиза. Випуск 63. URL: <https://digest.kndise.gov.ua/wp-content/uploads/2019/03/24.pdf>. 6. Лісовий К.А. Діагностування індивідуально-психологічних особливостей особи за її почерком Питання психології Вісник Національної академії оборони 3 (16) 2010. 7. Определение личностных характеристик человека с помощью анализа почерка. Графология URL: <https://tarusexpert.ru/grafologya.html> 8. Определение личностных характеристик человека с помощью анализа почерка. Графология. URL: <https://tarusexpert.ru/grafologya.html> 9. Попова О. А. Диагностика типа мыслительных задач исполнителя рукописи. Томск, 2013. 10.Свобода Є. Ю., Захаркіна А. Ю. Судово – почеркознавча експертиза: сучасний стан і актуальні питання /Криміналістика і судова експертиза: міжвідом. Наук.- метод. Зб. / Київський НДІ судових експертиз; редкол.: О. Г. Рувін (відповід. Ред.) та ін. Київ, 2016. Вип. 61. 11. Тараненко В. Почерк, портрет, характер: Прихована психодіагностика в практичному викладі.12. Хлівняк О.М. Історія формування судового почеркознавства, Науково-дослідний інститут публічної політики і соціальних наук. Теоретичні питання юриспруденції і проблеми правозастосування: виклики XXI століття. Харків, 2020

Крупка О.В.

*кандидат історичних наук, доцент кафедри журналістики та українознавства
навчально-наукового інституту економіки та менеджменту,
Національний університет водного господарства і природокористування
м.Рівне, Україна*

ІДЕОЛОГІЧНІ ТА ІНСТИТУЦІЙНІ ЗАСАДИ ПРАВОВОЇ СВІДОМОСТІ УКРАЇНСЬКОЇ ШЛЯХТИ В РАННІЙ НОВИЙ ЧАС (XVI – ПЕРША ПОЛОВИНА XVII СТ.)

XVI – XVII століття у Європі – це історична доба, яка була своєрідним переходом від Середніх віків до Нового часу. У цей період продовжують зберігатися, як панівні, традиційні політичні, соціальні та соціокультурні інститути. Одночасно у надрах феодального світу зароджувалися інноваційні явища, які були провісниками нової модерної доби.

Українсько-руська шляхта (ширше – магнатсько-шляхетська верства) на межі Середньовіччя та раннього Нового часу залишалася провідним привілейованим станом, який відігравав роль основної опори феодальної монархічної держави. Формування шляхти як окремого суспільного стану-корпорації відбулося ще у період складання Великого князівства Литовського, Руського та Жомойтського (далі – ВКЛРЖ) упродовж XV – першої половини XVI ст. В об'єднаній литовсько-польській державі – Речі Посполитій магнateria та шляхта закріпили свої лідерські позиції в системі центрального та місцевого управління, традиційно сильними вони залишалися у військовій та в економічній сферах.

Українська шляхта Речі Посполитої у другій половині XVI – першій половині XVII ст. була тим станом, який суттєвим чином прислужився збереженню національно-культурної самобутності українсько-руського народу. Вихідці із цього соціального середовища перебувають на чільних позиціях у царині освіти, культури, церковного життя.

Шляхта знаходилася у досить жвавих взаєминах із іншими соціальними групами, здійснюючи на їхню еволюції помітний вплив. Відносини шляхти та православного духовенства дозволили зберегти та консолідувати елітний прошарок

України-Русі, який був досить глибоко інтегрований у політико-адміністративне, господарське та культурне життя Речі Посполитої. Соціальні контакти шляхти і козацтва призвели до прискорення соціальних трансформацій, в результаті яких уже у кінці XVI ст. юридично оформився козацький привілейований стан, який хоч і формувався на більш широкій соціальній базі українського суспільства, все ж зазнав суттєвого, як ідеологічного, так й інституційного впливу шляхетсько-лицарської верстви.

Шляхта українських земель зберігала ознаки, як соціальної, так і правової окремішності в суспільно-політичному організмі Речі Посполитої. Шляхетсько-магнатські роди з України були послами (депутатами) загальнодержавного сейму, на якому обирали короля, ухвалювали закони та затверджували міжнародні договори [3, с.3-4]. На місцевих сеймиках шляхта набувала навичок управління регіональними політичними та економічними процесами.

На Більському сеймі 1564 р. литовсько-руська шляхта отримала корпоративну систему судоустрою у вигляді гродських, земських і підкоморських судів, які регулювали відповідно кримінальні, цивільні та земельні правовідносини в середині шляхетської спільноти та з представниками інших станів. Деякий час існував Головний Трибунал у Луцьку для земель Правобережної України, який був вищою апеляційною інстанцією для судів першої (місцевої) ланки. У судочинстві місцевих судів використовувалася «руська» мова, яка на українських землях Речі Посполитої мала офіційний статус тогочасної літературної (ділової) мови [1, с.40-41].

Місцеві суди використовували в своїй повсякденній практиці кодифіковане законодавство – три редакції Статуту ВКЛРЖ, остання з яких набула чинності в 1588 р. Але особливого поширення на українських землях набув кодекс 1566 р., який завдяки тривалому застосуванню отримав назву «Волинський» [4, с.7]. Для Київського, Волинського, Брацлавського та Чернігівського воєводств у королівській канцелярії Речі Посполитої була створена Руська канцелярія, яка вела

діловодні книги – Руську метрику переважно у справах української шляхти «руською» мовою. Утворення партикулярної правової системи для українських земель відіграло важливу роль у збереженні місцевого патріотизму шляхти та зумовило складання відособленої регіональної самосвідомості різних суспільних груп.

Правосвідомість шляхти формувалася під безпосереднім впливом особливого соціального статусу, юридично закріплених прав і свобод, правових інституційних імунітетів, гарантованих королем і державним законодавством. Ідеологічними засадами правової свідомості шляхти були традиційні ціннісні концепти «служилого люду», «рицарського стану» та ті явища публічно-правової практики, що втілювали ідеї престижності та вибіркової соціального статусу.

Для правової свідомості привілейованого владного стану, мовою королівського акту «державець врядов», характерне поєднання християнського доброчестя та суто правового мислення. У звертанні до магнатських і шляхетських кіл, у Більському привілеї 1564 р., міститься заклик шукати справедливості та захисту своїх майнових інтересів у новій системі місцевих судів і на підставі нового законодавства, оминаючи старі форми судочинства, колишню правову і позаправову практику. При цьому ідея права, законності, справедливості виводиться із універсального християнського постулату – «наследующи приказанье Божое, которое учит миловать ближнего своего яко себе, а с тогож показуется aby один другого ничего не пожадал» [4, с.27-28].

Важливою складовою соціальної та правової окремішності шляхти були особливі правові обряди, які були закріплені нормою закону і водночас мали важливе символічне значення для суспільного позиціювання шляхти, впливали на її публічну поведінку, формували її корпоративну свідомість. Такою правовою нормою і таким правовим обрядом була присяга. Процедура присягання проводилася як за рішенням місцевих судів, так і згідно декрету Трибуналу [2, с.93].

Присягання широко застосовувалося у судовій практиці на землях Правобережної України у XVI – першій половині XVII ст. Присяга була складовою процедури досудового слідства, одним із різновидів доказів й умовою законного судочинства. Водночас процедура принесення присяги використовувалася як культурний ритуал, як публічний суспільно значущий обряд, як чинник культурної ідентифікації та правової самосвідомості.

Правосвідомість шляхти, як стану-корпорації феодального суспільства, формувалася на виразно правовій основі, яка матеріалізовувалася в різного роду актах, ухвалах, постановах, привілеях, рішеннях монарха, як головного джерела середньовічної політичної легітимності. Звідси випливає посилене акцентування на документальних підтвердженнях суспільних імунітетів [5, с.5].

Значення писаного та належно, тобто за правилами й офіційно оформленого документа, який мав привілейний зміст, посилювало й перетворювало на вирішальний фактор самоусвідомлення історичний вимір буття шляхетського стану.

Правова свідомість шляхти була закорінена в родову пам'ять, вона розгорталася і об'єктивізувалася, набувала чітких контурів і видимих ознак, в історичному часі, у якому події родової (власне приватної) історії тісно переплітаються з подіями регіонального чи світового масштабу. Така історична тяглість світовідчуття шляхти мала подвійний ефект: з одного боку вона вплітала приватну історію знатної фамілії у «велику» державну, інституційну та публічну, історію, а з іншого – слугувала одним із провідних аргументів та обґрунтованих претензій на суспільну легітимність, привілейований статус, стану та персональну інклюзивність.

Отже, через низку інститутів українська шляхта була залучена у центральне та місцеве державне управління ВКЛРЖ і Речі Посполитої, мала юридично закріплені привілеї в політичній і судово-правовій сферах, користувалася спеціальними місцевими, офіційно підтвердженими, імунітетами, користувалася

набутками партикулярної правової системи, які вирізняли її серед шляхетського загалу федеративної держави. Помітний відбиток на своєрідну корпоративну правову культуру шляхти мали правові явища та правові традиції, які забезпечували їй історичну легітимність; вони розглядалися як невід'ємний атрибут і прикметна ознака соціальної та соціокультурної окремішності.

Список використаної літератури: 1. Акти Житомирського гродського уряду: 1590 р., 1635 р. Житомир, 2004. 251 с. 2. Ділова мова Волині і Наддніпрянщини XVII ст. Збірник актових документів. К.: Наукова думка, 1981. 316 с. 3. Любавский М. К. Литовско-русский сейм. Москва, 1901. 850+232 с. 4. Статути Великого князівства Литовського. У 3-х томах. Одеса, 2003. Т. 2. Статут ВКЛ 1566. 2003. 560 с. 5. Волинські грамоти XVI ст. К.: Наукова думка, 1995. 246 с.

Діденко Н.М.
*кандидатка педагогічних наук, викладачка циклової комісії з видавничої справи,
культури та української філології Фахового коледжу «Універсум»
Київського університету імені Бориса Грінченка
м.Київ, Україна*

ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ НОВОЇ РЕДАКЦІЇ УКРАЇНСЬКОГО ПРАВОПISУ В ПРАВОВИХ ДОКУМЕНТАХ

Формування досконалої нормативної бази правових документів, зокрема їх мовному оформленню, є темою багатьох наукових розвідок. Мовному питанню та мовній політиці тривалий час приділяли значну увагу мовознавці Б. Ажнюк, С. Андрусів, Т. Возняк, Г. Каращук, Л. Масенко, О. Пономарів, К. Городенська, С. Омельчук та ін. Проблеми подолання мовленнєвих помилок у правових документах є актуальними. Аналіз юридичних документів вказує на низку проблем щодо мовного оформлення.

У сучасній редакції Українського правопису збережено підхід до мови як до знакової системи й суспільного явища. Правописна норма, з одного боку, ґрунтується на тісних зв'язках елементів сучасної мовної системи, що відображається на письмі, а з другого боку, — на дотриманні мовної традиції і на залежності від неї. Проаналізуємо деякі морфологічні помилки, що трапляються в документах: викривлення морфемної будови слова; неправильне творення відмінкових форм різних частин мови; форм граматичного роду, числа;

недотримання норм ступенювання прикметників, дієприкметників, прислівників; помилки при дієвідмінюванні; вживанні суфіксів і префіксів; порушенні правил милозвучності (евфонії) тощо.

Мовознавці зауважують про сплутування використання закінчень 2 відміни у Р.в -а, -я, -у, -ю. С. Караванський аналізує, що інколи пишуть “відповідно до Акта про державну незалежність”, “виходячи з Акта про державну незалежність”. У деяких словниках читаємо тільки акт-а, як це робиться щодо слів, вживаних на означення предмета. Однак “у певних контекстах подібні слова можуть набувати значення узагальненого поняття, а з ним і закінчення -у, як це й спостерігаємо в наведених прикладах. Слово “акт” тут наведено в значенні законодавчий акт, закон, указ. Отже слід писати акту, як і “відповідно до закону, указу”. У новій редакції правопису значно детальніше розписане використання закінчень -а, -я, -у, -ю в родовому відмінку однини іменників другої відміни [1, с. 4].

Варто зауважити про зміну закінчень деяких слів: хабар у родовому відмінку – не хабара, як у «Словнику української мови» в 11 т., а хабаря, за правилами нової редакції українського правопису.

З-поміж помітних змін – відновлено написання назв деяких міст через -у, -ю, чого в дотеперішньому правописі не було: в радянські часи майже всі міста перевели на закінчення -а, -я, за ліченими винятками на кшталт Красного Лиману, Кривого Рогу, Часового Яру тощо – другою частиною яких є іменник, що має звичайно в родовому відмінку закінчення -у. Відтепер старі закінчення -а (у твердій та мішаній групах), -я (у м'якій групі) зберігають назви населених пунктів чоловічого роду із суфіксами -ськ-, -цьк-, -ець-, елементами -бург-, -град- (-город-), -піль- (-поль-), -мир-, -слав-, а також назви з наголосом у родовому відмінку на кінцевому складі та із суфіксами присвійності -ів- (-їв-), -єв- (-єв-), -ов-, -ин- (-ін-), -ач-, -ич-: Бердянська, Луцька, Бобринця, Кременця, Трускавця, Піттсбурга, Вишгорода, Миргорода, Шаргорода, Борисполя, Тернополя, Ямполь, Житомира, Ярослава; Олеськова, Львова, Харкова, Києва, Колгуєва, Харкова, Ходорова,

Батурина, Пирятина, Святошина, Снятина; Бахмача, Гадяча, Галича. Усі інші назви населених пунктів чоловічого роду, крім перелічених вище, відтепер мають у родовому відмінку однини закінчення -у (у твердій і мішаній групах), -ю (у м'якій групі): Амстердаму, Гомелю, Ліверпулю, Лондону, Мадриду, Парижу, Чорнобилю. Проте ці іменники також можуть мати й варіантне закінчення -а (-я): Амстердама, Гомеля, Ліверпуля, Лондона, Мадрида, Парижа, Чорнобиля. У чинному правописі зазначено, що закінчення -а (-я) та -у (-ю) має розрізняльну функцію в деяких іменників: Алжира, Рима, Туніса (місто) і Алжиру, Риму, Тунісу (країна), Нью-Йорка (місто) – Нью-Йорку (штат). Уточнено фактично чинну норму щодо відмінювання деяких географічних назв: відприкметникових українських назв населених пунктів з кінцевим -е на зразок Сватове, Синельникове, Гаркушине, Рівне, що відмінюються за зразком прикметників у формі середнього роду, слід відрізняти подібні за оформленням назви з кінцевим -о (рідковживані в українській мові, але поширені в інших слов'янських мовах) на зразок Бородіно, Косово, Сараєво, що відмінюються як іменники середнього роду II відміни [2, с. 6].

Окремо варто зазначити, що в новій редакції правопису з'явився спеціальний параграф, що має безпосередній стосунок до проблеми гендерної рівності в нашій країні. Ідеться про активне утворення і вживання так званих **фемінітивів**, тобто назв жінок за їх професійними, освітніми, посадовими ознаками, сферою діяльності тощо. У цьому параграфі детально розписано, якими суфіксами можна послуговуватися для утворення таких слів. Тобто поряд з уже звичними для нас словами *вчителька, вихователька, касирка, прибиральниця*, запропоновано активно вживати й інші лексеми: *юристка, дикторка, директорка, завідувачка, адвокатка, критикеса, мисткиня* тощо. Ці слова не мають обмеженого розмовним стилем уживання, їх можна застосовувати і в офіційних документах як варіанти до узвичаєних чоловічих форм, враховуючи явище омонімії, міжмовні варіативні форми.

Поодинокі трапляються помилки щодо вживання великої літери у власних назвах. У новій редакції правопису відведено більше 10 параграфів, де детально зазначається вживання великої літери, багато подано приміток. Варто звернути увагу на параграф 54 назви органів влади, установ, організацій, партій, фірм, агентств. Окремо винесено у примітки правила написання слів за традицією з великої букви у назвах: Європе́йський Сою́з, Організа́ція Об'є́днаних На́цій, Лі́га На́цій тощо. Примітка 2. У складених назвах інформаційних агентств усі слова, крім родового найменування, пишемо з великої букви й без лапок: аге́нтство Украї́нські Націона́льні Нові́ни, аге́нтство Франс Пресс, аге́нтство Інте́рфа́кс-Азерба́йджан.

Уніфіковано в новій редакції написання назв сайтів: без родового слова пишемо з малої букви (тві́тер, гугл); назви сайтів з родовим словом пишемо з великої букви та в лапках (мережа «Фейсбúк», енциклопéдія «Вікіпéдія»); назви сайтів, ужиті як назви юридичних осіб, пишемо з великої букви та без лапок (РНБО ввела санкції проти Яндексa). Окремо варто наголосити про написання великої літери в складноскорочених назвах § 61 чинного правопису та примітках. У складноскорочених словах мішаного типу, утворених з ініціальних абревіатур та усічених основ, ініціальну частину звичайно пишемо великими буквами, а усічену – малими: КУПАП (Кодекс України про адміністративні правопорушення). Складені назви, у яких поєднані ініціальна частина і нескорочене слово (слова) в непрямому відмінку, пишемо окремо: наприклад, НДІ трáнспорту га́зу.

Отже, система лінгвістичної освіти правознавців сьогодні набуває нового змісту із затвердженням нової редакції Українського правопису. Потребує дослідження типових синтаксичних моделей і лексико-граматичних засобів викладу текстів правової норми, зокрема уніфікації використання розділових знаків і графічних позначок у текстах нормативних актів, правила використання єднальних сполучників, використання абревіатур у мові законодавства.

Список використаної літератури: 1. Типологія помилок: підручник-монографія / П. П. Куляс ; Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова, Київ : Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2015, 464 с. 2. Український правопис. Харків: Фоліо, 2019. 282 с.

Пасічник В.Б.
*старший викладач кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ДЕЯКІ АСПЕКТИ ВІДБУДОВИ УКРАЇНИ У ПІСЛЯВОЄННИЙ ЧАС

Під час збройної агресії Російської Федерації проти України практичні дії російських військових часто направлені не лише на масові вбивства мирного українського населення та розруху промисловості і економіки. На наш погляд, їх основна мета - посіяти закоренілу зневіру в серцях українців про сильну, незалежну та суверенну Україну. Натомість, український народ прагне розбудувати Україну як цивілізовану країну, в якій панує право та демократичні цінності, а громадянське суспільство по справжньому захищене та має усі засоби до планомірного і швидкого розвитку. Тому, на сьогодні, важливим завданням для українського суспільства і держави є розбудова країни як під час війни так і в післявоєнний час.

Звичайні українці а тим паче службові і посадові особи органів влади мають чітке уявлення про наслідки війни. І вже сьогодні з уст Президента України лунає: «Після нашої перемоги ми відбудуємо усе, що зруйновано». [1] В свою чергу Прем'єр-міністр України а також і інші посадові особи органів влади, зокрема Кабміну зазначають, що в українського уряду є чіткий план розбудови України.

На наш погляд, в цьому аспекті не можна зволікати, навпаки необхідно із застосуванням всіх можливих методів і інструментів публічного адміністрування забезпечити стале та швидке відновлення України. Вважаємо, що діючи невідкладно, передусім слід застосувати такий метод публічного управління як «планування» та сформувані акти-плани, у яких містилися б конкретні кроки та заходи щодо того як відбудовуватиметься економіка, як відбудовуватиметься житловий комплекс, як відбудовуватиметься промисловість, як відбудовуватиметься інфраструктура, як наслідок - як відбудовуватиметься уся країна.

Варто зазначити, історія людства, та історія найближчих країн настільки пронизана війнами, що Україні, на превеликий жаль, є у кого переймати досвід повоєнної відбудови. В першу чергу, це країни Європи та пострадянського простору, що значно постраждали від Другої світової війни, Боснія, Герцеговина та інші країни Західних Балкан, які постраждали після розпаду Югославії та інші. Не можна оминати і досвід самої України в цьому питанні. Використовуючи досвід цих країн, та практично ту ситуацію, яка склалась в окремих областях охоплених військовими діями і загалом стан справ по всій території України, на наш погляд в першу чергу необхідно:

- значну увагу приділити відбудові легкої і важкої промисловості (адже це дозволить залучити безробітних до роботи налаштувати виробництво);
- процес відновлення промисловості необхідно провести із використанням найновіших технічних, виробничих, організаційних та управлінських процесів (це дасть реальну здатність українським товарам бути максимально конкурентноспроможними на внутрішньому ринку та на світовій арені);
- сформувати спеціально уповноважений колегіальний орган, у роботі якого брали участь фахові представники різних галузей економіки, промисловості та державного будівництва. Цей орган займався б організацією планування відновлення держави (передати йому для цього відповідні повноваження);
- оскільки у районах та місцевостях які постраждали від військових дій, велика кількість людей втратили житло, необхідно забезпечити широке розгортання житлового будівництва. В цьому аспекті там де необхідно одночасно здійснювалися відбудову водопостачання та водовідведення, газифікацію, електропостачання, налагодити роботу міського, міжміського, залізничного, повітряного, інших видів транспорту, в тому числі відновити нормальну роботу комунальних служб.

- значну увагу варто приділити правовій, правозахисній та правоохоронній галузі. (На сьогодні Україна потребує в проведенні ефективної зовнішньої та внутрішньої правової політики, а також в посиленні військової, правоохоронної, слідчої, розвідувальної функцій)

- сільське господарство повинно стати стратегічною галуззю держави. В результаті цього, дана галузь на постійній основі, цілеспрямовано повинна насичуватись капіталовкладеннями та найновішим технічним оснащенням (це забезпечить наявність доступних для громадян продуктів харчування і унеможливить ситуацію із продуктами яка була в Україні в 1946-1947 роках);

- держава повинна підготувати максимальну кількість професійних працівників, які б своїми знаннями, уміннями і навичками провели відбудову країни. У цьому аспекті необхідно забезпечити максимальний обсяг державного замовлення на окремих спеціальностях вітчизняних закладів освіти. До таких спеціальностей слід віднести: військові, будівельні, медичні, механічні, правові, сільськогосподарські, та робітничі спеціальності.

Для висновку слід зазначити, що та робота, яку можна виконувати в теперішніх умовах повинна здійснюватись невідкладно уже сьогодні.

Список використаної літератури: 1. “Після нашої перемоги ми відбудуємо все, що зруйновано”, – Володимир Зеленський. Західний кур’єр. 01.03. 2022 Електронний ресурс. Режим доступу: <https://kuryer.if.ua/pislya-nashoyi-peremogy-my-vidbuduyemo-vse-shho-zruynovano-volodymyr-zelenskyj/> 2. Період повоєнного відновлення системи освіти та управління нею в м. Києві (1945-1964 рр.) Сайт ДЕПАРТАМЕНТУ ОСВІТИ І НАУКИ ВИКОНАВЧОГО ОРГАНУ КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ РАДИ (КИЇВСЬКОЇ МІСЬКОЇ ДЕРЖАВНОЇ АДМІНІСТРАЦІЇ) 2022 р. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://don.kyivcity.gov.ua/> 3. Україна в період післявоєнної відбудови. Сайт Освітнього порталу «Академія». Електронний ресурс. Режим доступу: <http://zno.academia.in.ua/mod/book/view.php?id=3544>. 4. Післявоєнна відбудова: уроки з досвіду Балкан Джерело: Тетяна Богдан. Бізнес. Цензор. Квітень, 2022 року. Електронний ресурс. Режим доступу: <https://biz.censor.net/columns/3330248/pislyavoyenna-vidbudova-uroky-z-dosvidu-balkan>.

Науковий напрям 2.

Проблемний дискурс сучасного приватного та публічного права

Дуліба Є.В.

*докторка юридичних наук, доцентка, професорка кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,*

МІГРАЦІЯ УКРАЇНЦІВ ЯК ЗАГРОЗА НАЦІОНАЛЬНІЙ БЕЗПЕЦІ УКРАЇНИ

Міграція є динамічним і широкомасштабним явищем і відома для кожної розвиненої країни світу та країни, що розвивається. Протягом багатьох років питання міграції є одним із пріоритетних питань різноманітних економічних, соціальних і політичних дебатів у багатьох країнах світу.

Глобалізація та зростання політичної, економічної, соціальної взаємозалежності між державами, відіграла вирішальне значення для динаміки та обсягів міграцій населення країн світу [1].

Міграція населення країни може починатися з різних причин, хоча першочерговою причиною є соціальна нерівність та економічні потреби. Люди мігрують у зв'язку з бажанням уникнути бідність, покращити добробут або задовольнити потреб у добробуті, покращити дохід, здоров'я та освіти своїх сімей [2].

Україна має довгу історію міграції своїх громадян. Про масштабну еміграцію українців протягом останніх 150 років свідчать численні розвинені діаспори в Канаді, США, Аргентині і сусідніх з Україною країнах [3].

На жаль, слід констатувати той факт, що Україна помітно поступається більшості європейських країн за рівнем та якістю життя, за номінальним рівнем оплати праці, за рівнем споживчих можливостей. Заробітки в Україні є чи не найнижчі у Європі: вдесятеро нижчі, ніж в Німеччині, у 5,5 рази, ніж в Італії та Іспанії, в 3–3,5 рази, ніж в Португалії, Чехії, Польщі у перерахунку в євро за паритетом купівельної спроможності [4; 5]. Саме така ситуація призводить до збільшення міграції.

Незважаючи на той факт, що з кожним роком населення України зменшується і той факт, що однією із причин є міграційні процеси уже протягом багатьох років, Україна не приділяла значної уваги для удосконалення міграційної політики. Так,

наприклад, ще у Концепції державної міграційної політики, що була схвалена Указом Президента України від 30.05.2011 № 622/2011, підкреслювалося, що «...загострення демографічної кризи, від'їзд за межі України вчених, фахівців, кваліфікованої робочої сили становить загрозу національній безпеці України», а одним із стратегічних напрямів реалізації такої державної міграційної політики визначалося «...створення сприятливих умов та механізмів для повернення в Україну громадян України з метою зменшення еміграційних потоків...»[6]. На момент схвалення концепції за даними Державної служби статистики України населення України становило 45,7 мільйона людей [7]. У Стратегії державної міграційної політики України на період до 2025 року, що схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 № 482-р, знову йшла мова про проблему «...масового виїзду українців за кордон з метою працевлаштування...», «...еміграції висококваліфікованих фахівців та молоді, у тому числі внаслідок неповернення на Батьківщину після отримання освіти за кордоном...», «...остаточної втрати для України багатьох мігрантів та їх нащадків, значного зменшення обсягів валютних надходжень від мігрантів...» [8]. Поряд з цим за даними Державної служби статистики України станом на 01.01.2017 року населення України уже становило 42,5 мільйона людей [7].

Законом України від 05.11.2015 №761-VIII «Про зовнішню трудову міграцію» було визначено напрями державної політики у сфері зовнішньої трудової міграції, до яких віднесено: здійснення ефективного державного регулювання зовнішньої трудової міграції та вжиття заходів із запобігання незаконній зовнішній міграції; створення умов для повернення в Україну та реінтеграції в суспільство трудових мігрантів і члені їхніх сімей, забезпечення їх соціального та правового захисту; посилення інституційної спроможності закордонних дипломатичних установ України щодо надання правової, інформаційної та іншої допомоги трудовим мігрантам і членам їхніх сімей на території держави перебування; сприяння

задоволенню національно-культурних, освітніх та мовних потреб трудових мігрантів і членів їхніх сімей тощо [9].

Втім, незважаючи на те, що в Україні здійснювалися заходи щодо державного регулювання зовнішньої трудової міграції, міграційна політика не стала однією із пріоритетів державної політики, а набуття безвізового режиму з ЄС відкрили для громадян України ще більшої можливості вільного пересування, здійснення численних закордонних поїздок з метою працевлаштування, навчання, туризму та відпочинку.

Станом на 01.01.2022 року за даними Державної служби статистики України населення нашої держави нараховує приблизно 41,1 мільйона людей [10].

Вторгнення російської федерації на територію України у лютому 2022 року, повітряні удари по містах країни призвели до міграції українців за кордон і створили загрозу національній безпеці та національним інтересам.

За даними Управління Верховного комісара ООН у справах біженців починаючи з 24 лютого 2022 року більше 6,5 мільйона українців залишили Україну, при цьому Польща прийняла 3, 4 мільйона українців, Румунія – 937 тис. осіб, Угорщина – 620 тис. осіб, Молдова 466 тис, Словаччина – 429 тис. осіб [11].

Аналізуючи Закон України від 21.06.2018 № 2469-VII «Про національну безпеку України» національна безпека це не лише «захищеність державного суверенітету, територіальної цілісності, демократичного конституційного ладу», але і «захищеність.... інших національних інтересів України від реальних та потенційних загроз», тих «життєво важливих інтересів людини, суспільства і держави, реалізація яких забезпечує державний суверенітет України, її прогресивний демократичний розвиток, а також безпечні умови життєдіяльності і добробуту її громадян»[12].

Ступінь національних інтересів формується на основі національних цінностей під впливом тенденцій суспільного розвитку з урахуванням поточного внутрішнього та міжнародного стану [13, с. 52].

Міграція українців може принести як позитивні, так і негативні наслідки. Варто почати з того, що міграція для будь-якої країни є важливим джерелом надходження коштів, знань та досвіду.

Міграція не лише покращує рівень життя самих мігрантів та їхніх родин, які залишилися вдома, але й впливає на рівень безробіття в державі. Так, зокрема, за розрахунками фахівців Інституту демографії Національної академії наук України, за відсутності трудових міграцій рівень безробіття в Україні був би в 1,6 разу вищим за фактичний [5]. До того ж, міграція є важливим чинником для соціально-економічного розвитку України, адже зароблені кошти за кордоном витрачаються на споживання, лікування, освіту, що стимулює місцеве економічне зростання, яке є надзвичайно важливим для економіки України. Згідно з щорічними звітами Національного банку України, щорічно приватні грошові перекази в Україну зростають. Якщо у 2018 році обсяг приватних грошових переказів із-за кордону становив 11111 млн. доларів США, то у 2019 – 11921 млн. доларів США, у 2020 році – 11980 млн. доларів США, у 2021 – 14076 млн. доларів США. До того ж, грошові перекази робітників, що працюють за кордоном більше року у 2018 році становила 872 млн. доларів США, у 2019 році – 934 млн. доларів США, у 2020 році – 1163 млн. доларів США, у 2021 році – 1914 млрд. США. Таким чином, обсяги приватних грошових переказів із-за кордону в Україну у відсотках до ВВП за 2018-2021 роки становить 7,7 % [14].

Позитивний вплив міграції на розвиток, на жаль, не відбувається автоматично, а потребує цілеспрямованої роботи держав над цим, що зумовлює важливість формування і реалізації міграційної політики як на національному, так і на міжнародному рівні.

Водночас саме міграція обумовлює виникнення нових ризиків, насамперед, пов'язаних із втратою частини трудового та інтелектуального потенціалу нації [15]. Багато мігрантів після тривалого перебування в інших країнах відмовляються

повертатися в Україну і залишаються у країнах перебування та приймають громадянство тих країн.

Варто звернути увагу, що в умовах українсько-російської війни, країни світу в досить короткий період швидко адаптували свої міграційні політики, що свідчить про ефективність та гнучкість таких політик. Наприклад, своїм Рішенням Рада Європи від 04.03.2022 № 2022/382 [16] встановила наявність масового припливу переміщених осіб з України у розумінні статті 5 Директиви 2001/55/ЄС та що є наслідком введення тимчасового захисту і положення Директиви Ради Європи 2001/55/ЄС від 20 липня 2001 року про мінімальні стандарти для надання тимчасового захисту у разі масового напливу переміщених осіб та про заходи, що сприяють збалансованості зусиль між державами-членами щодо прийому таких осіб та несення їх наслідків поширилися і на українців, що втікали від війни на територію ЄС і закріпили легальний статус перебування українців на території ЄС [17]. Республіка Польща Законом від 12.03.2022 «Про допомогу громадянам України у зв'язку із збройним конфліктом на території своєї держави» встановлено конкретні правила легалізації перебування громадян України, які в'їхали на територію Республіки Польща безпосередньо з території України у зв'язку з бойовими діями, які ведуться на території цієї країни [18].

Як висновок, варто зазначити, що протягом довгого періоду Україна недостатньо приділяла уваги державній міграційній політиці, недооцінювала впливу міграції на національну безпеку і завданих збитків національним інтересам. Сьогодні для України слід переглянути державну міграційну політику, адаптувати її до сучасних умов, удосконалити системи публічного адміністрування у сфері міграції, адже сама міграційна політика є важливим елементом державотворення, а також засобом забезпечення безпеки держави.

Список використаної літератури: 1. Малиновська О.А. Міграційна політика: глобальний контекст та українські реалії: монографія. К.: НІСД, 2018. 472 с. 2. Слюсаревський М.М., О.Є. Блинова. Психологія міграції: навчальний посібник. Національна академія педагогічних наук України, Інститут соціальної та політичної психології. Кіровоград: ТОВ «Імекс ЛТД», 2013. 244с. 3. Міфи і факти про українську трудову міграцію до країн Вишеграду. URL:

https://naszwybor.org.pl/wp-content/uploads/2021/03/UA_mity_i_fakty.pdf 4. Міністерство фінансів України. Середня заробітна плата в Україні в Євро. URL: <https://index.minfin.com.ua/ua/labour/salary/average/eur/> 5. Українське суспільство: міграційний вимір: нац. доповідь / Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи НАН України. К. 2018. URL: https://www.nas.gov.ua/text/pdfNews/migration_national_report_full.pdf 6. Про Концепцію державної міграційної політики: Указ Президента України від 30.05.2011 № 622/2011. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/622/2011#Text> 7. Державна служба статистики України. Населення. URL: http://ukrstat.gov.ua/operativ/operativ2007/ds/nas_rik/nas_u/nas_rik_u.html 8. Стратегія державної міграційної політики України на період до 2025 року: розпорядження Кабінету Міністрів України від 12.04.2017 № 482-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/482-2017-%D1%80#Text> 9. Про зовнішню трудову міграцію: Закон України від 05.11.2015 № 761-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/761-19#Text> 10. Державна служба статистики України. Чисельність наявного населення України. Статистичний збірник на 1 січня 2022 року. URL: http://database.ukrcensus.gov.ua/PXWEB2007/ukr/publ_new1/2022/zb_%D0%A1huselnist.pdf 11. UNHCR. Ukraine Refugee Situation. URL: <https://data.unhcr.org/en/situations/ukraine> 12. Про національну безпеку України: Закон України від 21.06.2018 № 2469-VII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2469-19#Text> 13. Нагаєв В. М. Публічне адміністрування: електронний навчальний посібник. Х.: ХНАУ, 2018. 278 с 14. Національний банк України. Динаміка обсягів приватних грошових переказів в Україну. https://bank.gov.ua/files/ES/Perekaz_u.pdf 15. 2021. Міграція в Україні: цифри і факти. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/migration_in_ukraine_facts_and_figures_2021-ukr_web.pdf 16. Council Implementing Decision (EU) 2022/382 of 4 March 2022 establishing the existence of a mass influx of displaced persons from Ukraine within the meaning of Article 5 of Directive 2001/55/EC, and having the effect of introducing temporary protection. URL: https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=uriserv%3AOJ.L_.2022.071.01.0001.01.ENG&toc=OJ%3AL%3A2022%3A071%3ATOC 17. Council Directive 2001/55/EC of 20 July 2001 on minimum standards for giving temporary protection in the event of a mass influx of displaced persons and on measures promoting a balance of efforts between Member States in receiving such persons and bearing the consequences thereof. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX%3A32001L0055&qid=1648223587338> 18. Ustawa z dnia 12 marca 2022 r. o pomocy obywatelom Ukrainy w związku z konfliktem zbrojnym na terytorium tego państwa. URL: <https://isap.sejm.gov.pl/isap.nsf/DocDetails.xsp?id=WDU20220000583>

Булат Є.А.
*доктор юридичних наук, професор,
старший науковий співробітник
Придніпровського наукового центру
НАН України і МОН України,
старший дослідник*

ДЕЯКІ НАПРЯМИ ПОДАЛЬШОГО РОЗВИТКУ ПРАВОВОЇ ОХОРОНИ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В КОНТЕКСТІ ОНОВЛЕННЯ ЧИННОГО ЦИВІЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

На сучасному етапі питання удосконалення і розвитку правової охорони інтелектуальної власності набуває все більшої актуальності у зв'язку з необхідністю належної охорони відповідних прав осіб, якими створюються результати творчих досягнень. Неабияку актуальність це питання отримало також в контексті оновлення сучасного цивільного законодавства, зокрема, Цивільного кодексу України. З огляду на це, для кращого розуміння правових процесів, які сьогодні відбуваються в Україні, вважаємо за доцільне визначити деякі етапи становлення законодавства у сфері інтелектуальної власності, пов'язані з ухваленням важливих нормативно-правових актів і документів і його можливого подальшого розвитку.

Так, першим етапом в Україні щодо становлення національного законодавства у сфері інтелектуальної власності слід вважати прийняття Верховною Радою України Декларації про державний суверенітет України від 16.07.1990 року і у Акту проголошення незалежності України від 24.08.1991 року. Завдяки цьому були закладені підвалини національної правової системи і, у подальшому, національного законодавства про інтелектуальну власність. У 1993 році важливим для розвитку інтелектуальної власності стало ухвалення пакету спеціальних законів з інтелектуальної власності, які регулювали основні суспільні відносини у цій сфері. Зокрема, це Закон України «Про авторське право і суміжні права», Закон України «Про охорону прав на винаходи і корисні моделі», та інші. Другий етап у розвитку сфери інтелектуальної власності пов'язаний із прийняттям у 2003 році Цивільного кодексу України, системного акту законодавства у сфері інтелектуальної власності. У цьому кодифікованому акті, у книзі четвертій, вперше

були об'єднані норми, які відносяться до результатів творчої діяльності людини. Створення окремого кодифікованого акту, у якому були систематизовані і згруповані норми, щодо правового регулювання результатів творчої діяльності, було, безумовно, виправданим і своєчасним [1, с. 20].

Наступний етап щодо подальшого розвитку інтелектуальної власності, пов'язаний з виконанням міжнародних зобов'язань України. Згідно з Планом дій Україна-ЄС, ухваленим Кабінетом Міністрів України від 12 лютого 2005 року, Україна взяла на себе зобов'язання протягом трьох років забезпечити рівень захисту, подібний тому, який існує у ЄС. Програмою передбачалося не тільки подальша адаптація законодавства України до законодавства ЄС, але також впровадження відповідних санкцій за порушення прав у сфері інтелектуальної власності, підвищення і посилення ролі правозахисних органів, впровадження ефективних засобів у боротьбі з контрафактною продукцією, тощо [2, с. 429, 430].

Четвертий етап, на наш погляд, може бути пов'язаний з розвитком і удосконаленням правової охорони інтелектуальної власності в контексті оновлення чинного цивільного законодавства і, зокрема, Цивільного кодексу України. І стосується це, перш за все, тих результатів і об'єктів інтелектуальної власності, які у силу їх специфіки і особливого правового режиму сьогодні не мають належної правової охорони і законодавчого регулювання.

Такими об'єктами є наукове відкриття і раціоналізаторська пропозиція. Наукові відкриття, є основою для розвитку нових наукоємних технологій, вони сприяють розвитку і удосконаленню науково-технічних, інноваційних здобутків. На сучасному етапі інновацій існування наукових відкриттів і необхідність правового регулювання пов'язаних з ними суспільних відносин визнається більшістю розвинених зарубіжних держав [3, с. 30]. Ст. 457 Цивільного кодексу України визначено, що науковим відкриттям визнається встановлення невідомих раніше, об'єктивно існуючих закономірностей, властивостей і явищ матеріального світу, які вносять докорінні зміни у рівень

наукового пізнання. Цивільним кодексом України наукове відкриття визначено як об'єкт, який потребує належного визнання і надійної правової охорони і відзначено, що воно має охоронятися законом. Отже, вважаємо за доцільне ухвалення відповідного закону щодо охорони прав на наукові відкриття.

Рационалізаторською визнається пропозиція, яка містить технологічне (технічне) або організаційне рішення у будь-якій сфері її діяльності. При цьому на сучасному етапі рационалізаторські пропозиції завдяки своїй доступності і масовим використанням здатні давати навіть більший економічний ефект ніж винаходи. Аналіз світового і вітчизняного досвіду свідчить, що майже 50% рационалізаторських пропозицій є ефективними ноу-хау, які в ринкових умовах виступають як коштовний товар.

Вважаємо за доцільне посилити нормативно-правову базу для рационалізаторської пропозиції і передбачити підготовку відповідного проекту Закону України, що буде містити стимули розвитку інноваційної діяльності в організаціях та на підприємствах, відобразить кращу іноземну практику у цій сфері, а також дозволить забезпечити права осіб, якими створюються рационалізаторські пропозиції.

Список використаної літератури: 1. Булат Є. А. Правові аспекти подальшого розвитку інтелектуальної власності в Україні. Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Юріспруденція. 2015. Вип. 17 (2). С. 20-22. 2. Правова система України: історія, стан і перспективи: в 5 т. Харків: Право, 2011. Т.3: Цивільно-правові науки. Приватне право / за заг. ред. Н. С. Кузнецової. 680 с. 3. Є. А. Булат, Р. С. Пічко. Актуальні аспекти подальшої правової охорони наукового відкриття в контексті сучасного зарубіжного досвіду. Актуальні проблеми держави і права. № 88. 2020. с. 25-29.

Ткачук В.Є.
*кандидат юридичних наук, доцент,
завідувач кафедри суспільно-правових дисциплін
Міжнародного економіко-гуманітарного університету
імені академіка Степана Дем'янчука
м.Рівне, Україна*

ДО ПИТАННЯ КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧОЇ ПОЛІТИКИ

Актуальність даної тематики дослідження криється у тому, що тлумачення поняття кримінально-виконавчої політики як складової політики у сфері боротьби зі злочинністю в підручниках та в юридичній літературі немає єдиного трактування. Кримінально-виконавчу політику часто називають політикою у сфері виконання покарань, виправно-трудовою політикою, пенітенціарною політикою, тюремною політикою тощо.

Метою даної публікації є спроба розглянути кримінально-виконавчу політику як понятійно-правова категорію.

Поняття „політика” має грецьке походження (politike) і означає діяльність органів державної влади, партій, громадських організацій у сфері внутрішньо-державного управління та міжнародних відносин; спосіб дій, спрямованих на досягнення певної мети [1, с. 549].

З іншої сторони, історія нашої держави пам'ятає й інше визначення політики, а саме – класове. Класова теорія розглядає політику як сферу діяльності пов'язану з відносинами між суспільними класами та іншими соціальними групами, ядром якої є проблема завоювання, утримання і використання державної влади [2, с.460].

Політика у сфері боротьби зі злочинністю, будучи складовою правової політики держави, є напрямом державної діяльності, що включає комплекс заходів від профілактики і запобігання злочинів до виконання покарань. З огляду цього, заслуговує на увагу наукова думка Г. М. Мінковського, який пропонує розглядати кримінальну політику у двох аспектах – широкому та вузькому. Перший, на його думку, „...охоплює систему боротьби зі злочинністю в цілому, комплексно характеризує науково-обґрунтовану лінію цієї боротьби, стратегію ... держави в

цій сфері, місце і значення боротьби зі злочинністю в забезпеченні потреб соціального розвитку, характеризує систему цієї боротьби і тенденції її розвитку (щодо завдань, суб'єктів, засобів), проблемні ситуації і шляхи їх вирішення” [3, с. 67]. Другий аспект охоплює: „... концепцію використання в боротьбі зі злочинністю саме кримінально-правових засобів (кримінального покарання, змінюючих та підкріплюючих заходів); їх взаємодію з системами інших засобів боротьби зі злочинністю...” [3, с. 67].

П. Л. Фріс вбачає політику у колі боротьби зі злочинністю як провідний напрям діяльності держави у сфері боротьби із злочинністю, котрий вибудовується на кримінально-правовій, кримінально-процесуальній, кримінально-виконавчій та кримінологічній (профілактичній) політиці [4, с. 32], що, на нашу думку, є більш об'ємнішим та змістовнішим підходом до формування визначення поняття „кримінально-виконавчої політики”.

З огляду цього, кримінально-виконавча політика є складовим елементом політико-правового феномену в боротьбі зі злочинністю [5, с.30]. У цьому контексті вірним є бачення П. Л. Фріса щодо розгляду політики у колі боротьби зі злочинністю як окремої міжгалузевої науки [6, с. 19]. Беручи до уваги вище зазначені бачення науковців, кримінально-виконавчу політику можна розглядати як окрему науку в одному ряді з кримінально-правовою, кримінально-процесуальною та кримінологічною політикою як наукою.

На думку Л. Б. Смірнова під поняттям „кримінально-виконавча політика” пропонується розуміти систему політико-правових відносин, юридичних норм, ідей, поглядів у сфері виконання кримінальних покарань, які реалізуються в напрямках, формах і способах діяльності її суб'єктів у сфері виконання покарань [7, с. 10]. Ф. В. Грушин вбачає у кримінально-виконавчій політиці частину внутрішньої політики держави в сфері боротьби зі злочинністю, яка визначає мету, завдання, канони, стратегію, основні напрями, форми та методи діяльності держави щодо забезпечення виконання і відбування кримінальних покарань [8, с. 51].

Кримінально-виконавча політика у відповідності до наукових поглядів М. Ю. Кутєпова є лише напрямком правової політики держави у сфері протидії злочинності, що виражається у систематичній цілеспрямованій діяльності органів держави у сфері виконання кримінальних покарань [9, с. 7]. Беручи за основу визначення кримінально-правової політики, яке дали В. І. Борисов, П. Л. Фріс, Є. І. Огородник розглядає кримінально-виконавчу політику України теж як окремий напрямок правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю [10, с. 13–14].

Проаналізувавши вище сказане, кримінально-виконавчу політику можна розглядати як складову частину внутрішньої правової політики держави у сфері боротьби зі злочинністю, яка визначає принципи, стратегію, завдання та напрями правотворчої та правозастосовної діяльності держави у сфері виконання призначених судами покарань особам, які визнані винними у вчиненні злочинів.

Аналізуючи юридичний зміст поняття „кримінально-виконавча політика” необхідно звернути увагу на структуру самого поняття, адже вона має власну систему, яка складається з таких елементів, як: суб’єкти, об’єкт, предмет та напрями.

Список використаної літератури: 1. Сучасний словник іншомовних слів: Близько 20 тис. слів і словосполучень / Улад. О. І. Скопенко, Т. В. Цимбалюк. Київ : Довіра, 2006. 789 с. 2. Врублевський В. К., Кудрицький А. В., Мазур В. М., Мяловицький А. В. Політичний словник. Видання третє. Київ: Головна редакція Української радянської енциклопедії, 1982. 655 с. 3. Миньковский Г. М. О предмете и задачах курса уголовной политики. Труды Академии МВД СССР. Уголовная политика Советского государства в свете решений XXVI съезда КПСС. Москва: Академия МВД СССР, 1982. С. 67 – 73. 4. Фріс П. Л. Кримінально-правова політика України: дис. ... д-ра юрид. наук. Київ, 2005. 440 с. 5. Кернякевич-Танасийчук Ю. В. Уголовно-исполнительная политика Украины: отдельные теоретические основы. Актуальные проблемы применения уголовного законодательства Республики Казахстан на современном этапе: вопросы теории и практики: материалы междунар. науч.-практ. конф. (г. Алматы, 16 сентября 2017 г.). Алматы: ООНИиРИП Алматинской академии МВД Республики Казахстан имени М. Есбулатова, 2017. С. 30–31. 6. Фріс П. Л. Політика у сфері боротьби зі злочинністю та кримінально-правова політика у системі суспільних наук. Питання боротьби зі злочинністю: збірник наукових праць. 2016. Випуск 31. С. 3–27. 7. Смирнов Л. Б. Уголовно-исполнительная политика в сфере совершенствования правового регулирования исполнения уголовных наказаний: автореф. дисс. ... д-ра юрид. наук. Санкт-Петербург, 2003. 50 с. 8. Грушин Ф. В. Факторы формирования и современные направления уголовно-исполнительной политики Российской Федерации. Вестник МГОУ. Серия: Юриспруденция. 2016. № 3. С. 50–58. 9. Кутєпов М. Ю. Кримінологічні засади

формування кримінально-виконавчої політики України на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2015. 203 с. 10. Огородник Є. І. Механізм реалізації кримінально-виконавчої політики України та її реформування на сучасному етапі: дис. ... канд. юрид. наук. Харків, 2017. 215 с.

Блошкіна О.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

*Науковий керівник: **Словська І.Є.***

*докторка юридичних наук, професорка кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

м.Рівне, Україна

СУДИ ЗАГАЛЬНОЇ ЮРИСДИКЦІЇ В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН ТА ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

З огляду на те, що Україна обрала шлях євроінтеграції, поділ влади на три гілки є обов'язковим. Тому у ст. 6 Конституції України визначено, що державна влада в Україні здійснюється на засадах її поділу на законодавчу, виконавчу та судову [1]. Забезпечення та захист конституційно закріплених невичерпних прав та свобод людини і громадянина є найголовнішим завданням держави. І ми безсумнівно погоджуємося з думкою А. Рибалкіна про те, що зі всіх гілок влади судова влада може бути найбільш близькою до народу, оскільки переводить абстрактну суспільну користь законів у площину конкретних приватних інтересів [2, с. 335]. Судова система України пройшла чимало спроб реформування: деякі з них були вдалі й мали позитивні наслідки, а деякі – не приносили значного результату. Та попри всі заходи, які намагається впровадити держава, рівень довіри громадян до системи судів в Україні, яка безпосередньо включає в себе також суддів й інших осіб чи/та органи, що допомагають організовувати та забезпечувати їхню роботу, все ще є незадовільним. Питання модернізації сучасної судової влади наразі є дуже актуальним.

Подібні питання щодо діяльності, організації та перспектив розвитку судової системи України також досліджували О. Бузунко, С. Воловик, Ю. Головка, О. Звірко, В. Коротун, С. Обрусна, О. Осіпова, М. Райчук, А. Рибалкін, Л. Шапенко та інші.

Мета нашої роботи – проаналізувати сучасний стан системи судів загальної юрисдикції України та визначити можливі перспективи її розвитку.

Перш ніж перейти до оцінки діяльності судової влади в Україні, необхідно визначити, що складає цю систему. Отже, відповідно до статті 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» судова система в Україні будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності [3]. Вона складається з місцевих судів, апеляційних судів та Верховного Суду – найвищого суду в системі судоустрою, який включає в собі Велику Палату Верховного Суду та чотири Касаційні суди (Касаційний адміністративний суд, Касаційний кримінальний суд, касаційний господарський суд, Касаційний цивільний суд). Варто зазначити, що в Україні також діють вищі спеціалізовані суди для розгляду окремих категорій справ – Вищий антикорупційний суд та Вищий суд з питань інтелектуальної власності (так званий ІР-суд). Відмітимо також, що держава забезпечує доступність правосуддя для кожної особи, задля забезпечення її основних прав. Щоправда, важко оминути той факт, що вищі спеціалізовані суди в Україні функціонують лише у м. Київ, що обмежує територіальну наближеність цих судів до народу. Та місцезнаходження цих судів є не єдиною цікавою темою для обговорення серед наших колег. Зокрема, були дискусії і щодо конституційності функціонування Вищого антикорупційного суду в системі судової влади України. Проте, зважаючи на те, що Україна активно займається антикорупційною політикою, а запобігати корупції та викорінювати її – це

обов'язок усіх держав членів ООН. При цьому, ст. 36. цієї Конвенції передбачає, що кожна держава забезпечує, відповідно до основоположних принципів своєї правової системи, наявність органу чи органів або осіб, які спеціалізуються на боротьбі з корупцією за допомогою правоохоронних заходів, і відповідно до визначення цього суду він не є надзвичайним чи особливим. Отже, діяльність такого суду є повністю правомірною.

Аналіз наукових студій з досліджуваної теми також дозволяє констатувати, що відповідно до існуючої системи судів загальної юрисдикції, яка базується на принципах територіальності та спеціалізації, є проблема розмежування предметної чи суб'єктної юрисдикції. Коротун В. зазначає, що такі порушення трапляються, якщо в державі функціонують, щонайменше, дві відносно автономні підсистеми судів. Відповідно ми погоджуємося з ним і щодо можливих перспектив розв'язання цієї проблеми у вигляді створення судової інституції, що схожа за функцією до Суду зі спорів про юрисдикцію у Франції, яка була б здатна вирішити ці спірні питання судової юрисдикції після остаточного вирішення справи в Касаційному суді Верховного Суду [4, с. 89].

Ще однією перешкодою на шляху до ідеальної судової системи в Україні науковці вбачають в значній обмеженості в участі громадян у здійсненні правосуддя, оскільки зараз народ практично відсторонений від участі у переважній частині кримінальних і цивільних справ та у всіх адміністративних справах. На думку А. Рибалкіна та Ю. Сєдих в адміністративних справах участь народу є необхідною для забезпечення балансу державних і суспільних інтересів [2, с. 336]. А І. Гриценко влучно підмітив, що недержавний контроль є одним із механізмів позитивної консолідації суспільства, коли максимально можлива відкритість судової

влади стає запорукою підвищення рівня її довіри серед широких верств населення, коли відносини між державою та громадянським суспільством розвиваються в руслі конструктивного діалогу [5, с. 243]. Також нам дуже імпонує думка Ю. Головка щодо перспектив вирішення цієї проблеми. Вона пропонує зміцнити довіру громадян до судів загальної юрисдикції України методом ведення кожним судом на своєму сайті тижневого інтернет-журналу, в якому будуть розміщуватись судова практика уже розглянутих судових справ та новини з життя та діяльності суду, та забезпеченням з боку держави цілеспрямованої інформаційної політики, направленої на об'єктивне й достовірне висвітлення роботи суддів та судів в ЗМІ, телебаченні та Інтернеті [6, с. 240].

Підсумовуючи усе вище написане, можна зробити висновок, що система судів загальної юрисдикції в Україні є досить ефективною, але як і усі інші судові системи іноземних держав, має свої недоліки. Та попри все, зараз є безліч людей, які зацікавлені у вдосконаленні вітчизняної судової влади в Україні про, що свідчить чимала кількість досліджень на подібні теми. Саме тому ми переконані, що з плином чергової судової реформи сучасний стан судоустрою України матиме хороші перспективи, а національне законодавство, яким він керується, максимально адаптується до міжнародних стандартів. В майбутньому ми бачимо систему судів України як прозору, незалежну та доступну інституцію, до якої громадяни будуть виявляти щирі повагу та довіру.

Список використаної літератури: 1. Конституція України від 28.06.1996 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення 12.05.2022). 2. Рибалкін А. і Сєдих. Ю. Система судової влади в Україні та її роль у розбудові правової держави. Молодий вчений, вип. 5. 2021. С. 334-337. URL: <https://molodyivchenyi.ua/index.php/journal/article/view/636> 3. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 02.06.2016 №1402-VIII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення 12.05.2022). 4. Коротун В. Вирішення правових спорів із підстав порушення

правил предметної чи суб'єктної юрисдикції. №2 (2021): Юридичний вісник. С. 85-91. URL: <https://doi.org/10.32837/yuv.v0i2.2146>. 5 Зайчук О.В. Сучасна правова енциклопедія. Ін-т законодавства Верховної Ради України. Київ : Юрінком Інтер, 2013. 408 с. 6. Головка Ю. Удосконалення судової системи України: нормативно-правовий аналіз. *Věda a perspektivy*, 2021. 1 (1). С. 237-243

Свинар А.О.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

Науковий керівник: Словська І.Є.

*докторка юридичних наук, професорка кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

м.Рівне, Україна

ПОНЯТТЯ ТА СИСТЕМА КОНСТИТУЦІЙНОГО ПРАВА ЯК НАУКИ

У наш час провідною галуззю системи національного права є конституційне право України. Конституційне право України можна розглядати за такими видами: конституційне право України як галузь права; конституційне право України як наука та конституційне право як навчальна дисципліна. Предметом нашого дослідження є саме конституційне право як наука і на характеристиці цього правового інституту зупинено увагу.

Отже, мета роботи – здійснити та провести аналіз поняття конституційного права як науки та з'ясувати його систему.

Згадану проблематику вивчали досить відомі науковці. Серед них: М.В. Афанасьєва, Ю.Ю. Бальцій, Ю.Д. Батан, А.А. Єзерова, М.І. Зубок, В.В. Кравченко, Ю.І. Крегул, В.В. Ладиченко, О.О. Майданник, В.І. Орленко, В.В. Погарченко, В.Ф. Погорілко, Т.М. Слінько, В.Д. Федоренко, Н.Г. Шукліна.

На мою думку, варто розпочати з того, що сама термінологія «Конституційне право» у значенні як наука – це сукупність висновків, ідей, теорій щодо врегулювання відносин владарювання у суспільстві, а саме (організації і здійснення публічної влади, правового статусу особи, форми здійснення народовладдя, територіального устрою) [1, с. 295]

Конституційне право як науки — це, безперечно, система ідей, концепцій, теорій і доктрин конституційного права, що є галуззю державного права. Дисципліна української конституційної науки включає розробку комплексу теоретичних питань української демократії та її конституційного регулювання, природи народу, держави і державного суверенітету та форм і механізмів його реалізації на практиці, розвиток конституційного процесу, її проблеми та труднощі.

Конституційне право має свою систему, яка визначається його дисциплінарною структурою та системою сфер. Структурні елементи представлені відносно ізольованими ідеями, припущеннями, концепціями та теоріями, які разом становлять основну наукову галузь конституційного права [3].

Скориставшись конспектом лекцій доцента кафедри адміністративного та митного права Університету митної справи та фінансів, кандидата юридичних наук С.В. Кувакіна можна доповнити вищесказане такими висновками.

Конституційне право як наука — це цілісна система знань, висновків та уявлень про основні права, правовий статус людей і громадян, організацію та діяльність органів державної влади, принципи місцевого самоврядування. Сюди ж автор додає конституційно-правові відносини, політико-правову практику та конституційно-правову доктрину. [2]

Предмет конституційної науки досить широкий і, оскільки політико-правова практика ставить нові питання, наука має давати обґрунтовані відповіді та має тенденцію до подальшого розширення. Предмет включає не лише норми, а й інститути відповідних галузей права, також аналіз низки важливих політико-правових відносин, їх деталей, принципів їх розвитку та припинення. Важливим завданням науки є визначення ефективності конституційно-правових норм та інститутів, що надають поради щодо підвищення ефективності їх впливу на суспільні відносини.[1, с. 295]

Конституційне право досліджує закономірності розвитку в галузі конституцій, дає практичні рекомендації щодо вдосконалення їх норм і конституційних відносин

у цілому. Також включає становлення української демократії та розробку складних теоретичних питань, таких як конституція та правове регулювання [2].

Якщо говорити за сучасну українську науку про конституційні права, то вона перебуває саме на стадії формування. Це проявляється у спробах подолання стереотипів і догм правової науки радянської держави, яка, по суті, зводиться до «наукової» легітимності конституційності тоталітарного режиму, партійної диктатури, насильства та обмеження прав людини.

З прийняттям Конституції України 1996 р. увага конституційної науки зосередилася на реалізації її положень, взаємодії інститутів держави та громадянського суспільства, ролі політичних партій у поглибленні демократичного процесу українського суспільства.

Зміст і призначення конституційного права визначаються його функцією. У літературі виділяються такі функції конституційної науки: політична, методологічна, ідеологічна, евристична, прогностична, комунікативна, синтетична, практична, інтерпретаційна та експертна [4].

Якщо говорити про українську конституційну систему, то слід почати з конституційної системи як її внутрішньої структури, що характеризується єдністю та взаємодією її елементів, включаючи принципи, конституційні норми та конституційні інститути [4].

Скориставшись науковим доробком В.В. Редькіна, можна сказати, що основними частинами конституційної системи є: загальні принципи, інститути та норми.

Загальні принципи конституції є основними принципами, вираженими у змісті цього закону, і становлять систему правовідносин, а також конституційно-правових норм.[5]

Конституція і правова система — це певна конституційно-правова нормативна система, яка регулює однорідні та взаємопов'язані суспільні відносини

та утворює відносно самостійні групи. У свою чергу, конституційно-правова система поділяється на: загальну, основну систему та первинну систему.

Конституційно-правові норми – це загальнообов'язкові правила поведінки, що встановлюються державою з метою охорони і регулювання певних суспільних відносин, що здійснюються через конкретні права і обов'язки та забезпечуються примусовою силою держави [5].

З усього вищесказаного матеріалу, можна зробити наступні висновки. Конституційне право України як наука займає вагоме місце у формуванні правової держави і громадянського суспільства.

Конституційне право – це система ідей, концепцій, теорій і доктрин конституційного права, є галуззю державного права. Воно суттєво впливає на формування правосвідомості, усунення правового нігілізму населення загалом і нас, як майбутніх юристів.

Нові теоретичні знання - базис потенційних практичних змін. Розуміння всіх елементів системи конституційного права – один з дороговказів конституційної реформи.

Список використаної літератури: 1. Конституційне право України : навч. посіб. для підгот. до іспиту за кредит.-модул. системою навчання : навч. посіб. для студентів ВНЗ / В. О. Боняк [та ін.]; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. Д. : ДДУВС, 2013. 295 с. 2. Конституційне право України : навч. посіб. для студентів ВНЗ / В.А. Завгородній, С.В. Кувакін, І.Г. Алексеєнко; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ - ст. 18 URL: https://www.google.com/url?sa=t&source=web&rct=j&url=https://dduvs.in.ua/wp-content/uploads/files/Structure/library/student/lectures/1117/1.1.pdf&ved=2ahUKEwjC_fLQ89L3AhVtlosKHQPgDIEQFnoECAkQAQ&usg=AOvVaw3yT0n4eG8luITmM38QNHEg 3. Конституційне право України URL: https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%9A%D0%BE%D0%BD%D1%81%D1%82%D0%B8%D1%82%D1%83%D1%86%D1%96%D0%B9%D0%BD%D0%B5_%D0%BF%D1%80%D0%B0%D0%B2%D0%BE_%D0%A3%D0%BA%D1%80%D0%B0%D1%97%D0%BD%D0%B8 4. Конституційне право України провідна галузь права України URL: https://arm.naiu.kiev.ua/books/konst_pu/rozdil/rozdil1.html. 5. Система галузі конституційного права URL: <http://studies.in.ua/dpzk-lekcija/3949-sistema-galuz-konstitucynogo-prava.htm>

Турчик Д.С.
здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
*Науковий керівник: **Словська І.Є.***
докторка юридичних наук, професорка кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

ІСТОРІЯ УКРАЇНСЬКИХ РЕФЕРЕНДУМІВ

Референдум – це форма безпосередньої демократії, що полягає у прийнятті рішень визначеною законом електоральною групою шляхом голосування з найбільш важливих питань державного або самоврядного характеру (крім тих, що не є предметом референдуму). Більше того, референдум є невід’ємною складовою механізму соціально-правової дійсності. З метою визначення важливої історичної передумови потрібно перш за все заглянути у початок зародження нашої держави.

Мета нашої роботи – висвітлення особливостей процесу становлення та розвитку інституту референдуму в Україні.

Дослідженню інституту референдуму присвячено багато праць. Серед них на особливу увагу заслуговують публікації таких науковців, як О. Грищук, А. Євгенєва, Г. Іовчу, Д. Ковриженко, Н. Колодяжна, В. Погорілко, Н. Кузнецова, В. Федоренко, О. Чебаненко, Л. Черничка та ін. Незважаючи на наявність праць названих та інших учених, недостатнє державно-правове регулювання проведення місцевих референдумів в Україні вимагає здійснення подальших наукових розвідок з означеної проблематики.

Після проголошення більшістю радянських республік декларацій про державний суверенітет постала необхідність у прийнятті законів про проведення референдумів з метою всенародного підтвердження прийнятих актів. Законом СРСР «Про всенародне голосування (референдум СРСР) » було передбачено предмет та порядок проведення такого референдуму, зокрема щодо виявлення громадської думки з найважливіших питань [1].

На думку М. І. Ставнійчук, характерними ознаками безпосередньої демократії обов'язково виступають: пряме волевиявлення народу, тобто участь громадян в прийнятті рішень, виконанні влади від його імені; прийняття рішення імперативного (обов'язкового) характеру

І у підтримку цієї думки варто підкреслити обов'язковість участі народу в управлінні владою шляхом проведення референдумів задля забезпечення повноти демократії в країні.

В Україні цей процес розпочався з прийняття 16 липня 1990 р. на першій сесії українського парламенту Декларації про державний суверенітет України. Наступним кроком стало прийняття 3 липня 1991 р. Закону України «Про всеукраїнський та місцеві референдуми». Виняткового значення для історії України набуло прийняття 24 серпня 1991 р. Верховною Радою УРСР акту «Про проголошення незалежності України». На його підтвердження 1 грудня 1991 р. був проведений Всеукраїнський референдум, який започаткував розвиток референдумів у незалежній Україні.

Слушним є зауваження Рябченко Т.О., що всеукраїнський референдум 1 грудня 1991 р. не стосувався безпосередньо Основного закону держави, проте Акт проголошення незалежності України став ідеологічним підґрунтям нині чинної Конституції України. Про це, зокрема, свідчить її преамбула, в якій визначено, що Верховна Рада України прийняла Конституцію «керуючись Актом проголошення 39 незалежності України від 24 серпня 1991 р., схваленим 1 грудня 1991 р. всенародним голосуванням» [8]

Важливим кроком на шляху до утвердження інституту референдумів в Україні стало прийняття Конституції України, яка закріпила в розділі III, що регламентують їх проведення, а також Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні». Право громадян на участь в управлінні місцевими справами ґрунтується на статтях 38, 69 і 70 Конституції України [4]. Зокрема, ст. 38 передбачає право громадян на участь в управлінні державними справами через

всеукраїнський та місцевий референдуми, а в ст. 69 зазначено, що референдум є волевиявленням народу, поряд з виборами та іншими формами прямої демократії. Місцевий референдум передбачений ст. 7 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» як «форма вирішення територіальною громадою питань державного значення шляхом прямого волевиявлення», порядок призначення та проведення якого, а також перелік питань, що вирішуються виключно референдумом, мають визначатися законом про референдуми[5].

В умовах розвитку безпосередньої демократії в Україні особливого значення набуває вивчення історії нашої батьківщини у питаннях становлення референдумів. Референдуми поряд із загальнодержавними чи місцевими виборами у світі визнано найбільш важливою формою безпосередньої демократії, зважаючи на те що їх використання населенням відповідних територіальних одиниць передбачає безпосереднє здійснення публічної влади через ухвалення відповідних владних рішень.

Здійснення заходів щодо розвитку інституту референдуму є необхідним тому, що саме така форма дозволяє якнайбільшою мірою здійснювати індивідуальне волевиявлення кожної людини щодо питань владного управління. Ця форма локальної демократії є ефективним засобом контролю суспільства за діяльністю регіональної чи місцевої влади, зокрема стосовно взятих нею на себе зобов'язань, кроком на шляху до побудови громадянського розвинутого суспільства.

Оскільки референдуми проводяться з метою безпосереднього вирішення населенням питань фундаментального значення, то за їх допомогою члени суспільства набувають можливості найбільш ефективного впливу на формування політики місцевої влади.

Зміст референдуму полягає в прийнятті громадянами найбільш важливих рішень суспільного і державного значення шляхом голосування. Саме вони дозволяють народу України безпосередньо реалізувати народний суверенітет,

реалізуючи свої політичні права. Він має за мету вирішення наднаціональних питань конституційного характеру [7].

Соціальна цінність референдуму полягає в тому, що його застосування дозволяє вирішувати існуючі конфлікти та запобігати потенційно можливим конфліктам між владою та суспільством, підвищити рівень довіри населення до влади. Ефективність реалізації народом своїх прав, гарантованість можливості їх втілення в життєву реальність залежить від дієвості функціонування інституту референдуму, який, в свою чергу, не дивлячись на певне оновлення правової регламентації, потребує ефективних розробок на теоретичному рівні, зміцнення та демократизації правового фундаменту завдяки здійсненню наукового пошуку в напрямку подальшої розробки шляхів удосконалення вказаного інституту [6].

Список використаної літератури: 1. Закон СРСР №1869-І від 27.12.90 URL: zakon.rada.gov.ua. 2. Конституція України від 28.06.1996 розділ №3 Вибори. Референдум. URL: president.gov.ua. 3. Закон України „Про всеукраїнський референдум” URL: zakon.rada.gov.ua. 4. М.С Ільницький „Референдум як форма безпосередньої демократії. URL: irbis-nbuv.gov.ua. 5. Пришляк Н.Р. Референдум як форма безпосереднього народовладдя. URL: dspace.wunu.edu.ua. 6. Рябченко Т.О. Референдум як форма безпосередньої правотворчості українського народу. URL: elar.naiu.kiev.ua

Циріль А.М.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
*Науковий керівник: **Словська І.Є.***
докторка юридичних наук, професорка кафедри конституційного права
та галузевих дисциплін навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

РОЛЬ СИСТЕМИ ОРГАНІВ МІСЦЕВОГО САМОВРЯДУВАННЯ В УКРАЇНІ

Оскільки Україна є демократичною державою, то забезпечення можливості впливу громадян на діяльність органів влади є пріоритетною. Функцією системи органів місцевого самоврядування в Україні є забезпечення ефективної політики щодо організації та розвитку територіальних одиниць.

Дана система дозволяє самоврядним органам не перебувати в ієрархічних стосунках з центральною владою і допомагає периферійним управлінням діяти згідно з найкращим для них варіантом дій, котрий базується лише на проблемах конкретного округу.

Місцеве самоврядування означає право і спроможність місцевих властей, в межах закону, здійснювати регулювання і управління суттєвою часткою громадських справ, які належать до їхньої компетенції, в інтересах місцевого населення [1, ст. 10]

Є чимала кількість наукових робіт, котрі вивчають функціонування органів місцевого самоврядування. В них науковці визначають принципи організації та функції цієї системи публічної влади.

Мета нашої роботи – проаналізувати функції місцевого самоврядування та визначити його роль в системі влади.

Тематику реалізації права громадян на самоврядування досліджували у своїх роботах В. Кравченко, Є. Бородін, С. Квітка, О. Батанов та інші.

Згідно із статтею 140 Конституції України місцеве самоврядування здійснюється територіальною громадою в порядку, встановленому законом, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування: сільські, селищні, міські ради та їх виконавчі органи, тобто через певний структурно-організаційний механізм, який іменується системою місцевого самоврядування.

Ми погоджуємося з твердженням О. Батанова, що місцеве самоврядування як самостійний вид публічної влади в Україні за своєю природою, сутністю, змістом та характером повноважень його суб'єктів є найбільш наближеним до громадянина та соціально орієнтованим рівнем влади в Україні. Та створення та забезпечення гідних умов проживання на відповідній території, у межах відповідної територіальної громади за участю представників самої територіальної громади, за умови залучення усіх можливих матеріальних і фінансових ресурсів є основним

завданням місцевого самоврядування в умовах формування громадянського суспільства та подальшого розвитку України як соціальної держави [2, ст. 105]

Взагалі виділяють такі групи функцій цих органів, як політичні, економічні і соціальні [3, с. 419]. Класифікацію функцій місцевих рад створюють за визначенням сфер їх діяльності [4, с. 20].

Ми вважаємо, що саме соціальна функція є пріоритетною та основною.

Існують різні системи класифікацій, котрі визначають головні завдання органів місцевого самоврядування.

В. Чушенко і В. Куйбіда називають такі функції органів місцевого самоврядування: забезпечення оптимального соціально-економічного та культурного розвитку відповідних територіальних громад; забезпечення реальної участі жителів територіальних громад у вирішенні суспільних та державних справ; формування і остаточне вираження волі та інтересів територіальної громади; контрольну функцію [5, с. 189–190].

В. І. Борденюк виокремлює три основні функції органів місцевого самоврядування: 1) підтримка демократії; 2) забезпечення права громадян на участь в управлінні державними справами на місцевому рівні; 3) надання послуг місцевому населенню [6, с. 69].

Саме вищезазначену класифікацію ми вважаємо найкращою, адже саме визначені в ній функції описують завдання покладені на цю систему.

Отже, роль системи органів місцевого самоврядування розкривається через її функції. Ця система забезпечує демократизм, створює взаємозв'язок між народом та органами управління, дає можливість народові обирати оптимальні та персоналізовані під кожен окремий випадок стратегії розвитку регіону та вирішувати саме актуальні проблеми.

Список використаної літератури: 1. Місцеве самоврядування навчальний посібник у схемах В. Кравченко, Є. Бородін, С. Квітка http://www.dridu.dp.ua/biblioteka/doc/Mistseve_samovryaduvannya.pdf. 2. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора юридичних наук «Соціальна функція місцевого самоврядування в Україні: проблеми теорії і практики» О.В. Батанов <http://idpnan.org.ua/files/drobush-i.v.-sotsialna-funktsiya-mistsevogo-samovryaduvannya-v->

[ukrayini- problemi-teoriyi-ta-praktiki - d .pdf](#) 3. Барабашев Г. В. Советское строительство : учебник / Г. В. Барабашев, К. Ф. Шеремет. – Москва : Юрид. лит., 1988. – 560 с. 4. Фрицький О. Ф. Функції, методи і форми управлінської діяльності місцевих рад / О. Ф. Фрицький. – Київ : Вид – во Київського університету, 1971. – 91 с. 5. Куйбіда В. С. Система місцевого самоврядування України / В. Куйбіда, В. Чушенко // Вісник Української академії державного управління при Президентові України. – Київ : Вид-во УАДУ, 1998. – № 2. – С. 186–194. 6. Борденюк В. І. Муніципальна реформа: що, як і задля чого / В. І. Борденюк // Віче. – 1998. – № 7. – С. 63–79.

Фурманчук І.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
Науковий керівник: **Гришко В.І.***

*кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри відновного правосуддя та приватної
детективної діяльності навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ПРИЙНЯТТЯ СПАДЩИНИ НЕПОВНОЛІТНІМИ

У всьому цивілізованому світі, люди живуть, працюють, розвиваються, відпочивають, народжують дітей та помирають. Якщо людина упродовж усього свого життя працювала та розвивалася, то вона мала певні суспільні та матеріальні блага, які після її смерті можуть перейти у спадок комусь із рідних, друзів, знайомих або взагалі будь-кому та навіть державі.

Інститут спадкування досить широке та багатогранне поняття, яке включає різні форми та види спадщини, а також можливість її прийняття різними суб'єктами суспільних відносин, тобто як повнолітніми так і неповнолітніми особами. І якщо прийняття спадщини повнолітніми є доволі досліджене питання з багатьма напрацюваннями науковців, то механізм спадкування неповнолітніми є досить не дослідженим.

Мета статті – проаналізувати механізм та особливості прийняття спадщини неповнолітніми.

Про поняття та особливості прийняття спадщини та прогалини в законодавстві у своїх працях висвітлили такі науковці, як О. Дзера, Т. Коваленко, Н. Когут, Н. Кузнецова, Н. Оксанюк, Є. Фурса, Я. Шевченко та інші.

Не зважаючи на значну кількість науковців, питання щодо прийняття спадщини неповнолітніми вивчене недостатньо, бо воно є невичерпним і таким, що розвивається та змінюється.

Як зазначено у праці Т. Пивовар, «за загальним правилом, спадкоємцями за заповітом і за законом можуть бути фізичні особи, які є живими на час відкриття спадщини, а також особи, які були зачаті за життя спадкодавця і народжені живими після відкриття спадщини. Законодавець з метою захисту прав малолітніх та неповнолітніх дітей закріплює безумовний принцип прийняття ними спадщини, тобто це означає, що якщо спадкоємці на момент відкриття спадщини були малолітніми чи неповнолітніми дітьми, і з якихось причин батьки або опікуни чи піклувальники не подали заяву про прийняття ними спадщини від імені та в інтересах дітей спадкодавця і не відмовилися від спадщини, вважається, що спадщину зазначені особи прийняли [1].

Ми поділяємо думку Н. Оксанюк, яка відзначає, що розглядаючи інтереси неповнолітніх при здійсненні ними права на спадкування, бачимо, що виникає потреба удосконалення законодавства, коли йдеться, по-перше, про відмову від прийняття спадщини неповнолітніми, особливо при запереченні здійснення такого права батьками неповнолітнього; по-друге, про відсутність бажання прийняти спадщину, яка обтяжена боргом неповнолітнім при запереченні цього права його батьками; по-третє, про розуміння «фактичного» прийняття спадщини неповнолітнім. Очевидно, що при цьому порушується принцип автономії волі прийняття спадщини, а також відмови від її прийняття неповнолітніми як один із принципів спадкового права України. [2].

Аналізуючи Цивільний кодекс України, а саме статтю 1269 бачимо, що особа, яка досягла чотирнадцяти років, має право подати заяву про прийняття спадщини без згоди своїх батьків або піклувальника, а от заяву про прийняття спадщини від імені малолітньої, недієздатної особи подають її батьки (усиновлювачі), опікуни і

особа, яка подала заяву про прийняття спадщини, може відкликати її протягом строку, встановленого для прийняття спадщини. [3].

Також, якщо говорити про право на відмову від прийняття спадщини, то варто звернутись до положень статті 1273 ЦКУ, де вказано, що неповнолітня особа віком від чотирнадцяти до вісімнадцяти років може відмовитися від прийняття спадщини за згодою батьків (усиновлювачів), піклувальника і органу опіки та піклування, а якщо спадщина належить малолітній, недієздатній особі, то за неї відмовляються батьки (усиновлювачі) чи опікун, але лише з дозволу органу опіки та піклування. Відмова від прийняття спадщини є безумовною і беззастережною. Відмова від прийняття спадщини може бути відкликана протягом строку, встановленого для її прийняття [3].

Також слід сказати, що майновий інтерес дитини забезпечується правом на обов'язкову частку у спадщині. Малолітні, неповнолітні діти спадкодавця незалежно від змісту заповіту спадкують половину частки, яка належала б кожному з них у разі спадкування за законом (обов'язкова частка) відповідно до статті 1241 ЦКУ [3].

Отже, зробимо висновок, хоча національне законодавство містить особливі положення, стосовно прийняття та відмови спадщини неповнолітніми, але воно потребує додаткових положень, які б вдосконалили механізм дій у різних обставинах та ситуаціях.

Список використаної літератури: 1. Пивовар Т. В. Особливості прийняття спадщини малолітніми та неповнолітніми особами / Т. В. Пивовар // Від римського приватного права до права Європи : матер. 15-ої міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 15 трав., 2017 р.) / за заг. ред. д.ю.н., проф. Є. О. Харитонов. – Одеса : Фенікс, 2017. – С. 184-186. 2. Оксанюк Н. Окремі аспекти прийняття спадщини неповнолітніми / Н. Оксанюк. // Мала енциклопедія нотаріуса. – 2017. – №1(91). – С. 219–222. 3. Цивільний кодекс України: затверджений Законом України від 16 січня 2003 року № 435-IV [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15>.

Коновейчук Х.Б.
*староста Марковецького старостинського округу Івано-Франківської області,
здобувачка третього освітньо-наукового рівня вищої освіти
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

СІЛЬСЬКИЙ СТАРОСТА В СУЧАСНОМУ ПРАВОВОМУ ПОЛІ УКРАЇНИ

В липні 2020 року до Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» зміни заклали протиріччя у визначенні правового статусу інституту старости, оскільки ні положення Конституції України, ні передбачений законом порядок його «затвердження» радою не дають правових підстав визначати старосту як представника інтересів жителів відповідного села, селища, міста. У зв'язку з цим вважаємо, що ч. 1 ст. 54¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» варто виключити. Натомість ст. 54¹ цього Закону доповнити нормою, яка зобов'язує сільські, селищні, міські ради затверджувати кандидатуру старости, що була підтримана на громадському обговоренні.

Якщо говорити про конституційно-правовий статус діяльності старости, то він регламентується ст. 54¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» [1]. Ця норма окремо не виділяє права та обов'язки старости, а лише вказує на основні його повноваження. Зокрема, аналіз змісту цієї статті дозволяє виділити такі права старости: 1) виступати на пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради, засіданнях її постійних комісій та виконавчого комітету з питань, що стосуються інтересів жителів відповідного старостинського округу; 2) вносити пропозиції до виконавчого комітету сільської, селищної, міської ради з питань діяльності на території відповідного старостинського округу виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб; 3) отримувати від виконавчих органів сільської, селищної, міської ради, підприємств, установ, організацій комунальної власності та їх посадових осіб інформацію, документи і матеріали, необхідні для здійснення наданих йому повноважень тощо.

Що ж до обов'язків старости, то він зобов'язаний: 1) сприяти жителям відповідного старостинського округу у підготовці документів, що подаються до органів місцевого самоврядування та місцевих органів виконавчої влади, а також у поданні відповідних документів до зазначених органів; 2) брати участь у пленарних засіданнях сільської, селищної, міської ради та засіданнях її постійних комісій з правом дорадчого голосу; 3) брати участь у здійсненні контролю за використанням об'єктів комунальної власності, розташованих на території відповідного старостинського округу; 4) брати участь у здійсненні контролю за станом благоустрою відповідного старостинського округу та інформує сільського, селищного, міського голову, виконавчі органи сільської, селищної, міської ради про результати такого контролю тощо. Більш детально зупинимся на двох останніх видах повноважень старости.

Для того щоб розуміти, яким чином староста має виконувати покладені на нього повноваження щодо здійснення контролю за використанням об'єктів комунальної власності, перш за все слід в'яснити, за яким майном староста має право «наглядати» та контролювати. Адже контроль — одна з основних функцій системи управління. Під контролем розуміється система спостереження і перевірки процесу функціонування і фактичного стану керованого об'єкта [2].

Відповідно до ст. 327 Цивільного кодексу України у комунальній власності є майно, у тому числі грошові кошти, яке належить територіальній громаді. Управління майном, що є у комунальній власності, здійснюють безпосередньо територіальна громада та утворені нею органи місцевого самоврядування [3]. Згідно з ч. 1 ст. 60 Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» територіальним громадам сіл, селищ, міст, районів у містах належить право комунальної власності на рухоме і нерухоме майно, доходи місцевих бюджетів, інші кошти, землю, природні ресурси, підприємства, установи та організації, в тому числі банки, страхові товариства, а також пенсійні фонди, частку в майні підприємств, житловий фонд, нежитлові приміщення, заклади культури, освіти,

спорту, охорони здоров'я, науки, соціального обслуговування та інше майно і майнові права, рухомі та нерухомі об'єкти, визначені відповідно до закону як об'єкти права комунальної власності, а також кошти, отримані від їх відчуження. Спадщина, визнана судом відумерлою, переходить у власність територіальної громади за місцем відкриття спадщини. У відповідності до ст. 60 цього закону право комунальної власності — це право територіальної громади володіти, доцільно, економно, ефективно користуватися і розпоряджатися на свій розсуд і в своїх інтересах майном, що належить їй, як безпосередньо, так і через органи місцевого самоврядування [1]. Отже, як бачимо, у межах старостинського округу може бути велика кількість об'єктів комунальної власності, за якими староста має «наглядати».

Повноваження старости в сфері використання комунального майна визначені п. 9 ч. 5 ст. 54¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» саме як участь у здійсненні контролю. Такі повноваження є похідними від повноважень самого органу місцевого самоврядування у сфері контролю, який місцева влада здійснює безпосередньо [1].

До власних та делегованих повноважень виконавчих органів сільських, селищних, міських рад (староста є членом виконкому за посадою) належать у тому числі: встановлення порядку та здійснення контролю за використанням прибутків підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад; заслуховування звітів про роботу керівників підприємств, установ та організацій комунальної власності відповідних територіальних громад; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо порядку та умов відчуження комунального майна, проектів місцевих програм приватизації та переліку об'єктів комунальної власності, які не підлягають приватизації; організація виконання цих програм; підготовка і внесення на розгляд ради пропозицій щодо визначення сфер господарської діяльності та переліку об'єктів, які можуть надаватися у концесію, подання раді письмових звітів про хід та

результати відчуження комунального майна; погодження в установленому порядку кандидатур для призначення на посаду керівників підприємств, установ та організацій, розташованих на відповідній території, які перебувають у державній власності [1]. Реалізуючи вказані вище повноваження під час засідання виконкому, саме староста може доповісти про реальний стан справ у населених пунктах, які він представляє. Саме він під час заслуховування звіту керівника комунального підприємства може навести інформацію, яка стала йому відома, спростувати або підтвердити наведені тези, поставити запитання керівнику та висловити свою позицію щодо подальшої долі комунального майна із врахуванням принципу оптимальності та економічної вигоди саме для свого старостинського округу та населення, яке він представляє. Реалізуючи функцію участі у контролі за використанням об'єктів комунальної власності староста може збирати інформацію, отримувати копії необхідних йому документів, на підставі яких може дійти висновків про виконання чи невиконання планів, доцільності та/або недоцільності подальшої діяльності, ефективності використання ввіреного майна. Крім того, вважаємо, що будь-які кроки місцевої влади щодо приватизації, відчуження чи продажу комунального майна повинні бути узгоджені з відповідною територіальною громадою. Адже, згідно ч. 6 ст. 3 Закону України «Про приватизацію державного і комунального майна» приватизація (відчуження) майна, що перебуває у комунальній власності, здійснюється органами місцевого самоврядування відповідно до вимог цього Закону. В ч. 2 ст. 4 цього Закону говориться, що приватизації не підлягають казенні підприємства та об'єкти, необхідні для виконання державою своїх основних функцій, для забезпечення обороноздатності держави, та об'єкти права власності Українського народу, майно, що становить матеріальну основу суверенітету України, зокрема: майно органів державної влади та органів місцевого самоврядування, що безпосередньо забезпечує виконання зазначеними органами встановлених законодавством завдань, майно закладів охорони здоров'я системи екстреної медичної допомоги.

Але, якщо майно, визначено ч. 3 цієї статті органів місцевого самоврядування, що належать до сфери їх управління безпосередньо не забезпечує виконання зазначеними органами встановлених законодавством завдань, таке майно є об'єктами, що підлягають приватизації [4]. Тому, на наше переконання об'єкти нерухомого майна комунальної форми власності, наприклад громадські будинки, будинку культури, бібліотеки, які місцева влада має намір здати в оренду та/ або приватизувати, її дії в обов'язковому порядку повинні узгоджуватися з думкою жителів відповідних громад через проведення громадських зборів. Про що відповідні зміни слід закласти в Закон України «Про приватизацію державного і комунального майна».

Важливим аспектом формування сталого розвитку територіальних громад є повноваження в сфері земельних відносин. З моменту війни в Україні призупинили роботу практично всі електронні державні реєстри - тож було вкрай важливо забезпечити ефективну роботу в сільському господарстві в умовах воєнного стану: дотримуючись закону, але позбувшись усіх зайвих бюрократичних процедур. Адже без їх функціонування неможливо набувати у власність та постійне користування земельні ділянки за процедурою, яка передбачена чиним земельним законодавством України. Крім того, в умовах воєнного стану, мають місце і інші фактори, які обумовлюють необхідність запровадження на період воєнного стану особливого, спрощеного порядку доступу до земель для сталого функціонування економіки держави та виробництва сільськогосподарської продукції.

Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» урегулює більшість питань щодо використання земель для виробництва сільськогосподарської продукції та розміщення відповідної виробничої інфраструктури [5].

Ключовими аспектами, які врегульовані Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення

продовольчої безпеки в умовах воєнного стану» є: автоматичне поновлення на 1 рік (без волевиявлення сторін відповідних договорів і без внесення відомостей про поновлення договору до Державного реєстру речових прав на нерухоме майно) договорів оренди, суборенди, емфітевзису, суперфіцію, земельного сервітуту земельних ділянок сільськогосподарського призначення, строк користування якими закінчився після введення воєнного стану. Це стосується земель: а) державної, комунальної власності, невитребуваних, нерозподілених земельних ділянок, а також земельних ділянок, що залишилися у колективній власності і були передані в оренду органами місцевого самоврядування; б) приватної власності; спрощено порядок передачі в оренду для ведення товарного сільськогосподарського виробництва земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності як органами влади, які виступають від імені власника землі, так і постійними землекористувачами; дозволено передачу орендарями та суборендарями прав оренди та суборенди земельних ділянок сільськогосподарського призначення усіх форм власності для ведення сільського господарства без погодження з орендодавцем; створено особливий порядок державної реєстрації договорів використання земельних ділянок сільськогосподарського призначення, який буде працювати протягом воєнного стану.

Територіальні громади мають розуміти, що строк оренди землі за договорами оренди земельних ділянок сільськогосподарського призначення державної та комунальної власності, які укладаються за правилами, встановленими Законом України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану», не може перевищувати одного року. А розмір орендної плати не може перевищувати 8 % нормативної грошової оцінки земельної ділянки що визначається від середньої нормативної грошової оцінки одиниці площі ріллі по області. Втім вважаємо, що при передачі таких сільськогосподарських земель в оренду слід враховувати думку

мешканців та старости села. Також вище зазначений закон встановив нову процедуру формування земельних ділянок сільськогосподарського призначення, зокрема: а) якщо в оренду передається несформована земельна ділянка (яка не зареєстрована у Державному земельному кадастрі та не має кадастрового номеру), потрібно провести її формування, але у спрощеному порядку (без внесення відомостей про таку земельну ділянку до Державного земельного кадастру, державної реєстрації та присвоєння їй кадастрового номера, суто на підставі спрощеної технічної документації із землеустрою щодо інвентаризації земель, яка розробляється та затверджується за рішенням органу, уповноваженого передавати земельну ділянку в оренду); б) спрощена технічна документація включає лише пояснювальну записку, матеріали топографо геодезичних вишукувань, відомості про обчислення площі земельної ділянки, кадастровий план земельної ділянки, перелік обмежень у використанні земельної ділянки, відомості про встановлені межові знаки. Така технічна документація є обов'язковим додатком до договору оренди землі. Без неї договір не має юридичної сили [5].

Але постає питання, як бути громаді, якщо на одну земельну ділянку претендують декілька орендарів, і деякі з них готові платити по 12 і більше % орендної плати? Чинне в умовах воєнного часу законодавство передбачає тільки один законний спосіб ваших дій: ви зобов'язані надати дозвіл першому, хто звернувся із пропозицією (за умови, що така особа відповідає встановленим законом вимогам), та укласти з ним договір на 1 рік з розміром орендної плати не більше 8% від нормативної грошової оцінки. Крім того, вкрай доцільно, там де дозволяють умови, а замовники бажають завершити розпочаті до оголошення воєнного стану землевпорядні роботи, затвердити місцевими органами влади документацію і зареєструвати її в районній військовій адміністрації у Книзі реєстрації землеволодінь і землекористувань в умовах воєнного стану. Така книга ведеться у паперовій та в електронній формах. Після закінчення дії воєнного стану дані з цієї книги будуть перенесені в відомості Земельного кадастру.

Ці та інші проблемні питання діяльності старост дають підстави пропонувати законодацям внести зміни до ст. 54¹ Закону України «Про місцеве самоврядування в Україні» внести норму, якою зобов'язати сільські, селищні, міські ради затверджувати кандидатуру старости, яка була підтримана на громадському обговоренні. На законодавчому рівні чітко визначити конституційно-правовий статус старости. В Законі України «Про приватизацію державного і комунального майна» передбачити обов'язок місцевих органів влади враховувати думку жителів територіальних громад під час приватизації комунального нерухомого майна: громадських будівель, закладів культури, клубів, бібліотек тощо. Ч. 1 ст. 40 Закону України «Про благоустрій населених пунктів» доповнити нормою, якою старосту буде включено до переліку осіб, що мають право здійснювати самоврядний контроль в сфері благоустрою.

Список використаної літератури: 1. Про місцеве самоврядування в Україні: Закон України від 21.05.1997 року № 280/97-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/280/97-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.01.2022). 2. Конституція України, Конституція, Закон від 28.06.1996 року № 254к/96-ВР. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80> (дата звернення: 25.01.2022). 3. Цивільний кодекс України: Закон України від 16.01.2003 року, № 435-IV. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/435-15> (дата звернення: 25.01.2022). 4. Про приватизацію державного і комунального майна: Закон України від 18.01.2018 року № 2269-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/card/2269-19> (дата звернення: 25.01.2022). 5. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо створення умов для забезпечення продовольчої безпеки в умовах воєнного стану: Закон України № 2145-IX від 24.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2145-20#Text> (дата звернення: 23.05.2022).

Гришко В.І.
*кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри
відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ СПАДКУВАННЯ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Питання спадкування в Україні завжди було і залишається актуальним, особливо в умовах воєнного стану, що був введений 24 лютого 2022 року та вніс деякі корективи в реалізацію спадкового процесу, певним чином спрощуючи його. Так, були прийняті декілька нормативно-правових актів, що визначають головні особливості процедури спадкування в цей особливий період: Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» № 164 від 28.02.2022 р. [1] та Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» № 1118/5 від 11.03.2022 р. [2].

Над питаннями, що пов'язані зі зміною ключових моментів у правилах спадкування працювали А. Мовчан, Я. Жукровський, Д. Загарнюк та інші.

Дефініція поняття «воєнний стан» визначена у декількох нормативно-правових актах України, а саме Законі України «Про правовий режим воєнного стану» та Законі України «Про оборону України» [3,4].

Відповідно до ст. 1 Закону України «Про оборону України» воєнний стан визначається як : «особливий правовий режим, що вводиться в Україні або в окремих її місцевостях у разі збройної агресії чи загрози нападу, небезпеки державній незалежності України, її територіальній цілісності та передбачає надання відповідним органам державної влади, військовому командуванню та органам місцевого самоврядування повноважень, необхідних для відвернення загрози та забезпечення національної безпеки, а також тимчасове, зумовлене загрозою,

обмеження конституційних прав і свобод людини і громадянина та прав і законних інтересів юридичних осіб із зазначенням строку дії цих обмежень» [4].

На нашу думку, воєнний стан варто визначати, як правовий режим, що може бути введений Верховною радою України за умови порушення або спроби порушення державного суверенітету чи територіальної цілісності.

Якщо спадщина була відкрита 24 лютого 2022 року і строк у 6 місяців ще не закінчився спадкоємець може звернутися до нотаріуса із заявою про прийняття спадщини протягом періоду, на який в державі введено воєнний стан, а також після його відміни, протягом строку, що залишався станом на 24 лютого 2022 року із встановлених шести місяців. Але в подальшому рекомендується звернутися за першої можливості до нотаріуса, для того щоб уникнути проблем із оформлення спадщини.

Відповідно до Цивільного кодексу України спадкова справа відкривається за останнім місцем проживання померлої особи [5].

Порядок вчинення нотаріальних дій нотаріусами України зазначає, щоб завести спадкову справу першочергово спадкоємцю необхідно написати та направити заяву про прийняття спадщини до нотаріуса.

В умовах воєнного стану при прийнятті спадщини законодавцем враховуються права внутрішньопереміщених осіб та біженців, адже деякі території України перебувають під окупацією військами Російської Федерації.

В період воєнного стану заповіти військовослужбовців, працівників правоохоронних органів, які залучені до забезпечення безпеки та оборони нашої держави проти збройної агресії РФ (повний перелік осіб зазначений в пункті 4 Постанови про нотаріат в умовах воєнного стану), можуть посвідчуватись командиром (начальником) цих формувань або органів, або уповноваженою ним особою.

Такі заповіти через Генеральний Штаб ЗС, Міноборони, правоохоронний (спеціальний) або інший орган надсилаються до Мін'юсту чи його територіального

органу для забезпечення їх реєстрації нотаріусами в Спадковому реєстрі. Командири (начальники) при посвідченні заповітів керуються Порядком посвідчення заповітів і довіреностей, що прирівнюються до нотаріально посвідчених, який затверджений постановою КМУ від 15 червня 1994 року № 419.

Наведені вище обставини є причиною того, що спадкоємці можуть звернутися до будь-якого нотаріуса незалежно від останнього місця проживання померлих осіб.

Зокрема важливо зазначити, що в умовах воєнного стану реєстри не працюють і відповідно нотаріусами наділені правами розпочати військову справу без використання Спадкового реєстру, адже доступ до них може бути обмежений. Єдиний нюанс, який варто враховувати в такому випадку, це те, що після того, як реєстри запрацюють необхідно внести інформацію про спадкову справу протягом 5 робочих днів.

Варто зауважити, що видавати свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, заведеній без використання Спадкового реєстру, до її реєстрації у Спадковому реєстрі - заборонено. Такі законодавчі обмеження покликані не допустити зловживань щодо спадщини в воєнний час та після відновлення мирного життя [6].

Проаналізувавши зміст постанови КМУ, можна прийти до висновку, що робота над процесом спадкування в умовах війни в Україні лише почалася, але водночас є і необоротним процесом, до якого зрештою ми і мали прийти, враховуючи реалії сьогодення. Ми розуміємо, що процес реалізації буде відбуватися інакшим чином, тому адаптація законодавства відповідно до сьогоденних реалій є пріоритетним завданням органів державної влади з метою її цілісного, об'єктивного функціонування зі своїми характерними особливостями.

Отже, в умовах воєнного стану допускаються певні відхилення від звичних нам норм права, а саме можливість реєструвати спадкові справи без реєстру та не за місцем проживання померлої особи. Заяву про прийняття спадщини можна

відправити нотаріусу поштою (в тому числі, якщо ви перебуваєте за кордоном).
Справжність підпису на такій заяві повинна бути нотаріально посвідчена.

Перебування за межами України не є поважною причиною для пропуску строку на звернення із заявою про прийняття спадщини.

Список використаних джерел: 1. Постанова Кабінету Міністрів України «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» № 164 від 28.02.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF> (дата звернення: 24.04.2022). 2. Наказ Міністерства юстиції України «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату» № 1118/5 від 11.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text>. (дата звернення: 24.04.2022). 3. Закон України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text>. (дата звернення: 24.04.2022). Закон України «Про оборону України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/main/1932-12#Text>. (дата звернення: 24.04.2022). 5. Цивільний Кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text>. (дата звернення: 24.04.2022). 6. Ю. Некляев «Особенности наследования под час воєнного стану». К., 2022.

Мішук І.В.

*кандидатка юридичних наук, професорка кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

Пелешок І.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ПОРУШЕННЯ ПРАВ ДІТЕЙ ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ

Фундаментом для міжнародного захисту прав дитини стала Конвенція ООН про права дитини, що була прийнята 20 листопада 1989 року, а ратифікувала її Верховна Рада України 27 лютого 1991 р. Дитина як самостійний суб'єкт права, згідно Конвенції, має виховуватися в «дусі миру, гідності, терпимості, свободи, рівності і солідарності», повинна бути пристосована до самостійного життя в суспільстві [1, с. 55].

Стаття 6 Конвенції регламентує, що кожна дитина має невід'ємне право на життя та здоровий розвиток; за статтею 8 кожна дитина має право на збереження індивідуальності, включаючи громадянство, ім'я та сімейні зв'язки; стаття 9 зазначає, що дитина не може бути розлучена з батьками, за винятком деяких ситуацій; стаття 11 зазначає протиправність щодо незаконного переміщення і

неповернення дітей із-за кордону; стаття 27 вказує, що кожна дитина має право на рівень життя, необхідний для фізичного, розумового, духовного, морального і соціального розвитку; стаття 28 визнає право дитини на освіту; стаття 34 зобов'язує захищати дитину від усіх форм сексуальної експлуатації та сексуальних розбещень [2].

Повага до прав дитини була однією із найвищих цінностей у кожній державі сучасного світу, але 24.02.2022р. російські загарбники знову вторглися на територію вільної та суверенної України і цим самим показали всьому цивілізованому світу, що жодні міжнародні угоди, міжнародні конвенції не є взірцем поведінки для цих нелюдів. За ці майже 4 місяці героїчної боротьби українців, росія та її влада довели, що такі міжнародні акти як Женевська конвенція, Конвенція про права дитини, Конвенція про захист прав людини та основоположних свобод зневажаються ними повністю.

Станом на ранок 19 травня 2022 року внаслідок збройної агресії Російської Федерації в Україні постраждали понад 658 дітей. За офіційними даними ювенальних прокурорів, 231 дитина загинула та понад 427 поранено. Найбільше дітей постраждало в Донецькій (144), Київській (116) та Харківській (100) областях [3]. Вбивства дітей відбуваються не лише під час авіанальотів на міста, під час скидання бомб на місця де переховуються люди, рашисти розстрілюють евакуаційні колони людей які намагалися врятуватися від війни.

Для окремих нелюдів звірства над дітьми це як розвага. На перехоплених СБУ розмовах загарбників можна почути, як російський окупант розповів, що в Маріуполі кадірівці поводяться як звірі та стріляють дітям по ногах. Зазначається, що один із загарбників розповідає дружині про «сафарі» на дітей в Маріуполі, де кадірівці біжать за маленькою українською дівчинкою і стріляють їй по ногах. Все це вони роблять для розваги [4].

Ще одним злочином рашистів є примусова депортація дітей на територію росії. За 17.05.2022р. з Маріуполя доставлено до фільтраційного табору с. Безіменне

Новоазовського району 539 людей, зокрема 55 дітей. Всіх осіб готують до депортації. З фільтраційного пункту с. Нікольське депортовано до росії 67 осіб, зокрема діти [5]. Ці дані за 17 травня, а щодо загальної кількості депортованих дітей то Людмила Денісова у своєму інтерв'ю швейцарському виданню Blick заявила, що наразі до росії депортовано близько одного мільйона українців, з них 182 тисячі – діти. Вони розподіляються по всій росії, особливо в бідні регіони, щоб допомогти розвитку економіки [5.1].

Отже, звірства, які чинять окупанти над дітьми України ще раз довели, що для росії дотримання міжнародних актів – ніщо, своїми діями ця країна довела, що не може знаходитися серед цивілізованих країн і зовсім скоро понесе покарання за свої злочини.

Список використаної літератури: 1. Степаненко Н.В. Захист та забезпечення прав дитини в умовах військових дій на Донбасі: теоретико-правовий аналіз, дис. докт. Філософії м. Київ, 2021р. URL: https://library.krok.edu.ua/media/library/category/disertatsiji-avtoreferati-vidguki/df-26-130-003/stepanenko_2022-disertatsija.pdf 2. Конвенція від 20.11.1989 , «Конвенція про права дитини від 20 листопада 1989 року». URL: <https://ips.ligazakon.net/document/MU89K01U?an=455962> 3. Касян В. З початку війни в Україні загинула 231 дитина, щонайменше 427 поранено, інтернет-сайт новин L.B.ua, м. Київ, 2022р. URL: https://lb.ua/society/2022/05/19/517297_z_pochatku_viyni_ukraini_zaginula_231.html 4. Аналітичний портал Слово і діло, Кадирівці задля розваги стріляють дітям по ногах: СБУ перехопила розмову окупантів, м. Київ, 2022р. URL: <https://www.slovoidilo.ua/2022/04/02/novyna/bezpeka/kadyrivczy-rozvahy-strilyayut-dityam-po-nohax-sbu-perexopyla-rozmovu-okupantiv> 5. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ», Загарбники готують до депортації із Маріуполя 539 людей, серед яких 55 дітей, м. Київ, 2022р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-regions/3486132-zagarbniki-gotuut-do-deportacii-iz-mariupola-539-ludej-sered-akih-55-ditej.html> 6. Українське національне інформаційне агентство «Укрінформ» Денісова: у росію депортували вже мільйон українців, серед них - 182 тисячі дітей, м. Київ, 2022р. URL: <https://www.ukrinform.ua/rubric-society/3475091-denisova-u-rosiu-deportovali-vze-miljon-ukrainciv-sered-nih-182-tisaci-ditej.html>

Дегтярьов Д.І.
*курсант навчально-наукового інституту права та
підготовки фахівців для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ*
Науковий керівник: Березняк В.С.
*кандидат юридичних наук, старший науковий співробітник,
доцент кафедри кримінального права та кримінології,
Дніпропетровський державний університет внутрішніх справ
м.Дніпро, Україна*

ПОНЯТТЯ ЗГВАЛТУВАННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ ПРАВІ УКРАЇНИ ТА ЗАРУБІЖНИХ ДЕРЖАВ

Різновидом кримінальних правопорушень проти особи є суспільно небезпечні посягання на її статеву недоторканість і статеву свободу. Такі протиправні дії не тільки завдають шкоди природним взаєминам між особами різної статі, але ще й пов'язані з насильницьким задоволенням статевих потягів, з різними діями сексуального характеру стосовно малолітніх або неповнолітніх осіб. Тобто, складовою статевої свободи є статева недоторканість, порушення якої завжди означає й порушення статевої свободи, що й породжує актуальність дослідження особливостей поняття згвалтування в кримінальному праві України та зарубіжних держав.

До внесення змін до ст. 152 КК України передбачався виключно природний спосіб сексуального контакту. Всі інші насильницькі сексуальні дії, склад яких чітко не встановлений законом, зокрема, але не виключно, оральний, анальний секс, проникнення рукою, іншим предметом, а також вестибулярний коїтус та інші дії вважалися «насильницьким задоволенням статевої пристрасті неприродним способом» (ст. 153 КК України). На даний час з кримінального закону зовсім виключено таку конструктивну ознаку як «природний» та «неприродний» спосіб сексуального насильства. Тому що будь-яке сексуальне насильство не може бути природним, а кваліфікація за ст. ст. 152 та 153 КК України буде здійснюватися відповідно до статті 37 Конвенції, а саме: а) вчинення, без згоди, вагінального, анального або орального проникнення сексуального характеру в тіло іншої особи з

використанням будь-якої частини тіла або предмета; б) вчинення, без згоди, інших актів сексуального характеру з особою [1, с. 204].

Аналізуючи зарубіжне законодавство, доходимо висновку, що якщо для держав європейської цивілізації є звичайними положення про статеву свободу як об'єкт посягання статевих кримінальних правопорушень, то для мусульманських держав «статеві свобода» досі є неможлива як об'єкт кримінально-правової охорони з релігійних причин [2, с. 130].

Вітчизняне кримінальне право вказувало, що визнати зґвалтування можна тільки таке діяння, яке супроводжувалося: а) фізичним насильством; б) погрозами; в) безпорадним станом жертви. З насильством все більш-менш зрозуміло, а ось з погрозами все ще складніше. З одного боку, це обов'язково повинна бути загроза життю і здоров'ю жертви або третій особі. Якщо це загроза репутації або майну, то це вже ст. 154 КК України. З іншого боку, загроза ця не обов'язково повинна бути виражена вербально [1, с. 204].

Заразом можна також дійти висновку, що на сьогодні існують два основні підходи до розгляду місця статевих кримінальних правопорушень у системі законодавства, а, отже, й до визначення їх об'єкта. Перший, традиційний, виходить з того, що первинним у такого роду зазіханнях є порушення моральних норм. Другий, більш сучасний, передбачає, що статеві кримінальні правопорушення посягають насамперед на особу, її права і свободи [2, с. 130].

Що ж до рівня відповідного розділу в системі кримінального законодавства, то тут також немає єдності. До першого рівня (родовий об'єкт) у структурі Особливої частини статеві кримінальні правопорушення розмежовано в КК Австрії, Аргентини, Федерації Боснії і Герцеговини, Німеччини, Данії, Індонезії, Іспанії, Італії, Колумбії, Латвії, Литви, Македонії, Молдови, Нідерландів, Норвегії, Польщі, Сальвадору, України, Швейцарії, Японії. До другого рівня (видовий об'єкт) статеві кримінальні правопорушення віднесено КК багатьох країн СНД, Албанії, Болгарії, Ізраїлю, Португалії, Румунії. У КК Франції статеві кримінальні правопорушення

поміщено на третій рівень структури кримінального законодавства (груповий об'єкт) [2, с. 130].

У ст. 373 КК Королівства Бельгія, що передбачає відповідальність за насильницькі форми сексуальних посягань без проникнення в тіло людини, законом від 1 лютого 2016 р. розширено перелік способів такого посягання, а саме: безпосередньо фізичне насильство, обмеження, погрози, вчинення раптово або з використанням обману, або якщо таке посягання стало можливим внаслідок хвороби або фізичної чи психічної відсталості жертви. Заслуговує на увагу виділення такого способу вчинення сексуального посягання, як обман.

Слід також відмітити, що вищерозглянуті норми найближче за сутністю діяння відповідають ст. 153 КК України [3, с. 332].

Як зазначає Т. Рожко, сьогодні практика кваліфікації цієї категорії кримінальних правопорушень не позбавлена недоліків. Серед найбільш поширених із них такі:

- існує помилка кваліфікації судами легких або середньої тяжкості тілесних ушкоджень у разі скоєння зґвалтування та насильницького задоволення статевої пристрасті неприродним способом. У цьому випадку таке діяння не потребує додаткової кваліфікації за ст. 121 КК України;

- суди у вирокх не завжди мотивують, у яких саме діях обвинувачених виражалася погроза застосування фізичного насильства як засіб подолання опору потерпілих осіб, і не наводять на підтвердження доказів реальності сприйняття потерпілими таких погроз;

- неоднаковою є судова практика у визначенні ознаки повторності під часі кваліфікації дій винної особи, яка без значної перерви в часі вчинила стосовно однієї й тієї ж потерпілої особи насильницьке задоволення статевої пристрасті неприродним способом, а потім її зґвалтувала у зворотному порядку [4, с. 207].

Зокрема, до КК Республіки Болгарія у 2015 р. також включено низку положень, що регламентують відповідальність за посягання на статеву свободу і недоторканість дітей за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій.

Відповідно до ст. 155 а: «(1) Той, хто за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій або будь-яким іншим способом надає або збирає інформацію про особу віком до 18 років для контакту з нею та вчинення блуду, статевих зносин, проституції, створення порнографічного матеріалу або участі в порнографічному спектаклі, карається позбавленням волі на термін від одного до шести років та штрафом від п'яти тисяч до десяти тисяч левів.

(2) Покарання, передбачене абз. 1 також накладається на особу, яка за допомогою інформаційних або комунікаційних технологій або іншим способом встановлює контакт з особою, яка не досягла 14-річного віку, з метою вчинення непристойних дій, статевих контактів, статевих зносин, створення порнографічного матеріалу або участі в порнографічних матеріалах» [3, с. 332].

Сучасне законодавче регулювання потребує деяких змін, а саме стосовно віку осіб, які є жертвами зґвалтування. Що стосується статевих зносин з особою, яка не досягла статевої зрілості, то тут ситуація інша. Насамперед такі зносини мають добровільний характер, тобто здійснюються без застосування фізичного насильства, погрози його застосування й використання безпорадного стану потерпілої особи. Звідси випливає, що, оскільки потерпіла (потерпілий) за своїм розвитком і психічним станом розуміє характер і наслідки вчинюваних із нею (ним) дій і добровільно погоджується на це, ані статевій свободі, ані статевій недоторканності шкода не заподіюється [4, с. 207].

Таким чином, аналіз українського кримінального законодавства, що передбачає відповідальність за зґвалтування, дозволяє зробити загальний висновок про те, що історія людського суспільства свідчить – в усі часи посягання на статеву свободу та статеву недоторканість особи визнавалось протиправним діянням, за яке були встановлені достатньо суворі покарання [1, с. 204].

Отже, в результаті, Україна стає одинадцятою за рахунком державою в Європі (слідом за Великою Британією, Бельгією, Кіпром, Люксембургом, Ісландією, Німеччиною та іншими), де сексуальні дії, вчинені без добровільної згоди партнера, кваліфікуються як зґвалтування або сексуальне насильство.

Список використаної літератури: 1. Іваніщева І. Поняття зґвалтування в кримінальному праві України: генезис та сучасний стан. *Новітні кримінально-правові дослідження – 2019 : альманах наукових досліджень. за ред. О. В. Козаченка, О. М. Мусиченко.* Миколаїв: СПД Румянцева Г. В., 2019. 278 с. [URL:http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/115141/Almanax.pdf?sequence=1&isAllowed=y](http://dspace.onua.edu.ua/bitstream/handle/11300/115141/Almanax.pdf?sequence=1&isAllowed=y) (дата звернення: 26.01.2022). 2. Шахова К.В. Аналіз міжнародного законодавства з питань протидії вчинення злочинів проти статевої свободи та статевої недоторканності. *Вісник ЛДУВС ім. Е.О. Дідоренка.* 2018. Вип. 2 (82). URL: <https://journal.lduvs.lg.ua/index.php/journal/article/download/121/117/> (дата звернення: 26.01.2022). 3. Дядічко В. І. Деякі особливості кримінально-правової регламентації відповідальності за сексуальне насильство над дітьми в окремих державах Європи. *Науковий вісник Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ.* 2020. № 4. URL: <https://er.dduvs.in.ua/bitstream/123456789i/6066/1/34.pdf> (дата звернення: 26.01.2022). 4. Хоменко М. Злочин проти статевої свободи і статевої недоторканності особи: особливості законодавчого регулювання сьогодення. Підприємництво, господарство і право. 11/2018. URL: <http://pgp-journal.kiev.ua/archive/2018/11/40.pdf> (дата звернення: 26.01.2022).

Словська І.Є.

докторка юридичних наук, професорка кафедри конституційного права та галузевих дисциплін навчально-наукового інституту права, Національний університет водного господарства та природокористування м.Рівне, Україна

ПРАВОВИЙ СТАТУС ВНУТРІШНЬО ПЕРЕМІЩЕНИХ ОСІБ

Задля запобігання соціальній кризі, захисту та дотримання прав окремої категорії громадян, які вимушено полишили свої домівки, законодавство регламентує статус внутрішньо переміщених осіб.

Внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Зазначені обставини вважаються загальновідомими і такими, що не потребують доведення, якщо інформація про них міститься в офіційних звітах (повідомленнях) Верховного Комісара Організації Об'єднаних Націй з прав людини, Організації з безпеки та співробітництва в Європі, Міжнародного Комітету Червоного Хреста і Червоного Півмісяця, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, розміщених на веб-сайтах зазначених організацій, або якщо щодо таких обставин уповноваженими державними органами прийнято відповідні рішення.

Факт внутрішнього переміщення підтверджується довідкою про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи. Для отримання такої довідки особа звертається із заявою до структурного підрозділу з питань соціального захисту населення районних, районних у місті Києві державних адміністрацій, виконавчих органів міських, районних у містах (у разі утворення) рад за місцем проживання у порядку, встановленому Кабінетом Міністрів України (ст. 1, чч. 1, 3 ст. 4 Закону України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб») [5].

Відповідно до постанови Кабінету Міністрів України від 13 березня 2022 року № 269 «Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» [2] у період дії воєнного стану, введеного Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» [3], внутрішньо переміщена особа для отримання довідки може звернутися до уповноваженої особи виконавчого органу сільської, селищної, міської ради або центру надання адміністративних послуг (п. 2 Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи).

На отримання довідки мають право особи, які після введення Указом Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 «Про введення воєнного стану в Україні» воєнного стану перемістилися з території адміністративно-територіальної одиниці, на якій проводяться бойові дії та яка визначена в переліку, затвердженому розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022

року № 204 «Про затвердження переліку адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «ЄПідтримка», а саме: Волинська, Дніпропетровська, Донецька, Житомирська, Запорізька, Київська області, м. Київ, Луганська, Миколаївська, Одеська, Сумська, Харківська, Херсонська, Чернігівська області [4].

За рішенням Кабінету Міністрів України може встановлюватись компенсація витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися під час дії воєнного стану і не отримують щомісячної адресної допомоги внутрішньо переміщеним особам для покриття витрат на проживання, зокрема на оплату житлово-комунальних послуг.

Відповідно до Порядку затвердженого постановою КМУ № 333 від 19 березня 2022 року «Про затвердження Порядку компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану» компенсація надається:

- фізичним особам – громадянам України віком від 18 років,
- які є власниками житла або їх представниками, наймачами (орендарями) житла державної або комунальної власності, спадкоємцями, які прийняли спадщину,
- безоплатно розміщували в цих приміщеннях внутрішньо переміщених осіб, крім членів своєї сім'ї у розумінні Сімейного кодексу України.

Компенсація надається для покриття понесених власниками жилих приміщень витрат, пов'язаних з таким розміщенням.

Особи, що розмістили внутрішньо переміщених осіб, зобов'язані не пізніше ніж протягом наступного робочого дня з дня розміщення подати заяву в довільній формі до виконавчого органу сільської, селищної, міської ради, районної в м. Києві держадміністрації, відповідної військової адміністрації за місцем розташування житлового приміщення, у якій зазначається прізвище, ім'я та по батькові (за наявності) кожної з розміщених осіб.

Особи, що розмістили внутрішньо переміщених осіб, також зобов'язані в день припинення розміщення внутрішньо переміщених осіб або зміни їх кількості подати в довільній формі заяву з інформацією про зміну переліку осіб, розміщених у житловому приміщенні, із зазначенням можливості у подальшому розміщувати внутрішньо переміщених осіб у цьому житловому приміщенні.

Виконавчі органи сільських, селищних, міських рад, районні в м. Києві держадміністрації, відповідні військові адміністрації або особи, що розмістили внутрішньо переміщених осіб, вносять відомості щодо приміщень приватного житлового фонду, доступних для безоплатного розміщення внутрішньо переміщених осіб у відповідній адміністративно-територіальній одиниці та/або громаді, до веб-ресурсу “Прихисток”. На підставі зазначених відомостей виконавчий орган сільської, селищної, міської ради, районні в м. Києві держадміністрації, відповідні військові адміністрації формують реєстр житлових приміщень, доступних для безоплатного розміщення внутрішньо переміщених осіб, у відповідній адміністративно-територіальній одиниці.

Сума компенсації розраховується з урахуванням кількості днів, протягом яких житлове приміщення надавалося для розміщення внутрішньо переміщеної особи (далі – людино-день), з дня її розміщення, але не раніше дати взяття на облік внутрішньо переміщених осіб відповідним органом або через Єдиний державний вебпортал електронних послуг (далі - Портал Дія).

Кількість людино-днів визначається шляхом додавання кількості внутрішньо переміщених осіб, які проживали у житловому приміщенні власника, в кожний день місяця.

Компенсація особам, що розмістили внутрішньо переміщених осіб, виплачується за рахунок:

- коштів державного та місцевих бюджетів (зокрема резервного фонду бюджету),
- коштів підприємств, установ та організацій незалежно від форми власності,

- іноземних держав та міжнародних організацій у вигляді благодійної, гуманітарної та матеріальної допомоги,
- добровільних пожертвувань фізичних і юридичних осіб,
- благодійних організацій та громадських об'єднань,
- інших не заборонених законодавством джерел у безготівковій формі за зазначеними у заяві банківськими реквізитами до кінця місяця з дня закінчення звітного місяця за умови відсутності заборгованості за житлово-комунальні послуги [5].

Нині залишається гострою проблема захищеності прав внутрішньо переміщених осіб, адже, окрім фінансової складової, відчутними є психологічні проблеми.

Список використаної літератури: 1. Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» від 20 жовтня 2014 року URL: zakon.rada.gov.ua. 2. Постанова Кабінету Міністрів України «Про внесення змін до Порядку оформлення і видачі довідки про взяття на облік внутрішньо переміщеної особи» від 13 березня 2022 року № 269 URL: zakon.rada.gov.ua. 3. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24 лютого 2022 року № 64 URL: zakon.rada.gov.ua. 4. Перелік адміністративно-територіальних одиниць, на території яких надається допомога застрахованим особам в рамках Програми «Підтримка», затв. розпорядженням Кабінету Міністрів України від 6 березня 2022 року № 204 URL: zakon.rada.gov.ua. 5. Порядок компенсації витрат за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб, які перемістилися у період воєнного стану, затв. постановою КМУ № 333 від 19 березня 2022 року URL: zakon.rada.gov.ua

ДІЯЛЬНІСТЬ СИСТЕМИ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Воєнна агресія Російської Федерації проти України змінила життя кожного українця та внесла суттєві корективи в діяльність державних органів та місцевого самоврядування. Не стала виключенням і система безоплатної правової допомоги, яка повинна також вчасно реагувати на нові виклики з тим, щоб ті, хто цього потребують мали можливість реалізувати своє право на безоплатну правову допомогу.

Так, зауважимо, що більшість центрів з надання безоплатної вторинної правової допомоги в Україні, на період запровадження воєнного стану, працюють у дистанційному режимі. Про це, зокрема, повідомляє Координаційний центр з питань правової допомоги [2]. Це стало можливим завдяки запровадженню різних інформаційних технологій в діяльність центрів надання безоплатної правової допомоги.

Зауважимо, що до основних завдань координаційного центру відноситься, зокрема, забезпечення функціонування та розвитку комплексної інформаційно-аналітичної системи забезпечення надання безоплатної правової допомоги. Так, комплексна інформаційно-аналітична система забезпечення надання безоплатної правової допомоги (KІАС) є тим інструментом, що має полегшити роботу та управління системою безоплатної правової допомоги, слугувати основою для всіх ключових процесів і процедур, у тому числі направлення запитів на надання безоплатної вторинної правової допомоги від уповноважених органів, управління людськими ресурсами (у тому числі укладання контрактів з адвокатами), моніторингу та розподілу справ і робочого навантаження між адвокатами та компенсації їхніх витрат тощо. Належне функціонування KІАС дозволяє досягти

прозорості та підзвітності у роботі системи безоплатної вторинної правової допомоги, допомагатиме здійснювати контроль за якістю надання допомоги і загальний нагляд з боку Координаційного центру, а також своєчасну і всебічну публічну звітність, забезпечити високу аналітичну спроможність системи безоплатної правової допомоги для оперативного реагування на виявлені потреби клієнтів, проблеми та диспропорції розвитку системи [4, с. 123]. На сьогодні у громадян є можливість звернутися за допомогою як онлайн, так і за номером телефону.

Крім того, там, де цього потребують обставини, організовано консультаційні пункти доступу до безоплатної правової допомоги. Так, консультаційні пункти доступу до безоплатної правової допомоги – це організовані виїзні пункти прийому громадян юристами системи безоплатної правової допомоги поза бюро. За заздалегідь визначеним графіком юристи працюють у приміщеннях, наприклад, органів Пенсійного фонду, закладах соціального обслуговування населення, ЦНАПах, геріатричних пансіонатах, будинках-інтернатах для громадян похилого віку, установах виконання покарань тощо. Рішення про створення та доцільність роботи консультаційних пунктів центри з надання безоплатної вторинної правової допомоги ухвалюють, зважаючи на потреби територіальних громад, але в умовах війни зважати потрібно й на безпекову ситуацію в регіоні [1].

Змінилися зараз і категорії справ, в яких особи потребують правової допомоги. Зокрема, вони стосуються воєнних дій та правового і соціального статусу внутрішньо переміщених осіб. У зв'язку з цим, система безоплатної правової допомоги випустила 5 нових інформаційних друкованих буклетів про деякі правові питання, що особливо актуальні в умовах воєнного стану. Теми буклетів: 1. Як отримати статус внутрішньо переміщеної особи. 2. Категорія «внутрішньо переміщена особа»: про правову допомогу та соціальні виплати від держави. 3. Умови, призначення, тривалість та розмір виплати допомоги по безробіттю. 4.

Порядок оформлення спадщини в умовах воєнного стану. 5. Компенсація витрат здавачам житла за тимчасове розміщення внутрішньо переміщених осіб [2].

Окремий блок питань стосується проблем захисту прав дітей та неповнолітніх осіб, які стали свідками або потерпілими від воєнних злочинів внаслідок воєнної агресії РФ проти України. Зокрема, йдеться про створення найбільш комфортних умов для допиту цієї категорії осіб, з метою уникнення зайвого психологічного травмування для дитини під час проведення слідчих дій.

Також до Закону України були внесені зміни. Зокрема, до суб'єктів права на безоплатну правову допомогу були додані ветерани війни та члени сімей загиблих (померлих) ветеранів війни, членів сімей загиблих (померлих) Захисників і Захисниць України, особи, які мають особливі заслуги та особливі трудові заслуги перед Батьківщиною, особи, які належать до числа жертв нацистських переслідувань [3].

Таким чином, діяльність системи безоплатної правової допомоги в умовах воєнного стану повинна бути спрямована на:

- 1) забезпечення доступу громадян до системи безоплатної правової допомоги;
- 2) врахування безпекової ситуації для працівників системи безоплатної правової допомоги;
- 3) врахування нових категорій справ.

Список використаної літератури: 1. Де, як і навіщо працюють консультаційні пункти системи БПД під час війни. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/de-yak-i-navishho-pratsyuyut-konsultatsijni-punkty-systemy-bpd-pid-chas-vijny/>. 2. Правова допомога. Доступні канали комунікації у період воєнного стану. Вінниччина. Сайт Безоплатна правова допомога. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/publikatsiyi/pravova-dopomoga-dostupni-kanaly-komunikatsiyi-u-period-voennogo-stanu-vinnychchyna/>. 3. Про безоплатну правову допомогу: Закон України від 02.06.2011 № 3460-VI. Відомості Верховної Ради України. 2011. № 51. Ст. 577. 4. Проєкт «Доступна та якісна правова допомога в Україні». URL: http://qala.org.ua/wp-content/uploads/2016/04/BAR_FINAL_23_10.pdf

Дума В.В.
*кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін юридичного факультету,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'ячука»
м.Рівне, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПРОБЛЕМИ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СТРАХОВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

Страхове законодавство є основою національного страхового ринку. Вказана галузь орієнтована на визначення принципів організації національної страхової діяльності, а також форм організації державного регулювання страхової діяльності. Прийнято вважати, що національне страхове законодавство у своєму розвитку пережило два основні етапи: 1) створення правової основи для страхової діяльності й системи допуску до цього виду діяльності; 2) удосконалення страхового законодавства зважаючи на поточну практику страхової діяльності [1]. Концептуальною ідеєю останнього етапу очевидно є сприяння поступальному розвитку національного страхового ринку.

Ефективність нормативно-правового й організаційно-правового сприяння страхуванню, на наше переконання, прямо корелює з чіткістю усвідомлення змісту та характеру поточної проблематики страхової діяльності, зокрема її юридичних аспектів. Отож пропонуємо наші міркування щодо актуальних проблем правового регулювання страхової діяльності в Україні.

Передусім звернемо увагу на те, що успіх розвитку страхового ринку залежить від ефективності й раціональності державного регулювання. Між тим, як засвідчують спеціальні дослідження «сформована сьогодні модель державного регулювання страхової діяльності в Україні ідентифікована як «модель регулювання постфактум», коли ключові рішення приймаються уповноваженими органами виходячи з перебігу подій на страховому ринку. У підсумку це призводить до використання звуженої множини форм та методів державного регулювання страхової діяльності та не дозволяє запобігати виникненню періодичних криз на

вітчизняному фінансовому ринку» [2, с. 208]. Вважаємо, що наявна модель державного регулювання страхової діяльності потребує перегляду. При цьому варто згадати, відповідне регулювання реалізується за рахунок спеціального механізму, що складається з форм, методів та інструментів, за допомогою яких держава впливає на страхову діяльність й страховий ринок. Нормативно-правові акти очевидно виступають важливим інструментарієм державного регулювання у вказаній сфері. Отож перегляд і вдосконалення вказаних актів обґрунтовано розглядати як актуальне завдання сучасної правничої науки у галузі страхового права.

Між тим, не втрачає своєї актуальності і проблематика нормативно-правового регулювання посередницької діяльності у сфері страхування, що їй притаманні ознаки господарської діяльності в цілому та комерційного посередництва, зокрема. Комплексні дослідження [3] показують, що правову основу посередницької діяльності у сфері страхування, яку сьогодні складають Господарський кодекс України, Цивільний кодекс України, Закон України «Про страхування», інші закони України та підзаконні нормативно-правові акти, що конкретизують умови та порядок здійснення посередницької діяльності у сфері страхування. Втім логіка гармонізації національного законодавства з законодавством ЄС щодо страхового посередництва зумовлює необхідність доповнення Закону України «Про страхування» окремим розділом «Страхове посередництво», в якому фахівці пропонують закріпити загальні поняття страхового посередництва, визначити правовий статус та види страхових посередників, базові умови та порядок надання посередницьких послуг у сфері страхування, засади та основні напрями державного регулювання посередницьких послуг.

Важливим сегментом страхового ринку є комплекс страхових медичних послуг. Нині медичне страхування являє собою систему відносин, що виникають з приводу захисту та особистих і майнових інтересів особи у сфері охорони здоров'я. Попри те, що медичне страхування один з найбільш динамічних сегментів

національного страхового ринку, нині в українському законодавстві немає спеціального нормативно-правового акту, що був би присвячений винятково цим відносинам. Як вказують дослідники, на практиці для регулювання відносин медичного страхування використовують загальні норми договірної права, тобто апелюють до Цивільного кодексу України і інших актів національного цивільного законодавства, проте за своїм змістом не завжди відповідають специфіці зазначеної сфери [4]. Отож, важливим поштовхом для становлення національної системи медичного страхування безперечно є напрацювання спеціального законодавства, що в ситуації перспективи повоєнного відновлення української системи охорони здоров'я можна вважати одним з найнагальніших в нашій державі.

До корпусу актуальних проблем страхової діяльності в Україні очевидно належить проблематика запобігання правопорушенням у національній страховій сфері. Спеціальні дослідження показують, що коло порушень законодавства при здійсненні страхової діяльності дуже широке, причому не завжди мова йде про порушення суто страхового законодавства. «В межах здійснення своєї діяльності суб'єкти страхової справи, як і інші суб'єкти підприємницької діяльності, допускають порушення податкового та антимонопольного законодавства, порушення встановленого порядку ціноутворення, законодавства про рекламу та інші порушення, відповідальність за які передбачена Кодексом України про адміністративні правопорушення» [5, с. 11]. Очевидно, що констатація вказаних потенційних правопорушень у національній страховій сфері є важливим, але недостатнім кроком. Для розвитку страхового ринку, формування його привабливості в очах клієнтів потрібне напрацювання дієвих механізмів профілактики й запобігання відповідним правопорушенням.

У підсумку відзначимо, що наведений нами перелік актуальних проблем правового регулювання страхової діяльності не є вичерпним, але створює привід для дискусії щодо стану сучасного страхового права й перспектив його розвитку й вдосконалення.

Список використаної літератури: 1. Александров В. Т., Красуля А. В. Проблеми державного регулювання страхової діяльності в Україні. *Економічні проблеми сталого розвитку: матеріали Міжнародної науково-практичної конференції імені проф. Балацького О.Ф.*, м. Суми, 27 травня 2015 р. / За заг. ред.: О.В. Прокопенко, М.М. Петрушенка. Суми: СумДУ, 2015. С. 22-23. 2. Тищенко Д. О. Державне регулювання страхової діяльності в Україні: дис. ... канд. ек. наук : 08.00.08. Київ, 2021. 252 с. 3. Уралова Ю. П. Господарсько-правове регулювання посередницької діяльності у сфері страхування. Вінниця: ТОВ «ТВОРИ», 2019. 164 с. 4. Петечел Н. М. Становлення та розвиток медичного страхування в Україні. *Актуальні проблеми вдосконалення чинного законодавства України: Збірник наукових статей*. 2020. Вип. 53. С.104–114. 5. Ледвій О. І. Правові та організаційні засади запобігання правопорушенням у сфері страхування в Україні: автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.07. Львів, 2021. 20 с.

Микулець В.Ю.

кандидат юридичних наук, доцент кафедри
цивільно-правових дисциплін юридичного факультету,
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
м.Рівне, Україна

ЕКОЛОГІЧНІ НАСЛІДКИ АГРЕСІЇ РФ В УКРАЇНІ: ДО ПИТАННЯ МАЙБУТНІХ КОМПЕНСАЦІЙ

Підступне й аморальне російське вторгнення в Україну за короткий проміжок часу створило значний обсяг екологічних ризиків. У зв'язку з останніми зростають небезпеки для цивільного населення не лише України, а і загалом Європейського континенту. Від початку широкомасштабної російської агресії Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції України зафіксував 245 злочинів проти довкілля [1]. Нажаль перелік російських злочинів нині має відкритий характер – про загальні показники шкоди, завданої Україні війною можна буде говорити лише після її завершення. Втім відповідні потребують накопичення, аналізу й узагальнень вже сьогодні, адже саме вони будуть покладені в основу вирішення питання майбутніх компенсацій за завдану Україні екологічної шкоди російськими загарбниками. Відповідній проблематиці присвячений і наш матеріал.

Розмірковуючи не тему екологічної шкоди внаслідок російської агресії маємо зробити певні застереження щодо того змісту, яке має саме поняття «екологічна шкода». У даному питанні ми солідарні з теоретичною позицією, що шкода навколишньому середовищу поділяється на два види – екологічну й економічну. «Екологічна шкода порушує екологічні інтереси суспільства в забезпеченні

здорового, сприятливого для життя, продуктивного навколишнього середовища. Матеріальним об'єктом посягання слугує якість навколишнього середовища, стан екологічних систем, ті обмінні процеси, які протікають у біосфері, постійно і незмінно відтворюють життя у всіх формах прояву. У свою чергу, економічна шкода завдається майновим правам та інтересам природокористувачів. Шкода може виражатися в нанесенні майнової шкоди (загибелі, пошкодженні, знищенні матеріальних цінностей) або в неотриманні передбачуваного доходу» [2, с. 79]. Виходячи з означеного є підстави говорити, що екологічна шкода від воєнних дій російських загарбників має як екологічну, так і економічну складові. Вказане підтверджується даними Міністерства захисту довкілля та природних ресурсів України щодо наявних екологічних небезпек, проблем і вже завданої екологічної шкоди довкіллю російською армією.

1. Пошкодження ядерних установок, загрози ядерній та радіаційній безпеці. Йдеться про ядерну та радіаційну безпеку об'єктів атомної енергетики України. Особливе занепокоєння викликають ситуації у Чорнобильській зоні відчуження, на Запорізькій АЕС, а також на інших АЕС, які також знаходяться у зоні ризику ураження ракетно-бомбовими ударами армії рф. Крім того, внаслідок захоплення окупантами Чорнобильської зони відчуження радіаційна катастрофа загрожує не лише через аварії на промислових об'єктах, а й внаслідок випалювання лісів та перелогів, які після катастрофи 1986 року накопичили у собі значну кількість радіонуклідів [3].

2. Впродовж майже трьох місяців війни накопичилася значна кількість свідчень про регулярні атаки загарбницької армії росії на інфраструктурні та промислові об'єкти (нафтобази, промислові підприємства, транспортні інфраструктурні вузли). Наслідком таких варварських дій стає токсичне забруднення атмосферного повітря, забруднення земель і водних ресурсів шкідливими речовинами по всій Україні.

3. Забруднення довкілля відбувається і під час безпосередніх бойових дій. Зокрема, шкоди довкіллю завдають розливи палива, забруднення від знищеної військової техніки та озброєння, а також розірвані ракети та авіабомби – все це забруднює ґрунт і підземні води хімічними речовинами та важкими металами. Крім того, Оперативний штаб при Державній екологічній інспекції України фіксує непоодинокі випадки використання російськими військами заборонених боєприпасів, зокрема з хімічними речовинами бойової дії.

4. Зазнають значної шкоди українські екосистеми (зокрема заповідники), що знаходяться під охороною. За даними профільного міністерства, нині понад третина території заповідних зон використовується російськими військами у бойових діях. «Агресор веде бойові дії на території 900 об'єктів природно-заповідного фонду площею 1,24 млн га» [3]. Крім того, загарбниками завдано шкоди частині лісів у Київській, Чернігівській, Сумській, Луганській, Донецькій та Херсонській областях – це і вже згадане забруднення розливами палива, знищеною військовою технікою, а також величезною кількістю боєприпасів, що не розірвалися і нині становлять потенційну загрозу для людей та біорозмаїття на десятиліття вперед.

5. Експерти Мінприроди звертають увагу і на той факт, що Під час наступу російських військ, обстрілів і бомбардувань міст та інфраструктури було завдано значної шкоди системам водопостачання, водовідведення та комунікаціям. Це загрожує запасам прісної води, спричиняє забруднення річок, які є джерелами водопостачання для промислових, комунальних підприємств та окремих домогосподарств. Крім того, російська федерація розмістила морські міни у якості неконтрольованої дрейфуючої амуніції у Чорному морі. Водночас, окупантами були уражені комерційні судна, одне з яких затонуло. І зрозуміло, що внаслідок бойових дій на морі відбувається забруднення його акваторії й руйнація морських екосистем.

Представлений на підставі матеріалів Мінприроди перелік наявних екологічних проблем і завданої рф шкоди довкіллю України наочно доводить, що

екологічна шкода від воєнних дій російських загарбників має як екологічну і економічну складові. Зважаючи на загрозливу ситуацію Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України в інтересах української держави та її громадян закликала сторони провідних міжнародних екологічних конвенцій – загалом 13 конвенцій ООН, призупинити дію останніх щодо країни-агресора – російської федерації, а також запропонувало зупинити членство росії у їхніх керівних та дорадчих органах відповідних конвенцій. Водночас, нині вже порушується питання майбутніх компенсацій за завдану екологічну шкоду. Щоправда тут постає два важливих питання:

1. На сьогодні ані національне природоохоронне законодавство (зокрема, Закон України «Про охорону навколишнього природного середовища» [4]), ані європейські акти (наприклад, Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради «Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди» [5]) не містять прямих визначень екологічної шкоди внаслідок воєнних дій і воєнної агресії, а також норм, що прямо вказували на відповідальність (її зміст та форми), яка мала б наступати в результаті завдання відповідної екологічної шкоди.

2. Нині усталеним положенням є визнання того, що порядок розрахунку екологічної шкоди, яка підлягає компенсації, визначається залежно від способу розрахунку такої шкоди (витратного, таксового, розрахункового, нормативного) та об'єкта навколишнього природного середовища, якому заподіюється шкода. Водночас, на сьогодні відсутні національні сертифіковані методики порядок розрахунку екологічної шкоди внаслідок воєнних дій і воєнної агресії.

Вказані питання потребують якнайшвидшого вирішення, адже від цього багато в чому залежить успіх української держави у справі отримання майбутніх компенсацій за екологічні наслідки агресії рф в Україні.

Список використаної літератури: 1. Дайджест ключових наслідків російської агресії для українського довкілля за 11-18 травня 2022 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39218.html> (дата звернення 19.05.2022). 2. Сірант

М. М. Доктринальний підхід до визначення екологічної шкоди у Європейському Союзі та в Україні. *Юридичний бюлетень*. 2020. Вип. 14. С. 76–84. 3. Ключові наслідки для довкілля від російської агресії в Україні 24 лютого – 31 березня 2022 року. Міністерство захисту довкілля та природних ресурсів України. URL: <https://mepr.gov.ua/news/39097.html> (дата звернення 18.05.2022). 4. Про охорону навколишнього природного середовища : Закон України від 25 червня 1991 року № 1264-XII (зі змінами та доповненнями). Законодавство України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1264-12#n714> (дата звернення 19.05.2022). 5. Про екологічну відповідальність за попередження та ліквідацію наслідків завданої навколишньому середовищу шкоди : Директива 2004/35/ЄС Європейського Парламенту та Ради від 21 квітня 2004 року (зі змінами та доповненнями). Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_965#Text (дата звернення 19.05.2022). 6. Коваленко Ю. Правове регулювання компенсації екологічної шкоди у сфері теплової енергетики. *Підприємництво і господарське право*. 2016. № 12. С. 126–130.

Смаль І.І.

*кандидатка філософських наук, доцентка кафедри
суспільно-правових дисциплін юридичного факультету
ПВНЗ «Міжнародний економіко-гуманітарний університет
імені академіка Степана Дем'янчука»
м.Рівне, Україна*

ГУМАНІТАРНІ АСПЕКТИ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРАВ І СВОБОД ОСОБИ ПІД ЧАС ТРИМАННЯ ПІД ВАРТОЮ

Права і свободи людини визнані найвищою цінністю як на національному, так і на міжнародному рівнях. Саме тому права і свободи людини є основним об'єктом захисту будь-якої демократичної конституційної держави. Отож розроблення нових, більш ефективних засобів забезпечення цих прав, залишається актуальною у дослідженнях різних галузей юриспруденції.

Як зазначено у Загальній декларації прав людини [1], усі люди мають рівні права, тобто закон однаково захищає права і свободи людини. Останні належать людині незалежно від її соціально-економічного статусу. У площині кримінальної юстиції вказане положення означає, що як потерпілі від злочину, так і особи підозрювані у скоєнні злочину, мають рівні права. Виходячи з цього, основним завданням усієї системи кримінального судочинства є, у разі потреби, надати кожній особі, яка підлягає кримінальному переслідуванню, реальну можливість захистити свої права і свободи на будь-якому етапі кримінального провадження [2].

Нажаль теоретичні положення і, навіть, вимоги закону не завжди реалізуються на практиці. Спеціальні дослідження доводять, що права і свободи звинувачених, підозрюваних і підсудних можуть бути забезпечені дещо гірше, ніж права інших учасників кримінального провадження, таких як потерпілий, свідок, тощо, оскільки правопорушнику приписують негативні характеристики, пов'язані з його асоціальною та злочинною поведінкою [3]. Така ситуація підтверджується і статистичними даними щодо характеру і рівня звернень до Європейського суду з прав людини стосовно порушень прав і свобод людини під час утримання під вартою в окремих країнах.

У зв'язку з означеним, привертає увагу проблематика забезпечення прав окремих категорій осіб, зокрема затриманих за підозрою у скоєнні злочину. Наукова увага до означеної проблематики тим більше актуальна, оскільки затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, потребує певних примусових заходів, які передбачають обмеження прав і свобод людини. Отож у поле зору нашої наукової уваги потрапили питання гуманітарних аспектів забезпечення прав і свобод особи під час тримання під вартою.

Передусім зауважимо, що затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину, по суті, є позбавленням її права на свободу пересування та вчинення певних дій, насамперед спрямованих на втечу з місця злочину. Тобто це певне обмеження прав такої особи у зв'язку з її протиправною (злочинною) поведінкою. При цьому обмеження окремих прав і свобод є цілком правомірним (оскільки здійснюється на благо та в інтересах суспільства). Водночас, особа підозрювана у вчиненні злочину має ті самі права, як і будь-яка інша особа. На основі аналізу законодавства та судової практики Європейського суду з прав людини є підстави стверджувати, що під час тримання під вартою досить часто порушується низка прав і свобод людини, хоча їх перелік очевидно не є вичерпним: 1) право на свободу пересування; 2) право мовчати (не свідчити проти себе); 3) право на інформацію; 4) презумпція невинуватості; 5) право на захист; 6) право на обмежений час утримання під вартою

без рішення суду; 7) право на комунікацію із зовнішнім світом. Цей перелік часто порушуваних прав особи під час тримання під вартою зумовлює особливі вимоги до змісту й характеру дій посадових осіб, що уповноважені на затримання особи, підозрюваної у вчиненні злочину. В цьому сенсі гуманітарну функцію можна й необхідно забезпечувати за допомогою судового контролю.

Судовий контроль – це особливий вид процесуальної діяльності на стадії досудового розслідування, що спрямований на забезпечення дотримання основних прав і свобод особи, затриманої за підозрою у вчиненні злочину, а також на забезпечення відшкодування шкоди за порушення прав і свобод людини у разі їх порушення уповноваженими органами влади. Кінцевою метою судового контролю є забезпечення принципу верховенства права, зокрема на стадії затримання особи.

Суб'єктом цієї функції має бути слідчий суддя – суддя суду першої інстанції, процесуальним обов'язком якого відповідно до кримінально-процесуального законодавства є здійснення судового контролю за дотриманням основних прав і свобод людини на всіх стадіях кримінального провадження. Водночас ми поділяємо точку зору, що з метою усунення недоліків та універсалізації судового контролю за захистом прав і свобод людини під час тримання під вартою необхідно розробити міжнародний нормативно-правовий документ, який буде обов'язковим для виконання всіма державами-учасниками цього майбутнього документа та регулюватиме поняття, сутність і принципи здійснення судового контролю та визначення сторін кримінального провадження, які здійснюватимуть кримінальне правосуддя.

Список використаної літератури: 1. Загальна декларація прав людини. Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. Законодавство України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення: 22.04.2022). 2. Obstacles to Fairness in Criminal Proceedings: Individual Rights and Institutional Forms / by John D Jackson (editor), Sarah J Summers (editor). Hart Publishing (March 22, 2018). 344 p. 3. Ландіна А. В. Забезпечення права суб'єкта злочину принципами кримінального права. Судова апеляція. 2017. № 1. С. 66–73.

Швець О.М.

кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри правових природоохоронних дисциплін

*навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Чикун Т.М.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

РОЛЬ ТЕРИТОРІАЛЬНИХ ГРОМАД В УПРАВЛІННІ ЗЕМЛЯМИ В УМОВАХ НОВОГО ЗЕМЕЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА

Реформування земельних правовідносин – процес завжди непростий і містить безліч нюансів. Позитивний результат залежить від дуже багатьох чинників, таких як: благополуччя та розвиненість держави, достаток її жителів, професіоналізм та чесність влади, стан економіки, політичний режим країни, ефективність реформ, деталі попередньої земельної політики. Відносно недавно в нашій державі набули чинності Закон України № 552-IX від 31.03.2020 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо умов обігу земель сільськогосподарського призначення» (набув чинності 1.07.2021) і Закон України № 1423-IX від 28.04.2021 «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин». Ці закони принесли велику кількість змін, як загалом в земельних правовідносинах, так для територіальних громад зокрема.

Через зміни у законодавстві, та враховуючи умови, в яких Україна знаходиться зараз, переживаючи війну, не так багато науковців досліджували це питання. Здебільшого це статті, опубліковані на офіційних сайтах різних міських рад та замітки, статті журналістів.

Попри, задавалося б, не дуже велику базу джерел, інформації достатньо, щоб чітко зрозуміти, як саме вище згадані закони вплинули на життя громад.

В першу чергу, ми вважаємо, що слід згадати політику децентралізації, яка діє в Україні. Усі землі та земельні ділянки за межами населених пунктів (винятком є лише ділянки, право державної власності на які вже зареєстровано) уже перейшли в комунальну власність із моменту набрання чинності Законом № 1423-IX. Окрім

цього, знайдені на публічній карті земельні ділянки державної власності, які не передано ОТГ підлягають передачі в комунальну власність, відповідної громади, яка повинна сама звернутися для здійснення реєстраційної такої дії [1]. Отже громади отримують все більше самоврядного контролю в земельній сфері.

Як стверджує Валентина Полтавець, виконавча директорка Асоціації об'єднаних територіальних громад: «У громад сьогодні з'являються великі можливості, але водночас – і велика відповідальність. Однак готовність взяти на себе цю відповідальність є ще більшою, ніж мотивація чи бажання отримати землю в управління. До початку децентралізації за межами населених пунктів перебувало більше ніж 70% всієї землі, коли землі були не в розпорядженні, не в управлінні органів місцевого самоврядування. І не всі органи місцевого самоврядування, не всі громади мали можливість на території свого органу місцевого самоврядування ухвалювати рішення щодо розміщення тих чи інших інвестиційних проектів чи нових об'єктів. [2]» З цих слів ми можемо зрозуміти – наскільки важливими були зміни принесені вдосконаленнями у земельному законодавстві.

Звернувшись до офіційного веб-сайту Рівненської державної адміністрації нам вдалось дізнатись про те, які повноваження мають зараз громади щодо самоврядного контролю в земельній сфері: «...після введення в дію відповідних положень Закону № 1423- IX виконавчим радам громад будуть делеговані певні функції державного контролю: їм надаються повноваження з контролю за самовільним зайняттям земельних ділянок, їх використанням за цільовим призначенням, боротьби з бур'янами тощо. Щоб отримати контрольні повноваження, відповідні ради повинні будуть прийняти окреме рішення [3]» .

На тому ж веб-сайті вказано, що після змін в законодавстві: «Громада може фінансувати роботи із землеустрою на території всієї громади на землях будь-якої форми власності[4]».

Також ми вважаємо досить доцільною ідеєю зобов'язання покладене на територіальні громади, а саме: «Щоб вести облік земель і землевласників

(користувачів), громада має створити власний геопортал. Передбачено, що відповідно до Закону «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо планування використання земель» (№ 711), дані комплексного плану просторового розвитку громад будуть опубліковані у відкритому доступі на геопорталах громад, національному геопорталі та інших геопорталах, які вибере громада. На розробку таких планів передбачається виділення субвенції з держбюджету[5]».

І це лише перелік основних нюансів. Окрім цього можна виділити деякі питання, що стосуються окремих типів земель, які громада тепер може отримати в своє розпорядження. Звернувшись, до досить змістовного ресурсу, створеного при підтримці Міністерства розвитку громад та територій України, для ефективного регулювання громадами своєї діяльності ми змогли побачити що: «Громада тепер може розпоряджатися землями колишньої колективної власності (господарські двори, лісосмуги, проєктні польові дороги) зареєструвавши земельну ділянку у Державному земельному кадастрі, а право власності на неї – у Державному реєстрі речових прав. Лише після цього громада зможе забезпечити використання таких земель для суспільних та інших потреб [6]». Також: «Землі промисловості та водного фонду, розташовані за межами населених пунктів, теж переходять у розпорядження громад крім тих, які перебувають у постійному користуванні державних підприємств, на яких розташовані нерухомі об'єкти права державної власності, а також деяких інших, що визначені в п. 24 Перехідних положень Земельного кодексу України у редакції Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо вдосконалення системи управління та дерегуляції у сфері земельних відносин [6]».

Таким чином отримуючи під свій контроль більші території, маючи змогу вільно ними розпоряджатись, роль громад значно посилилась. З однієї сторони це дає змогу діяти оперативно на місцях, враховуючи всі свої ресурси та можливості, з іншої ж є багато викликів про, які говорить Лідія Чижевська, експерт з

просторового планування, член Національної спілки архітекторів України: «Перш за все, це відсутнє цілісне бачення всієї території громади, адже в громадах в основному розвиваються великі чи центральні населені пункти, а маленькі населені пункти вважаються безперспективними, у них залишається стара містобудівна документація 60-80х років, вони не мають розвитку, але мають значний потенціал... Наступним викликом є неузгодженість містобудівної та землепорядної документації, що проявляється, наприклад, в приватизації зелених ділянок в межах червоних ліній. Що унеможливує в подальшому прокладання різних комунікацій, таких як водопостачання, водовідведення, що звужує частину дороги, що забирає в пішоходів тротуар і створює небезпеку на дорозі [2]».

Ще однією великою проблемою є важке налагодження діалогу між громадою та державою. Навіть з появою Закону № 711, який мав би допомогти збалансувати всі інтереси держави, регіону та місцевості, із залученням максимально всіх зацікавлених сторін, ситуація не сильно покращилась і все ще є досить тяжкі моменти в порозумінні між сторонами.

Підсумовуючи все вище сказане, ми можемо зрозуміти те, що попри запровадження такої очікуваної громадами свободи в розпорядженні власними землями, все ще існують багато проблем. Так, безумовно поглиблення ролі територіальних громад у власному розвитку є надзвичайно хорошим рішенням, і подальшу роботу і розвиток необхідно лише збільшувати. Але і на вирішення нагальних питань, які можуть гальмувати роботу громад необхідно звернути більше уваги. Перспективи існують не тільки у великих селах, а якщо постаратись і в невеликих населених пунктах. Ефективність такого способу управління землями відображається в тому, що громада – це в першу чергу зацікавлені люди, тому швидкість і темпи розвитку і реалізації земель можуть значно покращитись. Тобто фактично це дає змогу комплексно та швидко формувати проєкти на місцевому рівні, а це і резервування земельних ділянок під суспільні потреби, адже досить часто ми маємо таку ситуацію в населених пунктах, коли там немає центру безпеки,

наприклад, немає пожежного депо; і зміна цільового призначення земельних ділянок, наприклад, з сільськогосподарської на виробництво, що приносить інвестиції в громаду та створює нові робочі місця.

Таким чином, розширення повноважень в управлінні землями для громади є інструментом самореалізації, захисту своїх прав, та розвитку.

Список використаної літератури:

1. веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1423-20?find=1&text=грома#Text>.
2. Земельна децентралізація і громади: як зміниться життя ОТГ після запуску ринку землі та закону про геопросторові дані? веб-сайт. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/885-zemelna-detsentralizatsiya-i-gromadi-yak-zminitsya-jittya-otg-pislya-zapusku-rinku-zemli-ta-zakonu-pro-geoprostorovi-dani>.
3. веб-сайт. URL: <https://www.rv.gov.ua/news/zemelna-reforma-v-diyi-najvazhlivishi-pitannya-pro-zmini-u-sferi-zemleustroyu>.
4. веб-сайт. URL: <https://www.rv.gov.ua/news/zemelna-reforma-v-diyi-najvazhlivishi-pitannya-pro-zmini-u-sferi-zemleustroyu>.
5. веб-сайт. URL: <https://agropolit.com/spetsproekty/885-zemelna-detsentralizatsiya-i-gromadi-yak-zminitsya-jittya-otg-pislya-zapusku-rinku-zemli-ta-zakonu-pro-geoprostorovi-dani>.
6. веб-сайт. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/743/zemreforma-4.pdf>.

Швець О.М.

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри правових природоохоронних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування*

Красько З.В.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

РОЛЬ БЕЗОПЛАТНОЇ ПРАВОВОЇ ДОПОМОГИ В ЗАХИСТІ ПРАВ ЗЕМЛЕВЛАСНИКІВ ТА ЗЕМЛЕКОРИСТУВАЧІВ

Основним джерелом існування українців з давніх часів була і залишається земля. Земельне право, яке регулює використання землі й захищає цей ресурс, є однією із найбільш затребуваних для роз'яснення в громадян правових галузей.

Консультації у юристів є порівняно недешевою послугою, тому малозабезпечені громадяни України не в змозі дозволити собі такі трати. Система безоплатної правової допомоги (БПД) є державним механізмом безкоштовного правопросвітництва та захисту прав громадян, який може задовольнити потреби українців і в земельних правовідносинах зокрема. Тому варто виділити значущість системи в правопросвітництві серед громадян України та їх консультуванні стосовно особливостей земельного законодавства.

Метою дослідження є окреслення ролі БПД в захисті прав землекористувачів та землевласників шляхом роз'яснення їм їх прав; особливості запровадження захисту на практиці.

Особливості впливу системи БПД в розвитку земельних правовідносин в наукових працях зачіпали Ільків Н. В., Романцова С. В., Шпікер М. В., Богдан О. В., Бондарчук Н. В.

Зокрема сама система БПД в межах власного сайту висвітлює практичні надбання стосовно земельного правопросвітництва.

Для точного окреслення значущості системи БПД та її працівників варто звернутися до нормативно-правової бази, якою вона керується в своїй діяльності.

Відповідно до ч. 2 ст. 7 Закону «Про безоплатну правову допомогу» система БПД в межах первинної допомоги надає такі види правових послуг, як надання консультацій, роз'яснень та підготовка проектів договорів користування земельними ділянками для власників земельних ділянок [1].

Тобто можемо дійти до висновку, що першочергово роль БПД викривається не тільки у правопросвітництві, а й у конкретній індивідуалізації земельних питань клієнтів центрів, зокрема що стосується допомоги у підготовці необхідних для цього документів.

Ми підтримуємо Шпікер М. В., Богдан О. В. в їх думці стосовно того, що обізнаність громадян у питаннях земельного законодавства можна включити до складової правової захищеності громадян. Авторки наголошують на попиті землевласників та землекористувачів на консультування їх в самих затребуваних земельних питаннях, і при цьому більшість залишаються задоволеними роботою юристів системи БПД [2, с. 176].

Самі працівники системи називають такі питання земельного права найбільш затребуваними: оформлення спадщини на пай, безоплатна приватизація виділених з комунальної власності земель для ведення особистого селянського господарства, припинення договору оренди паїв, перехід права оренди при переході права власності орендованої землі, порядок оформлення ділянок, реєстрація договорів оренди земельних паїв сільською радою, стягнення орендної плати, укладення договорів оренди на земельні ділянки під житловими будівлями.

Варто відзначити, що особливість роботи БПД проявляється і в охопленні територіально віддалених від центрів населених пунктів: для роботи з населенням нерідко застосовуються виїзні мобільні групи, які не тільки консультують та інформують громадян, а й приділяють кожному громадянину окрему увагу, надаючи як первинну, так і вторинну правову допомогу [3].

Зокрема думку стосовно необхідності роз'яснення селянам земельного законодавства підтримує і Наталія Бондарчук, запевняючи, що діяльність таких

правозахисних організацій, як БПД є позитивним фактором забезпечення реалізації земельних правовідносин. Також авторка вважає, що інформування повинне бути на належному рівні і розширювати межі впливу [4, с. 108].

Над цим і працює організація. Зазначається, що в умовах карантинних засобів використовуються і онлайн платформи взаємодії із громадянами для досягнення перед системою задач, а це посилення спроможності громадян та територіальних громад та їх захист [5]. Тобто значимість проробленої роботи лише посилюється із опануванням цифровізації, і система БПД розвивається шляхом екстенсивного розвитку.

Нажаль, знання громадян щодо сучасних нововведень в земельному законодавстві є недостатніми – такого висновку можна дійти на базі аналізу соціального дослідження. Згідно соціопитування Координаційного центру з надання правової допомоги в рамках проєкту «Підтримка прозорого управління земельними ресурсами в Україні», проведеного літом 2021 року, максимальний рівень знань у громадян із питань земельного права становить 71%, і це питання стосувалося обізнаності громадян про необхідність сплати за виготовлення документації землеустрою [6, с. 15].

Однак, керуючись цим ж дослідженням, дійдемо до висновку, що 72% від опитаних зверталися до фахівців системи БПД, і 64% із них були задоволені наданими їм послугами [6, с. 38]. Відповідно система піклується про якість наданих громадянам послуг, що також впливає на позицію БПД в розвитку земельного законодавства.

Варто приділити увагу й запровадженню новітніх стандартів надання правової допомоги у сфері земельного права, зокрема в питаннях права володіння та інших прав на землю. Має місце згадати про проєкт «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство». Метою проєкту зазначено пом'якшення обмежень на шляху до розвитку приватного сектора в землеволодінні. В межах БПД Програма має ціль - загальне посилення Системи надання БПД такими шляхами:

- надання стандартних послуг БППД та БВПД в центрах;
- розробка і затвердження способів виявлення проблем в земельній сфері, та їх вирішення;

- аналіз наслідків посилення правової позиції територіальних громад;
- загальне розширення правоспроможності громадян.

Відповідно до цих завдань програма проєкту прогнозує до 95% надання первинної і вторинної допомоги в разі звернення громадян до системи БПД [7].

Таким чином в рамках згаданої програми Координаційним центром було прийнято Екологічні та соціальні рекомендації (ЕСР), погоджені Світовим банком та затверджені наказом Міністерства юстиції від 03.12.2021 року, № 4326/5.

Ці рекомендації саме є тим інструментом посилення правового потенціалу центрів до моніторингу наявних у земельному орієнтуванню проблем і, як наслідок, можливості їх усунення.

В змісті ЕСР наявні нариси базових нормативно-правових актів, які стосуються аспектів проєкту, аналіз його можливого впливу на екологію соціум, положення про завдання та відповідальність учасників програми, порядок здійснення моніторингу та звітування, проведення консультацій та інформування про виконання положень проєкту, а також порядок розгляду звернень, скарг та пропозицій щодо запровадження на практиці [8, с. 1-8].

Аналізуючи положення рекомендацій дійдемо до висновку, що ЕРС є цілісним та певною мірою комплексним проєктом розвитку системи БПД, який не тільки запроваджує нові стандарти та методи роботи, а й припускає можливі результати.

Отже, система БПД має ключову роль в розвитку правообізнаності громадян України в сфері земельного законодавства. Зокрема це проявляється не тільки в розширенні поля роботи фахівців системи, а й піклуванні про якість наданих послуг.

Список використаної літератури: 1. Закон України про безоплатну правову допомогу від 02.06.2011 р. № 3460-VI : станом на 18 лип. 2020 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3460-17> (дата звернення: 05.02.2022). 2. Шпікер М. В., Богдан О. В. Правова захищеність українських землевласників та землекористувачів у контексті впровадження земельної реформи // Сучасні проблеми управління. - 2021, с. 175-178. 3. Продовжується робота мобільних консультативних пунктів доступу з питань захисту прав землевласників та землекористувачів | Безоплатна правова допомога. Безоплатна правова допомога. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/prodovzhuyetsya-robota-mobilnyh-konsultatyvnyh-punktiv-dostupu-z-pytan-zahystu-prav-zemlevlasnykiv-ta-zemlekorystuvachiv/> (дата звернення: 05.02.2022). 4. Бондарчук Н. В. Правові фактори забезпечення реалізації земельних правовідносин // Підприємництво, господарство і право. - 2019. № 4. С. 105-110. 5. Допомогти землевласнику, орендарю, громаді: перші підсумки проєкту «Програма «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство України» | Безоплатна правова допомога. Безоплатна правова допомога. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/novyny/dopomogty-zemlevlasnyku-orendaryu-gromadi-pershi-pidsumky-proyektu/> (дата звернення: 05.02.2022). 6. Готовність землевласників та землекористувачів до впровадження земельної реформи: результати опитування щодо правової обізнаності, знання про ринок землі та адміністративні аспекти землекористування (червень-липень 2021 року). Безоплатна правова допомога. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2021/08/land-reform-print-ukr-fin.pdf> (дата звернення: 08.02.2022). 7. Угода про позику (Програма "Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство") між Україною та Міжнародним банком реконструкції та розвитку № 8973-UA : Угода Міжнар. банку реконструкції і розвитку від 27.08.2019 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/996_005-19#Text (дата звернення: 09.02.2022). 8. Екологічні та соціальні рекомендації Координаційного центру з надання правової допомоги в рамках виконання проєкту «Програма «Прискорення приватних інвестицій у сільське господарство» в рамках виконання Індикатору, пов'язаного з виплатою (ІПВ) 2.4 (Посилення системи надання безоплатної правової допомоги) : Наказ Міністерства юстиції України від 03.12.2021 р. № 4326/5. URL: <https://www.legalaid.gov.ua/wp-content/uploads/2021/12/ekologichni-ta-sotsialni-rekomendatsiyi-dli-24.pdf> (дата звернення: 09.02.2022).

Багатко А.С.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Подвірна О.В.
старша викладачка кафедри кронституційного права
та галузевих дисциплін навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ДОГОВОРУ ДОВІЧНОГО УТРИМАННЯ

Сьогодні дедалі більшого поширення та актуальності отримує договір довічного утримання, що передбачає новий вид відносин. Такі відносини спричиняють можливість отримання права власності на житлоплощу. Серед усіх угод договір довічного утримання в українському законодавстві посідає окреме, дуже значне місце. Він регулює вид відносин, які можна назвати майновими, між відчужувачем та набувачем. У цивільному законодавстві України договір довічного утримання є самостійним видом серед договорів про передачу майна у власність. Порівняно з тим, як регулювалося питання у старому законодавстві, він зазнав суттєвих змін після ухвалення чинного Цивільного кодексу України. Зокрема, було знято обмеження, які утримувалися в радянських правових актах щодо того, хто може бути сторонами договору та якого майна він може стосуватися.

Мета роботи – дослідити теоретичні аспекти договору довічного утримання.

Договір довічного утримання (догляду) регламентований статтею 744 Цивільного кодексу України. Відповідно до цієї норми, під договором слід розуміти договір про передачу однією стороною (відчужувачем) другій стороні за договором (одержувачем) у власність житлового будинку, квартири або їх частини, а також іншого цінного майна в обмін на довічне догляд [3].

Звичайно, за життя відчужувача його майном (переданим за договором) одержувач розпоряджатися не може. Цей договір поруч із заповітом підлягає обов'язкової державної реєстрації речових прав, без якої вважається нікчемним.

Основна складність договору полягає в тому, що він полягає, як правило, на тривалий період. Причому цей період об'єктивно неможливо розрахувати. Тому одержувач має бути готовим до непередбачуваних ним наперед витрат. Звідси ще одна проблема – неможливість розрахунку вартості договору. Практика укладання подібних договорів сформувалась таким шляхом, що спочатку покупець виплачує відчужувачу разову досить велику суму, а надалі щомісячне довічне утримання, сума якого в кожному окремому випадку обговорюється окремо.

Закон передбачає обов'язок сторін описати у договорі як всі види матеріального забезпечення (грошового), а й усі види догляду, якими покупець зобов'язується забезпечити отчуждателя. Це положення (ст. 749 ЦКУ) має принципово важливе значення, оскільки у разі відсутності конкретизації цих положень договору суперечка про них вирішується з позицій справедливості та розумності, природно, через суд. А це може призвести до прийняття рішення не на користь набувача.

Необговорюваним обов'язком набувача виступає обов'язок із захоронення відчужувача у разі його смерті, навіть якщо це не було прямо передбачено договором довічного утримання. Виняток становлять випадки, коли частина майна відчужувача перейшла за заповітом чи законом його спадкоємцям. Тоді у пропорційних пропорціях витрати на поховання діляться між набувачем та спадкоємцями відчужувача.

Договір довічного утримання (догляду) повинен бути укладений у письмовій формі та засвідчений нотаріально. Для нотаріального посвідчення договору необхідно надати нотаріусу всі документи, що підтверджують право власності на майно, що відчужується.

Набувач стає власником майна, переданого за договором довічного утримання (догляду) після нотаріального посвідчення договору. Право власності на нерухоме майно виникає з дня проведення державної реєстрації відповідно до закону. Набувач не має права розпоряджатися цим майном за життя відчужувача [1].

У договорі довічного утримання (догляду) можуть бути визначені всі види матеріального забезпечення, а також всі види догляду (піклування), якими покупець повинен забезпечувати відчужувача.

Випадкова втрата чи пошкодження майна, отриманого набувачем, не звільняють його від уже взятих ним обов'язків.

Посвідчення договору проводиться за місцезнаходженням (місцем реєстрації) цього майна або за місцезнаходженням (місцем реєстрації) однієї зі сторін відповідної угоди.

Відчужувачем у договорі може бути фізична особа незалежно від її віку та стану здоров'я.

Набувачем у договорі довічного утримання (догляду) може бути повнолітня дієздатна фізична особа або юридична особа. Також покупцями може бути кілька фізичних осіб. У цьому випадку набувачі стають співвласниками майна, переданого ним за договором довічного утримання (догляду) на праві спільної сумісної власності. Обов'язки набувачів перед відчужувачем є солідарними [2].

Відчужувач зобов'язаний попередити набувача про всі існуючі обтяження та недоліки майна, що передаються за договором.

Набувач майна зобов'язаний забезпечувати відчужувача змістом та/або доглядом довічно. Також покупець може бути зобов'язаний забезпечити відчужувача житлом у квартирі, будинку, який передано за договором довічного утримання (догляду).

Договір довічного утримання (догляду) припиняється зі смертю відчужувача.

У разі смерті відчужувача покупець зобов'язаний поховати його.

Також законодавством передбачено можливість розірвання договору довічного утримання (догляду) за рішенням суду на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої його було укладено, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем своїх обов'язків, незалежно від його провини та на вимогу набувача.

Цікавим і водночас проблемним моментом у виконанні договору довічного утримання є те, що у разі втрати (знищення) або пошкодження майна, переданого за договором набувачу, не знімає з нього обов'язків щодо догляду за відчужувачем згідно з договором.

Тепер розглянемо підстави для припинення дії договору довічного утримання. Він може бути розірваний: за бажанням набувача; на вимогу відчужувача або третьої особи, на користь якої він був укладений, у разі невиконання або неналежного виконання набувачем (виконавцем) його обов'язків незалежно від його провини.

Що тут має збентежити потенційного покупця? Словоформа «незалежно від його провини». Іншими словами, якщо у набувача сталася криза, і вона тимчасово не може виконувати обов'язки з виплати коштів, або у зв'язку з важким фізичним станом не може здійснювати догляд, але виплачує помісячну ренту – відчужувач має право вимагати припинення договору, навіть якщо причини невиконання зобов'язань носять тимчасовий характер не залежать від волі набувача.

Однак тут є нюанс. Якщо судом буде встановлено, що покупець не може виконувати зобов'язання за договором на підставах, що мають істотне значення (які в самому законі, до речі, не розшифровуються), суд має право визнати за покупцем право на частину майна відчужувача після його смерті з урахуванням тривалості часу, витраченого на догляд за останнім.

Важливо не забувати, що не всі пенсіонери, які розраховують на довічне догляд, є досить порядними. Тому, здійснюючи щомісячні виплати, не варто сподіватися на розписки чи «чесне слово». Найбільш дієвим і значущим в очах суду буде спосіб оплати у вигляді банку.

Ризиком на укладення договору довічного утримання є наявність у відчужувача родичів, які претендують на спадщину, які, як правило, у найневідповідніший момент з'являються і намагаються розірвати договір довічного

утримання через суд. За умови дотримання покупцем умов договору, навряд чи щось у них вийде, але все ж таки «клопоти» з цього приводу покупцю гарантовані.

Важливо також дізнатися про стан здоров'я відчужувача на момент укладання договору. Наявність будь-яких психічних розладів, зокрема вікових, може призвести до небажаних набувача наслідків.

Проблеми можливі також у тому випадку, коли відчужувачів за договором відразу двоє, наприклад, подружжя. Один із подружжя помирає, а другий вимагає розірвання договору. Якщо частка майна померлого не виділялася із спільної власності подружжя, отримати її для набувача буде дуже важко.

Таким чином, «підводних каменів» для укладання договору довічного утримання дуже багато, але їх можна уникнути обдумано і розумно підійшовши до питання. Найкращим виходом із ситуації стане консультація досвідченого адвоката!

Список використаної літератури: 1. Кліменко О. В. Договір довічного утримання. Київ: Видавець Фурса С.Я., 2006. 40с. 2. Білоусов Ю. В., Ватрас В. А., Гинько С. Д. та ін. Цивільне право України : навч. посібн.; за ред.. Р.О. Стефанчука. Київ : Правова єдність, 2009. 536с. 3. Цивільний кодекс України від 27.04.2022 № 40-44. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 05.05.2022)

Батарчук І.І.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Подвірна О.В.
старша викладачка кафедри кронституційного права
та галузевих дисциплін навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ОЗНАКИ РОЗВИТКУ ІНСТИТУТУ СТОРІН В ГОСПОДАРЬКОМУ ПРОЦЕСУАЛЬНОМУ ПРАВІ

Одним із основних інститутів кожної галузі права є інститут сторін, господарський процес не є виключенням з правил. У зв'язку з оновленням законодавства змінюються також і сторони в справі, їх права та обов'язки.

Актуальність обраної теми підтверджується також тим, що інститут сторін в господарському процесі є суперечливим та містить в собі багато проблем, що потребують розв'язання задля того, щоб інститут продовжив своє ефективне функціонування.

Мета нашої роботи – дослідити актуальні проблеми розвитку інституту сторін в господарському процесі.

Відповідно до мети було сформовано наступні завдання:

- 1) визначити дефініцію поняття «сторона в господарському процесі»;
- 2) дослідити характерні ознаки сторін в господарському процесі;
- 3) навести вичерпний перелік сторін в господарському процесі.

Теоретико-методологічну базу нашого дослідження склали праці таких науковців як: Первушина А.А., Хатнюк Н.С., Штефан М.Й., Луспеник Д.Д., Бичкова С.С., Михайлова Е.В. та інші. Вони присвятили свої праці дослідженню прогалин в інституті сторін в господарському процесі.

Згідно з Господарським процесуальним кодексом, сторони в господарському процесі – це основні учасники господарського процесу, без участі яких він не може розпочатися і завершитися винесенням судом рішення по суті справи, тому що Господарський процесуальний кодекс України в п. 6 ч. 1 ст. 80 передбачає підставу

для припинення провадження по справі, а саме: ліквідація організації чи підприємства, яке є стороною у справі [1].

Д.М. Притика, М.І. Титов, В.С. Щербина вважають суб'єктами процесуальних відносин осіб (громадян, організації, а також їх посадових осіб), які здійснюють передбачені законом процесуальні дії [2].

На думку О.І. Харитонової, сторонами господарського процесу є учасники судового процесу, між якими виник спір з матеріальних господарських правовідносин, у зв'язку з чим вони безпосередньо заінтересовані у розв'язанні справи господарським судом на їхню користь [3, С. 104].

На думку В.А. Кройтора, сторони в господарському процесі – дійсні або ймовірні учасники матеріальних правовідносин, які мають у справі юридичну заінтересованість, несуть судові витрати у справі та на яких поширюється законна сила судового рішення [4, С. 92].

Ст. 18 Господарського процесуального кодексу визначає, що до складу учасників процесу входять сторони, треті особи, прокурор та інші особи, які беруть участь у процесі у випадках, передбачених цих кодексом [1].

Розділ 4 Кодексу називає такий склад учасників судового процесу:

- 1) сторони (позивач і відповідач);
- 2) треті особи (поділяються на осіб, які заявляють самостійні вимоги на предмет спору й осіб, які не заявляють самостійних вимог на предмет спору);
- 3) представники сторін і третіх осіб;
- 4) прокурор;
- 5) судові експерти;
- 6) перекладачі;
- 7) посадові особи чи інші працівники підприємств, установ, організацій, державних та інших органів, коли їх викликано для надання пояснень із питань, що виникають під час розгляду справи.

Цей склад учасників передбачений процесуальним законом для позовного провадження в господарських справах.

Статус учасника господарського процесу набувається з моменту відкриття провадження у справі, це є важливим моментом при визначенні дефініції цього поняття.

На нашу думку, сторона в господарському процесі – це один з визначених Господарським процесуальним кодексом учасників, який набуває цього процесуального статусу з моменту відкриття провадження у справі та здійснює його до закриття відповідно.

Аналізуючи норми Господарського процесуального кодексу ми дійшли до висновку, що до характерних ознак сторін в господарському процесі варто віднести:

- 1) набуття процесуального статусу з моменту відкриття провадження;
- 2) юридична зацікавленість в вирішенні справи;
- 3) наявність процесуальної дієздатності та правоздатності;
- 4) зв'язок із матеріальними правовідносинами;
- 5) наявність процесуальних прав, обов'язків та інтересів.

Отже, сторонами в цивільному процесі є один з визначених Господарським процесуальним кодексом учасників, який набуває цього процесуального статусу з моменту відкриття провадження у справі та здійснює його до закриття відповідно.

У сторін відповідно є свої визначальні ознаки, що визначають їх роль в здійсненні господарського судочинства.

Список використаної літератури: 1. Господарський процесуальний Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1798-12#Text> 2. Господарський процесуальний кодекс України : Наук.-практ. комент. / Д. М. Притика, М. І. Тітов, В. М. Гайворонський, В. П. Жушман, Ю. Д. Притика. 2-е вид., виправл. та доповн. Х. : Консум, 2002. 320 с. 3. Господарське процесуальне право України: Підручник / За ред. О.І. Харитонової. К.: Істина, 2009. С. 104-107. 4. В. А. Кройтор. Господарський процес : навч. Посіб. Харків, 2020. 328 с.

Вовк Ю.Є.

*кандидат юридичних наук, доцент кафедри відновного правосуддя
та приватної детективної діяльності навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування*

Киричук Б.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ УКЛАДЕННЯ ГОСПОДАРСЬКИХ ДОГОВОРІВ В МЕРЕЖІ ІНТЕРНЕТ

Зростання науково-технічного прогресу та поступова інтеграція до європейської спільноти впливають на розвиток внутрішньоекономічного та інформаційного середовища нашої держави. Неминучою стає поява нових правових інститутів у галузі господарського права, серед яких виділяють електронну комерцію. Її впровадження дає змогу не тільки вдосконалити управління електронним документообігом, але також дає можливість скоротити витрати трудових ресурсів працівників та збільшити продуктивність праці.

З огляду на це, досить актуальним є питання правового регулювання укладення господарських договорів в мережі Інтернет, які, в свою чергу, стають законним підґрунтям для ведення легальної електронної комерції. Незважаючи на те, що розробленням програм для вдосконалення процесу укладення електронних договорів також займалися і закордонні фахівці, це правове явище досі характеризується низкою невирішених проблем. Відтак, очевидно, що механізм укладення господарських договорів в мережі Інтернет є актуальним та потребує подальшого вивчення й вдосконалення.

Питання правових основ укладення господарських договорів з використанням мережі Інтернет ґрунтовно досліджувалося багатьма вітчизняними вченими, зокрема А. Чучковською, Н. Блажівською, В. Мілаш, М. Жутовою та іншими. Однак, незважаючи на досить широке коло наукових напрацювань з цієї теми, існує ще багато питань, які вимагають подальшої розробки та належного обґрунтування.

З метою удосконалення нормативно-правового регулювання електронного документообігу, Верховна Рада України прийняла Закон України «Про електронну комерцію» від 03.09.2015 р., який детально регламентує основні положення щодо укладення електронних господарських договорів. На нашу думку, це справді позитивний крок до європейського майбутнього України, оскільки своєчасне та правильне укладення господарських договорів покликане не тільки сприяти впорядкуванню відносин між вітчизняними та зарубіжними підприємствами, установами та організаціями, а й суттєво розвивати їх ділове співробітництво.

Попри те, що Закон України вже активно застосовується декілька років, на сьогодні все ще існує дискусія вчених у сфері господарського права щодо визначення правового статусу договорів, укладених із застосуванням технологій мережі Інтернет. Спробуємо дослідити ці позиції та зробити власні висновки.

Відповідно до ст.181 ГК України, господарський договір підлягає укладенню в порядку, встановленому Цивільним кодексом України [1]. За загальним правилом ст.207 ЦК України, правочин (відповідно й договір) вважається таким, що вчинений у письмовій формі, якщо його зміст зафіксований в одному або кількох документах (у тому числі електронних), у листах, телеграмах, якими обмінялися сторони, або надсилалися ними до інформаційно-телекомунікаційної системи, що використовується сторонами [5].

Як зазначає А. Чучковська, ст.207 ЦК України регламентує різні категорії письмової форми договору, а саме: використання одного чи декількох документів, на традиційному паперовому носії чи на електронному. Тим не менш, найважливішим питанням залишається обмін відповідними документами між сторонами правочину. Зокрема, це має відбуватися шляхом направлення оферти однією стороною іншій у вигляді комерційного електронного повідомлення, розміщення пропозиції у мережі Інтернет, а друга сторона – реагує на це, відповідаючи відправнику за допомогою зустрічного електронного повідомлення чи заповненого формуляра заяви (форми) [6]. Тобто, електронний договір

вважається укладеним з моменту отримання особою, яка направила пропозицію укласти договір, відповіді про прийняття цієї пропозиції (акцепт).

Цілком доречно було б відмітити те, що ГК та ЦК України не надають вичерпного визначення «письмова форма господарського договору», а також критеріїв, дотримання яких є підставою вважати договір правомірним. На нашу думку, це з однієї сторони покликане для того, щоб усунути юридичні перепони для укладання електронних договорів. З іншої сторони – така неврегульованість питань використання засобів електрозв'язку призводить до зловживання з метою приховування фактичних умов господарського договору.

Закон України «Про електронні документи та електронний документообіг», ухвалений 22.05.2003 р., встановлює, що документ вважається електронним, якщо інформація в ньому зафіксована у вигляді електронних даних, включаючи обов'язкові реквізити документа. Такий документ може бути створений, переданий, збережений і перетворений електронними засобами у візуальну форму (частіше у паперовий зразок). При цьому обов'язковим реквізитом є електронний підпис, який існує для ідентифікації автора документа. Щодо цього питання варто зазначити те, що такий механізм підписання договору можливий із застосуванням різних засобів, зокрема, через електронний підпис, одноразовий ідентифікатор, факсимільний підпис та електронний цифровий.

Так, зокрема, електронний підпис використовується для заповнення стандартної форми. Особа вносить свої дані, за необхідності – завантажує скан-копії документів, а потім натискає кнопку «погодитися».

Одноразовий ідентифікатор – це унікальний пароль, який електронна система зв'язку надсилає користувачу за вказаним номером телефону чи на електронну пошту для того, щоб особа могла підтвердити вчинені операції. Одноразовим ідентифікатором також можуть бути власні логін та пароль, котрі використовуються для реєстрації в ролі користувача веб-ресурсом.

Факсимільний підпис відображає реальний підпис конкретної особи та є його аналогом. Однак, у зв'язку з тим, що справжнього підписанта доволі важко ідентифікувати, факсимільний підпис сьогодні майже не застосується.

Електронний цифровий підпис прийнято використовувати, коли договір оформлюється у вигляді окремого документу. На такий файловий документ накладається підпис з використанням кодового ключа, що дозволяє швидко перевірити й встановити підписанта.

Відповідно до ч.12 ст.11 Закону України «Про електронну комерцію», електронний договір, укладений шляхом обміну електронними повідомленнями, за правовими наслідками прирівнюється до договору, укладеного у письмовій формі [4]. Також, з огляду на ч.3 ст.11 Закону України «Про електронні довірчі послуги», електронний підпис чи печатка не можуть бути визнані недійсними та позбавлені можливості розглядатися як доказ у судових справах виключно на тій підставі, що вони мають електронний вигляд або не відповідають вимогам до кваліфікованого електронного підпису чи печатки. Кваліфікований електронний підпис має таку саму юридичну силу, як і власноручний підпис, та має презумпцію його відповідності власноручному підпису [3].

На нашу думку, використання електронного цифрового підпису є найбільш ефективним та має суттєві переваги для суб'єктів господарювання. Це, зокрема, те, що електронний цифровий підпис створює додаткову можливість шифрування документів, що, у свою чергу, забезпечує конфіденційність вмісту.

Таким чином, прийняття Законів України «Про електронну комерцію», «Про електронні довірчі послуги» та «Про електронні документи та електронний документообіг» стало передумовою для запровадження в господарській діяльності такого правового інструменту, як електронний договір. Встановлено, що електронний договір – це домовленість двох чи більше сторін, спрямована на встановлення, зміну чи припинення цивільних прав та обов'язків та оформлена в електронній формі, тобто із застосуванням інформаційно-телекомунікаційних

систем. Не менш важливим залишається питання щодо дотримання умов наявності всіх необхідних реквізитів господарського договору, оскільки це є однією з головних передумов дійсності електронного договору.

Список використаної літератури: 1. Господарський кодекс України : від 16 січня 2003 р. №435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №18. 2. Побілянська Н.Б. Форма господарського договору як гарантія його дійсності. *Наукові праці МАУП. Серія Юридичні науки*. 2018. №56(2). С. 104-110. 3. Про електронні довірчі послуги : Закон України від 5 жовтня 2017 р. №2155-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №91. 4. Про електронну комерцію : Закон України від 3 вер. 2015 р. № 675-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2015. №45. 5. Цивільний кодекс України : від 16 січ. 2003 р. № 435-IV. *Відомості Верховної Ради України*. 2003. №40. 6. Чучковська А.В. Форма господарських договорів, що вчиняються через мережі електрозв'язку, зокрема через Інтернет. *Підприємство, господарство і право*. 2003. №12. С.8-11.

Коташевський О.В.
*старший радник юстиції, старший викладач кафедри спеціальних
юридичних дисциплін навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

АНАЛІЗ ДОПОВНЕНЬ ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ

Будь-яке законодавство потребує постійного доповнення та вдосконалення, так як час і життя вносять такі корективи, які неможливо або важко передбачити. Після початку збройної агресії Російської Федерації проти України було терміново прийнято ряд нормативних актів, в тому числі зміни і доповнення до Кримінального Кодексу України. Це було необхідно і виправдано, але терміновість призвела до того, що деякі положення цих нормативних актів потребують удосконалення. Хочу висловити свою думку стосовно Закону від 03.03.2022 № 2110-IX, яким Кримінальний Кодекс України доповнено статтями 435-1 та 436-2. В них говориться про встановлення кримінальної відповідальності за певні протиправні дії, пов'язані із «збройною агресією Російської Федерації». Вживання такого однозначного терміну робить неможливим застосувати дані норми стосовно можливої агресії з боку інших держав, наприклад Білорусії, так як кримінальне законодавство не може тлумачитись розширено і аналогія кримінального закону не допустима.

Як видно з прийнятих пізніше нормативних актів, законодавець мабуть вже помітив та врахував цей недолік. В Законі від 03.03.2022 № 2111-IX про внесення змін та доповнень до КПК України сказано про «збройну агресії Російської Федерації та/або інших держав проти України». А в Законі від 14.04.2022 №2198-IX кримінально-караними визнаються протиправні діяння, «спрямовані на допомогу державі-агресору», що дає можливість застосовувати цю норму при будь-якій агресії проти України. Мабуть проекти цих законів розробляли різні групи фахівців і кожна по своєму застосовувала термінологію. Тому бажано ввести термінологічну зміну у статті 435-1 та 436-2 на зразок кваліфікуючих ознак у вищевказаних Законах, що дасть можливість застосовувати їх, якщо, не приведе Боже, станеться збройна агресія іншої держави проти України.

На наш погляд, будь-який нормативний акт повинен бути зрозумілим не лише фахівцям-юристам, але й переважній більшості населення країни. Вживання іноземних слів допустимо лише тоді, коли вони увійшли в мову народу і є загально зрозумілими, наприклад латинські терміни «конституція», «кодекс», «агресія», тощо. В той же час є рідкісні іноземні терміни та вирази, відомі лише вузькому колу фахівців, наприклад латинський «глорифікація». Але чомусь вона передбачена, без детального тлумачення, як одна з протиправних дій в ст. 436-2 Кримінального Кодексу України. Я попрохав студентів двох груп 3 та 4 курсу юридичного факультету пояснити мені цей термін і жоден з них не міг цього зробити без звернення до Інтернету. У зв'язку з цим мені пригадалися вірші відомої канадської поетеси українського походження Віри Ворскло

Українська наша мова

Мелодійна і чудова

Діамант в ній - кожне слово –

Духу нашого основа

...

Думку мати треба власну

Без повторень, запозичень,
Щоб творити скарб прекрасний
Так, як українцям личить!

Маловідомий латинський вислів «глорифікація», якого навіть не описує вікіпедія, має гарні загальнозрозумілі українські аналоги «прославлення, вихваляння» і на мою думку законодавцю краще вжити наші рідні терміни, щоб Закон став більш зрозумілим. Звичайно, українську мову потрібно збагачувати міжнародними термінами, наприклад ніхто сьогодні не вважає чужими слова «комп'ютер», «принтер», «смартфон» та деякі інші. Але вживання у законодавстві рідкісних, невідомих більшості навіть фахівців-юристів термінів, лише ускладнює його розуміння та застосування.

Кочкіна Д.Д.
*курсант навчально-наукового інституту права та підготовки фахівців
для підрозділів Національної поліції
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
Науковий керівник: Юніна М.П.
кандидатка юридичних наук, доцентка
кафедри цивільного права та процесу
Дніпропетровського державного університету внутрішніх справ
м.Дніпро, Україна*

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПРАВОВОГО РЕГУЛЮВАННЯ СУРОГАТНОГО МАТЕРИНСТВА В УКРАЇНІ

В процесі розвитку науки все більшого поширення у світі набуває застосування допоміжних репродуктивних технологій, одним із видів якого є сурогатне материнство. Внаслідок різних поглядів на етичні, моральні та релігійні аспекти такої процедури, виникає безліч суперечок про необхідність її законодавчого закріплення на рівні України. Наприклад, у Франції, Німеччині та Італії процедура сурогатного материнства є забороненим явищем.

Це питання є вкрай актуальним, оскільки ДРТ змінили погляд на класичну модель зародження нового життя, а також на ролі й функції батьків, та наразі стає

все поширенішим явищем, тому вкрай необхідно вирішити проблеми щодо його законодавчого регулювання.

На території України сурогатне материнство дозволено з боку закону. Наприклад, в ч. 2 ст. 123 Сімейного кодексу України визначено походження дитини, що з'явилася на світ шляхом застосування ДРТ, а саме батьками дитини, народженої за допомогою ДРТ, є її біологічні батьки [1]. В Цивільному кодексі України також дозволено застосування даної технології (ч. 7 ст. 281 ЦК України): «Повнолітні жінка або чоловік мають право за медичними показаннями на проведення щодо них лікувальних програм допоміжних репродуктивних технологій згідно з [порядком](#) та умовами, встановленими законодавством [2]. Однак регулювання всіх інших питань, що напряду стосуються застосування ДРТ, здійснює наказ МОЗ «Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні» № 787 від 09.09.2013 р., що є недоліком в сучасному українському законодавстві, бо виникають певні труднощі при визначенні законних меж сурогатного материнства.

У вищезазначеному Наказі визначено поняття ДРТ (Розділ 1 п. 1.2), його необхідні умови (Розділ 6 п. 6.1), алгоритм здійснення даної процедури (Розділ 6 п. 6.6), протипоказання (Розділ 6 п. 6.2), обсяг обстеження пацієнтів (Розділ 2) та ін. Також в ньому надаються вимоги до сурогатної матері, які зазначені в Розділі 6 п. 6.4. Цікавим фактом є те, що у переліку необхідних документів, визначених в Розділі 6 п. 6.10, є згоду чоловіка сурогатної матері на її участь у програмі сурогатного материнства (крім одиноких жінок) [3].

Дивлячись на те, що в переліку необхідних документів для здійснення сурогатного материнства є нотаріально засвідчена копія письмового спільного договору між сурогатною матір'ю та жінкою (чоловіком) або подружжям (Розділ 6 п. 6.11) [3], то вкрай необхідно визначити зміст та юридичну природу даного договору.

Взагалі договір сурогатного материнства має спільні ознаки з багатьма іншими договорами. Наприклад, у сфері особистих майнових відносин він схожий на договір про надання послуг, зміст якого викладений у ст. 901 ЦК України. Також він містить елементи договору підряду, оскільки як в договорі сурогатного материнства, так і в договорі підряду їх учасників цікавить перш за все кінцевий результат. Обов'язковим елементом такого договору є дотримання порядку надання послуг, графіку та режиму окремих дій під час виконання умов договору (наприклад, дотримання рекомендацій лікаря, виключення шкідливих звичок та ін.), чим він схожий з трудовим договором.

Оскільки відносини між потенційними батьками та сурогатною матір'ю не врегульовані на законодавчому рівні, то виникає багато спірних питань щодо вирішення деяких ситуацій. Наприклад, як вирішити ситуацію у випадку смерті обох біологічних батьків до народження сурогатною матір'ю їх дитини. Тут є два варіанти, це сурогатна матір залишить її собі, або вона буде взята на облік органами опіки й піклування. На мою думку, тут необхідно застосувати ст. 1222 ЦК України, тобто наділити таку дитину правом на спадкування.

Також, я погоджуюся з думкою Головащук А. П., яка у своїй праці, зауважила необхідність визначення граничного віку для жінок, що можуть стати сурогатною матір'ю, та вирішення питання щодо можливості проведення даної процедури для жінки, що не перебуває у зареєстрованому шлюбі [4, с. 190].

Необхідно закріпити на законодавчому рівні права й обов'язки батьків-іноземців чи осіб без громадянства з метою забезпечення безпеки дитини та уникнення можливості потрапити до дитбудинку (наприклад, необхідність надання підтвердження з дипломатичного представництва відповідної держави про відсутність заборони на застосування ДРТ, а саме сурогатного материнства); гарантії захисту інтересів держави та сурогатних матерів; зобов'язання біологічних батьків і посередника перед сурогатною матір'ю та державою; гарантії та процедура контролю за виконанням цих зобов'язань; як поводитись у разі народження дитини

з генетичними захворюваннями; питання фінансування програм ДРТ за кошти бюджету.

Ще одним питанням, що потребує закріплення на рівні закону, є перелік медичних показань та медичних протипоказань до сурогатної матері та майбутніх біологічних батьків. Подружня пара, що бажає зачати дитину за допомогою застосування сурогатного материнства повинні відповідати певним умовам, це повна дієздатність обох біологічних батьків; їх перебування у шлюбі протягом як мінімум двох років та ін. Визначення переліку категорій осіб, які не зможуть застосувати ДРТ, наприклад особи, що відмовилися в минулому від дитини, що була народжена за допомогою технології сурогатного материнства; особи, що були позбавлені батьківських прав та не поновили їх; особи, що за станом здоров'я потребують постійної сторонньої допомоги та не здатні до самообслуговування, а також перелік відповідних захворювань. Застосування ДРТ не повинно стати комерційним підприємством, тому вкрай необхідно запобігти отримання фінансової вигоди від посередницьких дій [5].

Також, на мою думку, є необхідним ведення відповідальності за вчинення правопорушень у сфері застосування ДРТ.

Отже, сурогатне материнство як один із видів ДРТ є легалізованим явищем в Україні, проте його правове забезпечення є нерегульованим на законодавчому рівні. Сурогатне материнство потребує законодавчого закріплення та відповідного правового регулювання. Цього можна досягнути за допомогою прийняття відповідного законодавчого акта, який би містив регулювання певних спірних питань, таких як смерть біологічних батьків, правові наслідки народження дитини з вродженими вадами та т. ін.

Список використаної літератури: 1. Сімейний кодекс України від 10.01.2002 № 2947-III: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2947-14#Text> (дата звернення 05.05.2022). 2. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 № 435-IV: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#n3112> (дата звернення 05.05.2022). 3. Про затвердження Порядку застосування допоміжних репродуктивних технологій в Україні: Наказ Міністерства охорони здоров'я України від 09.09.2013: веб-сайт. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z1697-13#Text> (дата звернення 05.05.2022). 4. Головащук А. П.

Правове регулювання допоміжних репродуктивних технологій: Часопис Київського університету права, вип.2. 2013. С.190. 5. Застосування допоміжних репродуктивних технологій: нові законодавчі ініціативи. Urfem.ua: веб-сайт. URL: <http://jurfem.com.ua/dopomizhny-reproduktivny-prava-zakonodavci-initsiatyvy/> (дата звернення 10.05.2022).

Меланіч В.В.

здобувач першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

юридичного факультету,

Національний авіаційний університет

Славіта Ю.В.

здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти

юридичного факультету,

Національний авіаційний університет

Науковий керівник: Поліщук І.В.

старший викладач кафедри господарського,

повітряного та космічного права

Національний авіаційний університет

м. Київ, Україна

ТЕОРІЯ ТА ПРАКТИЧНЕ ЗАСТОСУВАННЯ ДОГОВІРУ ПЕРЕВЕЗЕННЯ ВАНТАЖІВ ПОВІТРЯНИМ ТРАНСПОРТОМ: ПРАВОВІ АСПЕКТИ ТА ОСОБЛИВОСТІ

Авіап перевезення набувають все більшого поширення як в нашій країні, так і за кордоном. Така популярність зазначеного виду перевезень обумовлена, насамперед, великою, порівняно з іншими видами транспорту, швидкістю, можливістю доставки пасажирів і вантажів у місця призначення, недоступні іншим видам транспорту.

Державна політика формування та розвитку транспортного комплексу України передбачає своєчасне, повне та якісне задоволення потреб населення та суспільного виробництва у перевезеннях, створення сприятливих умов для господарської діяльності транспортних підприємств усіх форм власності. і входження транспортного комплексу до європейської та світової транспортної системи.

Умови перевезення вантажу, видами транспорту, а також відповідальність сторін щодо цих перевезень встановлюються договором, якщо інше не встановлено

цим Цивільним Кодексом, іншими законами, транспортними кодексами (статутами), іншими нормативно-правовими актами

Візьмемо до уваги, як визначає Цивільний кодекс України договір перевезення вантажу. Договором перевезення вантажу одна сторона (перевізник) зобов'язується доставити довірений їй другою стороною (відправником) вантаж до пункту призначення та видати його особі, яка має право на одержання вантажу (одержувачеві), а відправник зобов'язується сплатити за перевезення вантажу встановлену плату [1].

Перевезення повітряним транспортом здійснюються на приватній основі, виходячи з принципів свободи волевиявлення сторін, свободи договору та формування його умов, але з урахуванням імперативів безпеки.

Щодо договору перевезення, його можна віднести до публічного через відсутність такої ознаки публічного договору, як обов'язок перевізника укласти договір з будь-ким, хто до нього звертається. Хоча в літературі є й інші позиції з цього приводу. Таким чином, договір повітряного перевезення – це двосторонній договір про надання послуг, однією зі сторін якого є авіаперевізник, а інша може бути як реальним, так і консенсуальним, офіційним, платіжним і публічним договором. пасажир або вантажовідправник.

Договір повітряного перевезення - це угода щодо транспортування товарів повітряним транспортом, у тому числі період, коли товари перебувають під контролем повітряного перевізника. Правом на здійснення господарської і комерційної діяльності в галузі авіації може володіти кожна юридична або фізична особа, яка займається експлуатацією, технічним обслуговуванням, ремонтом, виробництвом, розробленням та іншою діяльністю у сфері авіаційної техніки й одержала ліцензію [3].

Польоти здійснюються на контрактній основі. Кожен договір повітряного перевезення та його умови підтверджуються посадковим документом, виданим

авіакомпанією, її радою директорів або уповноваженими особами (директорами) [4].

Важливим документом в авіації є польотний журнал. Версія випускається установником або авторизованим дилером. Документ підтверджує наявність договору між вантажовідправником і перевізником на внутрішні повітряні сполучення. Коносамент підтверджує виконання договору перевезення, прийняття вантажу та умови перевезення.

В авіалісті вказується, що між перевізником та відправником є договір перевезення, зазначений у цьому документі, та що вантаж прийнятий до перевезення на умовах, зазначених у цьому документі. Будь-яка інформація про вагу, розмір та упаковку товару, а також кількість частин може бути включена до товаросупровідного документа. Інформація про кількість, обсяг та стан вантажу не є обґрунтованою, якщо така інформація не відноситься до фактичного стану вантажу та перевізник не перевіряв ці відомості та перевірку.

Умови договору перевезення, зазначені у транспортному документі, не повинні суперечити правилам перевезення вантажу. Відсутність, помилка чи втрата транспортного документа не вплинуть на існування чи дійсність договору перевезення.

Правові норми авіаперевезень дають змогу застрахувати всі види існуючих вантажів. Договір страхування можна укласти будь-коли до початку перевезення. Договір страхування вимагає згоди обох сторін, що у регіональних чи міжнародних авіаперевезеннях [2].

Відповідно до частини 1 статті. 908 Цивільного кодексу України здійснюється відповідно до договору перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти. Тобто, залежно від об'єкта перевезення законодавством закріплюється перевезення вантажів, пасажирів, багажу, пошти. Відповідно, повітряний транспорт можна визначити як повітряне перевезення пасажирів, багажу, вантажів чи пошти.

Отже, аналізуючи норми, що містяться в главі 64 ЦК, можна зробити висновок, що поняття «договір перевезення» розкривається через низку договорів, покликаних регулювати різні відносини, пов'язані з перевезенням вантажів, пасажирів і багажу, пошти. Ці договори відрізняються один від одного за різними ознаками: суб'єктним складом, предметом тощо.

Список використаної літератури: 1. Цивільний кодекс України : Закон України від 16.01.2003 р. № 435-IV. Дата оновлення 17.03.2022 р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/435-15#Text> (дата звернення: 22.04.2022). 2. Безлюдько І. О. Договір перевезення вантажу повітряним транспортом за законодавством України: автореферат дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.03 «Цивільне право та цивільний процес; сімейне право; міжнародне приватне право». К., 2005. 22 с. 3. Поняття та особливості договорів перевезення вантажів повітряним транспортом. URL: https://pidru4niki.com/1597012243916/logistika/ponyattya_osoblivosti_dogovoriv_perevezennya_vantazhiv_pasazhiriv_bagazhu_povitryanim (дата звернення: 22.04.2022). 4. Шульженко Ф.П., Гайдулін О.О., Кундрик Р.С. Навч. посібник. К.: КНЕУ, 2005. 244 с.

Мельничук Ю.І.

*кандидатка філософських наук, доцентка,
доцентка кафедри правових природоохоронних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м. Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ РЕГУЛЮВАННЯ ПРАВОВІДНОСИН У СФЕРІ ІНТЕЛЕКТУАЛЬНОЇ ВЛАСНОСТІ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

На даний час, актуальним є питання щодо правового підґрунтя регулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності, оскільки результати інтелектуальної діяльності людини є тим нематеріальним активом який сприятиме позитивній динаміці відновлення України у післявоєнний час. Виклики сьогодення спонукають законотворця розробляти правові норми щодо правової охорони та захисту у сфері інтелектуальної власності в умовах воєнного стану.

Перш за все, варто зазначити про те, що базовими державними органами які виконують ряд функцій у сфері інтелектуальної власності у воєнний період є: Міністерство економіки та Національний орган інтелектуальної власності (НОІВ). Відповідно до статті 9 Закону України «Про правовий режим воєнного стану» [1]

Кабінет Міністрів України, інші органи державної влади здійснюють повноваження надані їм Конституцією України, цим та іншими законами України.

На які моменти щодо сфери інтелектуальної власності варто звернути увагу на даний час: по-перше, на строки охорони, по-друге, особливості отримання охоронних документів на об'єкти інтелектуальної власності під час дії воєнного стану.

Строки у сфері інтелектуальної власності є важливими, оскільки від їх тривалості залежить права на вчинення певних дій в аспектах набуття прав, їх припинення, відновлення та ін. Відповідно до Закону України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської федерації проти України» [2] продовження строків правової охорони об'єктів права інтелектуальної власності в Україні зупиняється. Якщо впродовж дії воєнного стану закінчився строк правової охорони на об'єкти інтелектуальної власності, то необхідні дії щодо продовження дії охоронних документів можна здійснити впродовж 90 днів після скасування воєнного стану, без сплати додаткових зборів. Протягом дії воєнного стану права на об'єкти інтелектуальної власності залишаються чинними.

Варто звернути увагу на строки щодо яких дій зупиняється на період дії воєнного стану, це: щодо процедур набуття прав на об'єкти інтелектуальної власності; надання заперечень проти заявки або міжнародної реєстрації на території України; оскарження НОІВ у судовому порядку або до Апеляційної палати. Зауважимо на те, що правила зупинення перебігу строків не тягнуть за собою зупинення дії охоронних документів, а також прав, які реалізуються суб'єктами права інтелектуальної власності у повному обсязі.

Наступний момент, на який варто звернути увагу, це право фізичних та юридичних осіб подавати документи, відповідно до спеціального законодавства у сфері інтелектуальної власності не пізніше 90 днів з дня наступного за днем скасування воєнного стану.

Щодо подання заяв до Державного підприємства «Український інститут інтелектуальної власності» (далі Укрпатент), на отримання охоронних документів, у період воєнного стану введено в дію наступні Інструкції: Про організацію роботи в Укрпатенті стосовно державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, в умовах воєнного стану[3], згідно якої документи приймаються в електронному варіанті; Інструкція з підписання документів, що стосуються подання заявки на реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються прав авторів на твір [4], у якій встановлено вимоги щодо оформлення електронних документів та підписів; Завантаження документів з СІС [5]; також Повідомлення про організацію виконання повноважень Національного органу інтелектуальної власності у сфері охорони прав на торгівельні марки, промислові зразки, винаходи, корисні моделі, географічні зазначення в умовах воєнного стану [6].

Отже, у період військових дій на території нашої держави у зв'язку із збройною агресією Російської федерації проти України важливо налагодити особливості подання документів на оформлення охоронних документів в електронному форматі, врегулювати перебіг строків, пов'язаних з охороною прав інтелектуальної власності. У такому контексті, орієнтуємось на Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану» в якому описана можливість уповноваженими особами подавати документи (які вимагаються спеціальним законодавством України у сфері інтелектуальної власності та іншими підзаконними актами) впродовж 90 днів, від дня скасування воєнного стану, без сплати збору за продовження, подовження чи поновлення відповідних строків.

Врегулювання правовідносин у сфері інтелектуальної власності, у цей складний час, в майбутньому позитивно впливатиме на відновлення економічного розвитку України у післявоєнний період.

Список використаної літератури: 1. Закону України «Про правовий режим воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> 2. Закон України «Про захист інтересів осіб у сфері інтелектуальної власності під час дії воєнного стану, введеного у зв'язку із збройною агресією Російської федерації проти України». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2174-20#Text> 3. Про організацію роботи в Укрпатенті стосовно державної реєстрації авторського права і договорів, які стосуються права автора на твір, в умовах воєнного стану. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/derzhreestracia-ap-v-umovah-voyennogo-stanu.pdf> 4. Інструкція з підписання документів, що стосуються подання заявки на реєстрацію авторського права і договорів, які стосуються прав автора на твір. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/instrukcia-pidpysannia-dokumentiv-AP.pdf> 5. Завантаження документів з СІС. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/ukrpatent-sis-save-doc-22032022.pdf> 6. Повідомлення про організацію виконання повноважень Національного органу інтелектуальної власності у сфері охорони прав на торговельні марки, промислові зразки, винаходи, корисні моделі, географічні зазначення в умовах воєнного стану. URL: <https://ukrpatent.org/atachs/PV-v-umovah-voyennogo-stanu-03052022.pdf>

Якимчук М.Ю.

*кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

Вишневська Є.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ЮРИДИЧНА РИТОРИКА: ІСТОРІЯ ВИНИКНЕННЯ ТА СУЧАСНІСТЬ

Юридична риторика почала свій розвиток з найдавніших часів як наука про докази, аргументацію та використання правового переконання певної групи людей, населення регіону, держави чи суспільства в цілому. Зазначимо, що знання риторики потрібні не лише акторам, політикам, вчителям, але й юристам. На нашу думку, вміння комунікувати, дотримуючись норм української літературної мови – це для працівників галузі права один із компонентів їхнього кар'єрного росту.

Вивчення проблеми становлення і розвитку юридичної риторики вивчали такі науковці, як В.Борухович, М.Гаспаров, В.Борухович, Р.Давид, О.Олійник, Н.Івакіна, С.Володіна, М.Козюбра та інші.

Мета роботи –проаналізувати історичні аспекти виникнення юридичної риторики і її сучасного становлення.

Т.Іржі вважає, що юридична риторика – це вміння контактувати з оточуючими і мати навичку, яка допоможе у будь-якій ситуації [1]

Юридична риторика ґрунтується на загальних механізмах переконання в достовірності висловлювання, що ґрунтується на національних або міжнародних нормативних актах, загальному праві, національних та міжнародно-правових нормах і положеннях. Взаємозалежності з іншими гуманітарними науками, зокрема з юридичною лінгвістикою та психолінгвістикою, лінгвістикою та літературознавством, психологією та філософією, логікою та етикою тощо. Юридична риторика має свої походження з минулого і так само має свої різновиди з древніх часів. Тому різні вчені могли вивчати цю науку з різних сторін (див. рис.1)

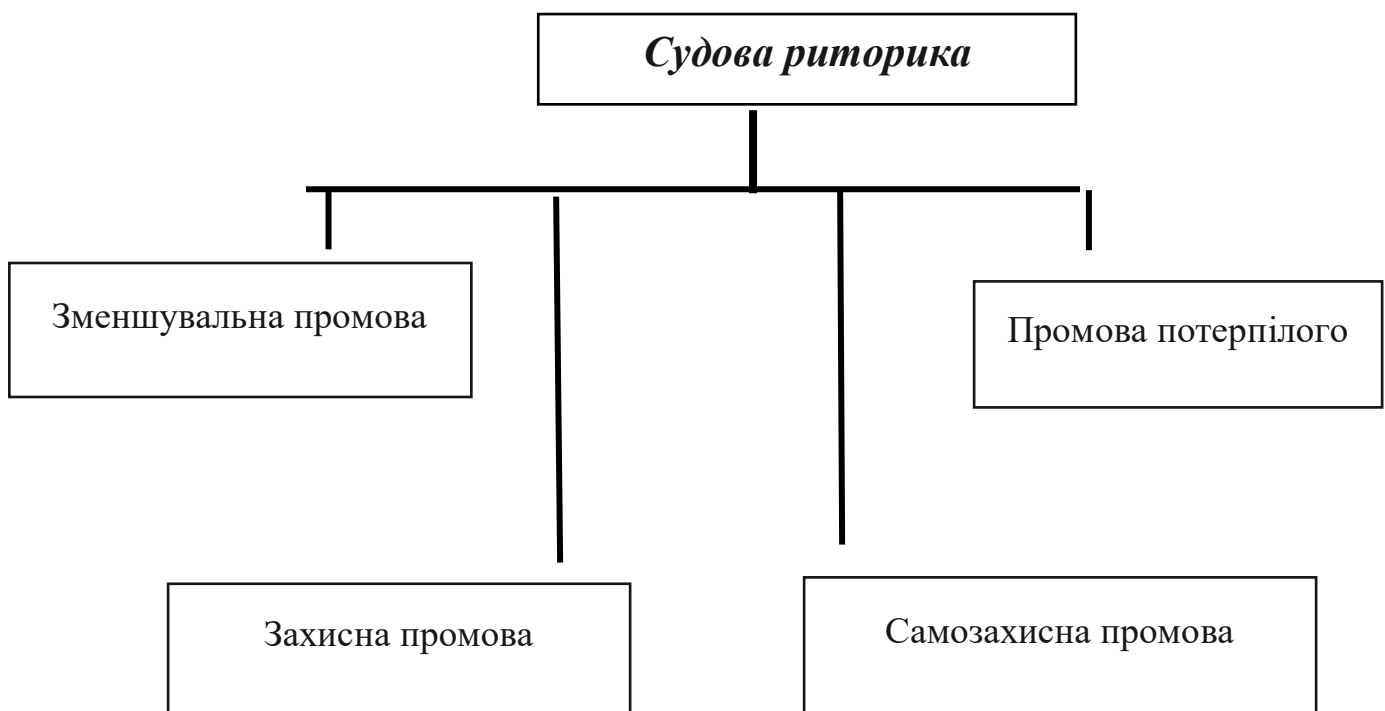

Рис.1 Види судової риторики

Філософи вважали, що юридична риторика — це не наука, вона викрала у філософії весь позитивний зміст, по-справжньому красномовним може бути лише філософ. У «Про оратора» Цицерона один із персонажів (Марк Антоній) згадує про такий випадок. Коли він залишився в Афінах, місцеві філософи, дізнавшись, що він

відомий оратор, завели з ним гарячу суперечку, стверджуючи, що для оратора філософія набагато важливіша за риторику

На думку Г. Леонтинського (485-380 рр. до н.е.). Саме він заклав основу доктрини з аргументації та основ теорії аргументації, зробив акцент на риторичних фігурах і заснував школу риторів¹

Розвитку юридичного красномовства в Стародавній Греції значною мірою сприяли закони афінського правителя Солона (594 р. до н. е.), на основі яких були запроваджені змагальні процедури. Відповідно до закону, кожен афінянин повинен був особисто представляти свої інтереси в рівноправній «дуелі» в суді, оскільки участь представників допускалася лише у виняткових випадках, наприклад у справах про захист молоді. Протягом тисячоліть принцип конкуренції, який забезпечував рівність сторін, відродився з появою демократій. Перша теорія риторики, актуальна до наших днів, була опублікована в 335 р. до н.е.[2]

Сформована і пов'язаний з ім'ям давньогрецького філософа, логіка і ритора Аристотеля (348-322 рр. до н.е.).

Аристотель розглядав риторику з філософської точки зору, підкреслюючи її етичну та естетичну функції. Йому вдалося «реабілітувати» риторику, зокрема звільнити її від негативних елементів «пізньої софістики», як засобу маніпулювання людською свідомістю. Він стверджував, що юридична риторика повинна базуватися на прийнятних засобах переконання.

Підсумовуючи досягнення античності в плані розвитку юридичної риторики, слід зазначити, що саме в цей період історії формується юридична риторика як наука. За цей час були закладені основи класичної та юридичної риторики та створені основи тісно пов'язаних з риторикою інститутів доказування, міркування та переконання, теорії аргументації та теорії комунікації. На цьому етапі історії риторика зустрічалася з логікою і психологією, а також з етикою. Стародавнє демократичне суспільство античності повинно було завдячувати появі та реалізації принципу змагальності, що забезпечує рівність сторін за будь-яких обставин. До

відомих теоретиків сучасної риторики належать Хаїм Перельман, Генрі Джонстон, Ллойд Бітцер, Кеннет Берк, Маршалл Маклюен, Дж. В. Річардс.

Юридична риторика наука про грандіозну промову (у трактуванні в середні віки) стає сучасною наукою ефективного та переконливого спілкування в усіх можливих життєвих ситуаціях та професійного спілкування. Таке сприйняття риторики зумовлює необхідність її вивчення на всіх рівнях освіти. Шведський професор Хосе Луїс Рамірес вважає риторику не лише основою освіти, а й громадянського суспільства.

Отже, ми можемо прийти до висновку що зародження риторики посприяло до покращення і підвищення подачі інформації у різних сферах життя до прикладу в юридичній сфері.

Сучасна юридична риторика — це теорія і вміння ефективного (доречного, впливового, гармонійного) мовлення. Ефективність мови визначається втратою в передачі інформації всіх трьох типів, властивих мові від мовця до слухача: понятійно-логічної, оцінної або емоційної [3]. Доцільність мовлення — це його відповідність головній меті мовця, його наміру виступити. Вплив мови полягає в її здатності пробуджувати дух та емоції, спонукаючи слухача спочатку слухати з любов'ю та інтересом, а потім охопити бачення навколишнього світу, яке пропонує мовець [4]

Риторичні навички є незамінними в навчальній діяльності студентів та учнів, оскільки вони допомагають при написанні та захисті реферату чи наукової роботи. На уроці цікаво формувати усну відповідь. Де ми практикуємося і готуємо застосовувати своє вміння гарно говорити [5]

Отже, стосовно ролі чи функцій юридичної риторики в житті та діяльності юристів, слід зазначити, що їх неможливо повністю ідентифікувати та описати. Знання риторики, красномовства розширюють світогляд, формують методичну культуру мислення та дій юриста, розвивають впевненість у собі, психологічну стійкість, комунікативні якості, вміння розуміти співрозмовника, знаходити з ним

спільну мову, розкривати суть сутності. описувати процеси та точно інтерпретувати явища. доступно, зрозуміло, зрозуміло, емоційно пояснено слухачам.

Список використаної літератури: 1. Абрамович С. Д., Чікарькова М. Ю Риторика Львів: Світ, 2001. 240 с. 2. Антоненко-Давидович Б. Як ми говоримо. К., 1970. 182 с. 3. Бабич Н. Д. Основи культури мовлення: навч. посібн. для студ. ун-тів. Львів: Світ, 1990. 232 с. 4. Колотілова Н. А. Риторика: навч. посібн. К.: Центр учб. літератури, 2007. 232 с. 5. Навчальний посібник з курсів «Основи риторики» і «Професійна риторика» / Укл. І. Гузенко. Львів: ЛДУФК, 2006. 76 с.

Водоп'ян Т.В.

*кандидатка юридичних наук, доцентка, доцентка кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЦИВІЛЬНИХ ВІДНОСИН ПІД ЧАС ВОЄННОГО СТАНУ В УКРАЇНІ

Військова агресія сусідньої держави безумовно не тільки змінила життя усіх українців, а й вплинула на різноманітні відносини у державі. 24 лютого 2022 року на всій території України було оголошено воєнний стан. Нові виклики воєнного часу постали і перед учасниками цивільних правовідносин. Зокрема найбільш гострими у сфері цивільного права постали питання виконання договірних зобов'язань та відповідальності у разі їх порушення, перебігу строків та вчинення відповідних дій в межах визначених законодавством, здійснення опіки, спадкових відносин.

Законодавець відреагував на найважливіші виклики в царині цивільних правовідносин та вніс відповідні зміни до законодавчих актів.

До Цивільного кодексу України (далі- ЦК України), було внесено зміни в частині застосування відповідальності за порушення грошових зобов'язань [1]. Так Розділ "Прикінцеві та перехідні положення" було доповнено п. 18, який передбачає наступне. У період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану та у тридцятиденний строк після його припинення або скасування у разі прострочення позичальником виконання грошового зобов'язання за договором, відповідно до

якого позичальнику було надано кредит (позику) банком або іншим кредитором (позикодавцем), позичальник звільняється від відповідальності, визначеної статтею 625 цього Кодексу, а також від обов'язку сплати на користь кредитора (позикодавця) неустойки (штрафу, пені) за таке прострочення. Установити, що неустойка (штраф, пеня) та інші платежі, сплата яких передбачена відповідними договорами, нараховані включно з 24 лютого 2022 року за прострочення виконання (невиконання, часткове виконання) за такими договорами, підлягають списанню кредитором (позикодавцем) [2].

Також було введено застереження щодо перебігу строків. У п. 19 Розділу "Прикінцеві та перехідні положення" визначено, що у період дії в Україні воєнного, надзвичайного стану строки, визначені статтями 257-259, 362, 559, 681, 728, 786, 1293 цього Кодексу, продовжуються на строк його дії. А саме, продовжується трьох річний загальний строк позовної давності та спеціальні строки позовної давності. Спеціальними строками позовної давності, охопленими даною нормою є позовна давність в один рік, що застосовується, до вимог про стягнення неустойки (штрафу, пені); про спростування недостовірної інформації, розміщеної у засобах масової інформації; про переведення на співвласника прав та обов'язків покупця у разі порушення переважного права купівлі частки у праві спільної часткової власності (ст. 362 ЦК України); у зв'язку з недоліками проданого товару (ст. 681 ЦК України); про розірвання договору дарування (ст. 728 ЦК України); у зв'язку з перевезенням вантажу, пошти (ст. 925 ЦК України); про оскарження дій виконавця заповіту (ст. 1293 ЦК України); про відшкодування збитків у зв'язку з пошкодженням речі, яка була передана наймачеві, а також до вимог про відшкодування витрат на поліпшення речі (ст. 786 ЦК України), а також позовна давність у чотири роки, яка застосовується за вимогами про визнання необґрунтованими активів та їх стягнення в дохід держави.

Також продовжено строк пред'явлення позову до поручителя кредитором протягом трьох років з дня настання строку (терміну) виконання основного

зобов'язання або якщо строк (термін) виконання основного зобов'язання не встановлений або встановлений моментом пред'явлення вимоги - протягом трьох років з дня укладення договору поруки (ст. 559 ЦК України).

Зміни цивільного законодавства стосуються і опіка над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, а також особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

Так ст. 44 ЦК України була викладено у новій редакції та передбачає наступне. На підставі рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою нотаріус за останнім місцем її проживання описує належне їй майно та встановлює над ним опіку. За заявою заінтересованої особи або органу опіки та піклування над майном особи, зниклої безвісти за особливих обставин, опіка може бути встановлена нотаріусом до ухвалення судом рішення про визнання її безвісно відсутньою. Опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, приймає виконання цивільних обов'язків на її користь, погашає за рахунок її майна борги, управляє цим майном в її інтересах. За заявою заінтересованої особи опікун над майном фізичної особи, яка визнана безвісно відсутньою, або особи, зниклої безвісти за особливих обставин, надає за рахунок цього майна утримання особам, яких вони за законом зобов'язані утримувати. Опіка над майном припиняється у разі скасування рішення суду про визнання фізичної особи безвісно відсутньою, а також у разі появи особи, зниклої безвісти за особливих обставин.

Певні зміни стосуються і спадкових правовідносин. За загальним правилом для прийняття спадщини чи відмови від неї встановлюється строк у шість місяців, який починається з часу відкриття спадщини. У зв'язку з введенням в Україні 24 лютого 2022 року воєнного стану, постановою Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164 «Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану» (зі змінами) призупинено перебіг строку прийняття спадщини на час його дії [3]. Якщо спадщина відкрилась до початку запровадження воєнного стану і строк для

прийняття спадщини не закінчився на момент запровадження воєнного стану, то строк для прийняття спадщини зупиняється і буде продовжений після припинення воєнного стану.

19 березня 2022 року набрав чинності наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року № 1118/5 «Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату», яким зокрема внесено зміни до Порядку вчинення нотаріальних дій нотаріусами України, затвердженого наказом Міністерства юстиції України від 22 лютого 2012 року № 296/5[4]. Так, в умовах воєнного або надзвичайного стану спадкова справа заводиться за зверненням заявника будь-яким нотаріусом України, незалежно від місця відкриття спадщини (останнє місце проживання спадкодавця, а якщо місце проживання спадкодавця невідоме, місцем відкриття спадщини є місцезнаходження нерухомого майна або основної його частини, а за відсутності нерухомого майна – місцезнаходження основної частини рухомого майна).

Таким чином, до місця відкриття спадщини неможливо або складно дістатися то для її прийняття спадкоємець може звернутися до нотаріуса за місцем свого проживання чи перебування.

Також, в умовах дії воєнного стану існують такі особливості оформлення спадщини:

- за відсутності доступу до Спадкового реєстру нотаріус заводить спадкову справу без використання цього реєстру та перевіряє наявність заведеної спадкової справи, спадкового договору, заповіту протягом п'яти робочих днів з дня поновлення такого доступу;

- спадкова справа реєструється у Спадковому реєстрі лише після перевірки відомостей реєстру на наявність раніше заведеної спадкової справи;

- якщо за результатами перевірки відомостей Спадкового реєстру встановлено наявність раніше заведеної спадкової справи, заведена без використання Спадкового реєстру спадкова справа передається до нотаріуса, яким

раніше заведено спадкову справу. Якщо наявність такої справи не встановлено, здійснюється реєстрація спадкової справи в Спадковому реєстрі.

- забороняється видача свідоцтва про право на спадщину у спадковій справі, заведених без використання Спадкового реєстру, до його реєстрації у Спадковому реєстрі;

- в умовах воєнного або надзвичайного стану за відсутності доступу до Спадкового реєстру реєстрація відомостей про заповіти, зміни до них, скасування заповітів, заведені спадкові справи, спадкові договори, зміни до них, розірвання спадкових договорів, видані свідоцтва про право на спадщину та їх дублікати проводиться протягом п'яти робочих днів з дня відновлення такого доступу.

Підводячи підсумок принагідно зауважимо, що поточна ситуація в Україні вимагає додаткових зусиль у всіх сферах суспільного життя, не виключення є і правова складова. Законодавець реагує на найважливіші виклики в умовах воєнного часу у царині цивільних правовідносин. Продовження строків позовної давності, заявлення вимог кредиторів, звільнення від відповідальності за невчасну сплату кредитних грошових зобов'язань та питання опіки над майном осіб, які визнані безвісно відсутніми, а також осіб, зниклих безвісти за особливих обставин знайшли своє відображення у поточних змінах до чинного законодавства.

Список використаної літератури: 1. Цивільний кодекс України від 16.01.2003 року. Відомості Верховної Ради України. 2003. № 40. 2. Про внесення змін до Податкового кодексу України та інших законодавчих актів України щодо дії норм на період дії воєнного стану: Закон України від 15.03.2022 № 2120-IX. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2120-20#n148>. 3. Деякі питання нотаріату в умовах воєнного стану: Постанова Кабінету Міністрів України від 28 лютого 2022 року № 164. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/164-2022-%D0%BF#Text>. 4. Про затвердження Змін до деяких нормативно-правових актів у сфері нотаріату: наказ Міністерства юстиції України від 11 березня 2022 року № 1118/5. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0325-22#Text>

Полюхович М.М.

*аспірант Академії праці, соціальних відносин і туризму,
м.Рівне, Україна*

ПРОБЛЕМИ ЮРИДИЧНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ У СФЕРІ ЗАПОБІГАННЯ ПОЛІТИЧНІЙ КОРУПЦІЇ В УКРАЇНІ

Одним із важливих аспектів сучасної державної правової політики в Україні є реформування системи запобігання і протидії корупції. Досягнення успіху в цьому процесі є передумовою для формування у суспільства довіри до влади, зростання економічного потенціалу держави, покращення добробуту громадян України. Разом з цим ефективною антикорупційна політика може бути лише за умов існування реальних та дієвих інструментів протидії корупції, зокрема, на основі функціонування інститутів відповідальності та застосування традиційних правоохоронних методів. Тобто подолати корупцію неможливо без невідворотного настання відповідальності за вчинення корупційних правопорушень [1].

Страсбурзька конвенція про цивільно-правову відповідальність за корупцію від 4 листопада 1999 року тлумачить корупцію як прямі чи опосередковані дії спрямовані на вимагання, пропонування, дачу або одержання хабара чи будь-якої іншої неправомірної вигоди або можливості її отримання, що порушують належне виконання будь-якого обов'язку особою, яка отримує хабар, неправомірну вигоду чи можливість мати таку вигоду, або поведінку такої особи [2].

Водночас одним з напрямів запобігання корупції в Україні є запобігання політичній корупції. Враховуючи особливості правопорушень у сфері політичної корупції, політична корупція непов'язана з прийняттям пропозиції, обіцянки або одержанням неправомірної вигоди. При цьому чинне законодавство не містить поняття політичної корупції. Петро Біленчук та Микола Малій, посилаючись на Джеймса Б'юкенена, зазначають, що поняття політична корупція, корупційна злочинність олігархів — це реальна «іржа» органів державної влади та управління, яка за своєю суттю є страшенно небезпечним результатом дії. Тому це суспільне явище ґрунтується на продуманих негативних зловмисних злочинних діях,

нечесності, аморальності чиновників, є не лише антисуспільним, а й протиправовим, протизаконним [3].

Однак в Україні політичну корупцію пов'язують перш за все з діяльністю та фінансуванням політичних партій. Так 1 липня 2016 року набрали чинності положення Закону України «Про політичні партії в Україні» в частині запровадження державного фінансування політичних партій, яке мало стати головним інструментом підвищення фінансової прозорості діяльності політичних партій, який забезпечить фінансову, організаційну і кадрову спроможність партій, дозволить зменшити рівень залежності партій від великих донорів, переорієнтує діяльність партій з постійного пошуку джерел фінансування на внутрішньопартійний розвиток, створить умови для чесної та вільної політичної конкуренції та сприятиме розвитку нових партій.

Водночас із запровадженням державного фінансування політичних партій виникли нові корупційні ризики нецільового використання наданих партіям грошових коштів, тому політичні партії зобов'язали щоквартально подавати до Національного агентства з питань запобігання корупції звіти про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру. Саме з поданням зазначених звітів та фінансуванням політичних партій пов'язані й основні правопорушення у сфері політичної корупції, а саме:

1) порушення порядку подання фінансового звіту про надходження і використання коштів виборчого фонду, звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру (стаття 212²¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення);

2) порушення порядку надання або отримання внеску на підтримку політичної партії, порушення порядку надання або отримання державного фінансування статутної діяльності політичної партії, порушення порядку надання або отримання фінансової (матеріальної) підтримки для здійснення передвиборної

агітації або агітації з всеукраїнського або місцевого референдуму (стаття 212¹⁵ Кодексу України про адміністративні правопорушення) [4].

За вчинення цих правопорушень настає адміністративна відповідальність. Особливістю цих правопорушень є те, що вони не є корупційними чи пов'язаними з корупцією. Разом з цим аналіз положень чинного законодавства свідчить про недосконалість зазначених положень та механізму притягнення до відповідальності у сфері політичної корупції в цілому.

Так, сьогодні дискусійним є питання щодо керівників політичних партій як суб'єктів притягнення до відповідальності за порушення порядку подання фінансового звіту партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру відповідно до статті 212²¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення). На практиці неодноразово стаються випадки в яких судді відмовляють у притягненні до відповідальності цих осіб, зазначаючи, що суб'єктом подання звіту є політична партія, а не її керівник. Судді мотивують свої рішення тим, що зазначена стаття не містить вказівки на те, що суб'єктом правопорушення є керівник політичної партії чи уповноважена на підписання звіту особа.

Крім того, сьогодні за подання звіту місцевої організації з порушеннями вимог законодавства до відповідальності притягається керівник політичної партії до структури якої входить відповідна місцева організація. Очевидно це пов'язано з тим, що відповідно до пункту 3 розділу IV Порядку подання Звіту політичної партії про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру звіти місцевих організацій політичної партії є невід'ємною частиною звіту політичної партії.

Однак вбачається, що місцеві організації політичної партії є окремими юридичними особами. Так, керівник партії не може втручатися в діяльність місцевої організації в частині розпоряджень щодо здійснення витрат на статутну діяльність місцевою організацією, або виконання інших юридично значущих дій для недопущення правопорушень місцевою організацією. Крім того, у випадку на

надання місцевою організацією фінансового звіту для подання його партією, керівник політичної партії не може подати звіт місцевої організації самостійно, а отже уникнути відповідальності за неподання цього звіту незважаючи на відсутність умислу щодо неподання.

Таким чином, положення, які регулюють юридичну відповідальність у сфері запобігання політичній корупції в Україні та практику притягнення до відповідальності накладення необхідно вдосконалити, зокрема:

1) внести зміни до статті 212²¹ Кодексу України про адміністративні правопорушення, визначивши суб'єкта відповідальності – керівника політичної партії чи уповноважену на підписання звіту особу;

2) передбачити в законодавстві обов'язок керівників місцевих організацій політичних партій нести юридичну відповідальність за правопорушення у сфері політичної корупції.

Водночас вбачається, що подальшого вдосконалення потребують засади адміністративно-правового регулювання у сфері політичної корупції, зокрема, понятійний апарат слід доповнити визначеннями понять «політична корупція», «статутна діяльність політичної партії» тощо.

Список використаної літератури: 1. Основні засади запобігання і протидії корупції. URL: <https://golos.kyivcity.gov.ua/news/4937.html>. 2. The Finnish legal system / edited by Jaakko Uotila. – Helsinki: Finnish Lawyers Pub. Co., 2000. – 254 p. 3. Петро Біленчук, Микола Малій. Концептуальні засади стратегії запобігання і протидії політичній корупції: міжнародний та національний досвід. URL: <https://lexinform.com.ua/dumka-eksperta/kontseptualni-zasady-strategiyi-zapobigannya-i-protydiyi-politychnij-koruptsiyi-mizhnarodnyj-ta-natsionalnyj-dosvid>. 4. Кодекс України про адміністративні правопорушення: Закон України від 07.12.1984 № 8073-X. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/80731-10>. 5. Про деякі питання подання звітності політичних партій про майно, доходи, витрати і зобов'язання фінансового характеру: Наказ Національного агентства з питань запобігання корупції від 19 лютого 2021 року № 102/21. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0507-21#Text>.

Колодчина Р.В.

*прокурор відділу представництва інтересів держави в суді
з питань земельних відносин Київської міської прокуратури
м. Київ, Україна*

ПРАВОВІ ЗАСАДИ ОХОРОНИ ВІДОМОСТЕЙ ПРО СТАН ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ОСОБИ

Психічні захворювання можуть суттєво погіршити стан здоров'я людини, завдати страждань, вплинути на характер спілкування з родичами, друзями, іншими особами. У суспільстві або окремих соціальних групах може існувати упереджене ставлення до громадян із психічними захворюваннями. Саме тому особа може прагнути зберегти відомості про звернення до психіатра у таємниці. Законодавство України встановлює вимоги щодо поширення інформації про діагноз хворого та отримане ним лікування.

Згідно зі ст. 39-1 Основ законодавства України про охорону здоров'я пацієнт має право на таємницю про стан свого здоров'я, факт звернення за медичною допомогою, діагноз, а також про відомості, одержані при його медичному обстеженні. Забороняється вимагати та надавати за місцем роботи або навчання інформацію про діагноз та методи лікування пацієнта [1]. Наведена норма гарантує особі збереження у таємниці відомостей про стан його здоров'я. роботодавець не має права вимагати надання йому таких відомостей. Відповідно до ст. 40 Основ законодавства України про охорону здоров'я медичні працівники, яким у зв'язку з виконанням професійних обов'язків стало відомо про хворобу, медичне обстеження, огляд громадянина та їх результати, не мають права розголошувати ці відомості, окрім передбачених законодавчими актами випадків [1]. Це положення зобов'язує лікарів-психіатрів обмежувати доступ до інформації про пацієнта, який отримав відповідне лікування. О. В. Негодченко стверджує, що медична таємниця – це таємна інформація про хворобу, медичне обстеження, огляд та їх результати, інтимну і сімейні сторони життя громадянина, а також будь-які інші відомості, що стали відомі медичному працівнику у зв'язку з виконанням своїх професійних обов'язків під час надання медичної допомоги [2, с. 45]. Наведене визначення цілком охоплює огляд психічно хворої особи, особливості і результати лікування від психічного розладу.

Законодавство України, яке регулює умови надання психіатричної допомоги, встановлює особливості охорони інформації про осіб, які страждають на психічні захворювання. Згідно з ч. 2 ст. 6 Закону України «Про психіатричну допомогу» право на розголошення відомостей про стан психічного здоров'я громадянина та надання йому психіатричної допомоги має лише сама особа чи її законний представник [3]. Можна припустити, що з метою подання скарг і заяв до органів влади громадянин, який страждає на психічний розлад, може вказати у такому письмовому зверненні про наявність відповідного захворювання. Можливо психічне захворювання стало результатом знущань, катувань, дискримінації, що є підставою для початку досудового розслідування.

Відповідно до ч. 3 ст. 6 Закону України «Про психіатричну допомогу» відомості про стан психічного здоров'я особи можуть бути передані іншим особам лише за наявності декількох обов'язкових умов: а) наявність усвідомленої письмової згоди особи або її законного представника; б) коли відомості про стан психічного здоров'я особи передаються іншим особам лише в інтересах громадянина, який страждає на психічний розлад; в) коли інформація про стан здоров'я потрібна для проведення обстеження та лікування громадянина, захисту прав пацієнта, здійснення наукових досліджень, публікацій в науковій літературі, використання у навчальному процесі [3].

Наведене положення закону регламентує порядок передачі інформації про психічну хворобу між закладами охорони здоров'я. Можливе отримання необхідних відомостей науковцями у сфері медицини, які розробляють методику лікування психічних захворювань.

Іноді правоохоронні та судові органи можуть отримати відомості про стан психічного здоров'я громадянина у встановлених законодавством випадках. Згідно з ч. 4 ст. 6 Закону України «Про психіатричну допомогу» допускається передача відомостей про стан психічного здоров'я особи та надання їй психіатричної допомоги без її згоди для: 1) організації надання особі, яка страждає на тяжкий

психічний розлад, психіатричної допомоги; 2) провадження досудового розслідування, складання досудової доповіді щодо обвинувачених або судового розгляду за письмовим запитом слідчого, прокурора, суду та представника уповноваженого органу з питань пробації [3].

У перелічених випадках працівники правоохоронних органів можуть отримати інформацію про стан психічного здоров'я людини лише за наявності законних підстав у випадку розслідування кримінального провадження. Вирішення питання про примусову госпіталізацію громадянина до закладу психіатричної допомоги також потребує розголошення лікарської таємниці прокурору і суду.

Зауважимо, що порушення прав пацієнта на таємницю інформації про стан його здоров'я може стати підставою для притягнення винуватих осіб до кримінальної відповідальності. Зокрема, у ст. 145 КК України встановлено кримінальну відповідальність за умисне розголошення психіатром лікарської таємниці. Обов'язковою умовою кримінальної відповідальності є настання тяжких наслідків [4]. За цією статтею КК України може бути притягнута до відповідальності лише та особа, яка внаслідок своєї професійної діяльності отримала відомості про психічну хворобу громадянина.

Досліджуючи сутність лікарської таємниці, О. В. Курман стверджує, що відомості про стан здоров'я особи належать до конфіденційної інформації з обмеженим доступом [5, с. 121]. При цьому сутність права на конфіденційність пацієнта зводиться до режиму конфіденційності інформації про пацієнта, що полягає в її нерозголошенні будь-якій третій особі [6, с. 148]. Це означає, що будь-яку людину можна притягнути до відповідальності за поширення відомостей про психічне захворювання особи за ст. 182 КК України. Наведена норма передбачає кримінальну відповідальність за незаконне збирання, зберігання і поширення конфіденційної інформації про особу [4]. Припустимо, що розповсюдження відомостей про хворобу людини може бути наслідком конфлікту у трудовому колективі, незгоди із чужим світоглядом, неприязних стосунків колишнього

подружжя. Однак законодавство встановлює засоби для захисту особи від порушення особистих прав у сфері охорони здоров'я.

Отже, інформація про стан психічного здоров'я людини становить лікарську таємницю. Законодавство передбачає особливий порядок доступу до відомостей про стан психічного здоров'я особи. Для удосконалення правового регулювання охорони лікарської таємниці у сфері психічного здоров'я пропонуємо встановити адміністративну відповідальність за розголошення відомостей про психічне захворювання особи лікарем-психіатром. Адміністративна відповідальність повинна наставати незалежно від наявності тяжких наслідків.

Список використаної літератури: 1. Основи законодавства про охорону здоров'я : Закон України від 19.11.1992 № 2801-XII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2801-12/find?text> 2. Негодченко О. В. Медична та лікарські таємниці як гарантії інформаційної приватності. Право і суспільство. 2013. № 2. С. 41–48. 3. Про психіатричну допомогу : Закон України від 22.02.2000 № 1489-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1489-14#Text>. 4. Кримінальний кодекс України : Закон України від 05.04.2001 № 2341-III. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14/find?text>. 5. Курман О. В. Відомості, що становлять лікарську таємницю, як предмет злочинного посягання. Актуальні проблеми держави і права. 2020. Вип. 86. С. 119–124. 6. Балинская О.М., Теремецкий В.И., Жаровская И.М., Щирба М.Ю., Новицкая Н.Б. Право пациента на конфиденциальность в сфере здравоохранения. Georgian Medical News. 2021. № 12 (321). С. 147–153.

Науковий напрям 3. Функціонування правоохоронних органів в умовах сучасності, в тому числі і воєнного стану

Благодир А.А.

*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
відновного правосуддя та приватної детективної діяльності
навчально-наукового інституту права,*

Національний університет водного господарства та природокористування

Кривчик В.І.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

СТАТУС ЕКСПЕРТА ЯК УЧАСНИКА КРИМІНАЛЬНОГО ПРОВАДЖЕННЯ

Частиною 2 ст. 84 кримінального процесуального кодексу України (дала – КПК України) передбачено, що процесуальними джерелами доказів є показання, речові докази, документи, висновки експертів [1].

Згідно з ч. 1 ст. 101 КПК України висновок експерта - це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи.

Експертом є особа, яка володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, має право відповідно до Закону України «Про судову експертизу» на проведення експертизи і якій доручено провести дослідження об'єктів, явищ і процесів, що містять відомості про обставини вчинення кримінального правопорушення, та дати висновок з питань, які виникають під час кримінального провадження і стосуються сфери її знань.

Законодавець чітко визначає коло осіб, які не можуть бути експертами. До них відносять осіб, що перебувають у службовій або іншій залежності від сторін кримінального провадження або потерпілого (ч.2.ст.69 КПК України).

Аналізуючи національне законодавство, слід зауважити, що Законом України «Про судову експертизу» чітко визначені вимоги до особи, яка може бути

експертом, а саме: судовим експертом може бути фахівець, який має відповідну вищу юридичну освіту, освітній кваліфікаційний рівень не нижче спеціаліста, пройшов відповідну підготовку та отримав кваліфікацію судового експерта з певної спеціальності [2].

У Законі України «Про судову експертизу» вимоги щодо особи експерта викладені більш детально ніж в КПК України. Зокрема це стосується норми, в якій висвітлено хто не може бути експертом. Законодавець у спеціальному законі доповнює вимоги процесуального законодавства.

Так, у Законі України «Про судову експертизу» зазначено, що судовим експертом не може бути:

- особа, яка визнана в установленому законом порядку недієздатною;
- особа, яка має не зняту або не погашену судимість;
- особа, на яку протягом останнього року накладалось адміністративне стягнення з вчинення корупційного правопорушення або дисциплінарне стягнення у вигляді позбавлення кваліфікації судового експерта.

На нашу погляд, чітке визначення кола осіб, які можуть та не можуть бути експертом, є досить важливим. Особливо це стосується осіб, які притягались до відповідальності за вчинення корупційного правопорушення, адже в умовах сьогодення це є досить актуальним.

Слід зауважити, що в нормах КПК України та Закону України «Про судову експертизу», права судового експерта частково збігаються, але існують і певні відмінності.

Зокрема Закон України «Про судову експертизу» передбачає такі права експерта:

- подавати скарги на дії особи, у провадженні якої перебуває справа, якщо ці дії порушують права судового експерта (п. 4 ст. 13 Закону);

– проводити на договірних засадах експертні дослідження з питань, що становлять інтерес для юридичних і фізичних осіб, з урахуванням обмежень, передбачених законом (п. 6 ст. 13 Закону).

Експерт несе юридичну відповідальність за надання неправдивих результатів у висновку судової експертизи, а саме: дисциплінарну; матеріальну; адміністративну; кримінальну.

Зверталася увага на те, що дисциплінарна відповідальність настає в тому випадку, якщо експерт у результаті дослідження приходить до неправильного висновку внаслідок наукової невідповідності, незначного практичного досвіду, некомпетентності, неухильності, неповноти дослідження, спірних наукових положень, помилкового аналізу тощо. Матеріальна відповідальність застосовується до експерта у разі коли він своїми діями завдав шкоди об'єкту експертизи під час її проведення. Щодо адміністративної відповідальності, то вона настає у випадку злісного ухилення від явки до органів досудового розслідування або суду, або ж у виявленні неповаги до суду, що виражається в непокоренні особи розпорядженню головуючого чи порушенні порядку під час судового засідання. Виходячи зі змісту ст. 70 КПК України, за завідомо неправдивий висновок та відмову без поважних причин від виконання покладених обов'язків у суді експерт несе кримінальну відповідальність, передбачену ст. 18 ст. 384, 385 Кримінального кодексу України. Даний злочин є злочином проти правосуддя [3, с. 133-135].

Рогатинська Н.З. звертає увагу, що істотним для висновку експерта в кримінальному провадженні є те, що він: є результатом дослідження; виходить від особи, яка володіє певними спеціальними знаннями, без використання яких є неможливим таке дослідження; складається з додержанням встановленого процесуального порядку; спирається на зібрані у справі докази [4].

Варто зауважити, що істотну роль відіграє зміст висновку експерта. Згідно зі ст. 102 КПК України у висновку експерта повинен бути зазначено: коли, де, ким (ім'я, освіта, спеціальність, свідоцтво про присвоєння кваліфікації судового

експерта, стаж експертної роботи, науковий ступінь, вчене звання, посада експерта) та на якій підставі була проведена експертиза; місце і час проведення експертизи; хто був присутній при проведенні експертизи; перелік питань, що були поставлені експертові; опис отриманих експертом матеріалів та які матеріали були використані експертом; докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертна оцінка; обґрунтовані відповіді на кожне поставлене питання.

Отже, статус експерта під час кримінального судочинства визначено КПК України. Однак окремі положення, що стосуються його прав та обов'язків уточнено у спеціальному Законі України «Про судову експертизу». Висновок експерта має важливе значення для здійснення судочинства, оскільки він дає можливість уникнути прийняття необґрунтованого рішення слідчим, прокурором та судом.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13.04.2012 р. № 4651-УІ. *Відомості Верховної Ради України*. 2013, №9-10, №11-12, №13. 2. Закон України «Про судову експертизу» URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/4038-12>. 3. Дудич А. В. Відповідальність експерта у кримінальному провадженні України. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2015. №30. С. 132-136. 4. Рогатинська Н. З. Значення висновку експерта як джерела доказів у кримінальному процесі України. URL: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/soc_gum/dip/2009_46/8-6.pdf.

Шевчук О.П.

*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування*

Прокопчук Є.В.

*здобувач другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності
262 «Правоохоронна діяльність» навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування*

*Науковий керівник: **Якимчук М.Ю.***

*кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,*

*Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

КОМУНІКАТИВНА КУЛЬТУРА ПРАЦІВНИКА ПРАВОООХОРОННИХ ОРГАНІВ У ВОЄННИЙ ЧАС

У зв'язку із введенням воєнного стану на території України працівникам правоохоронних органів, а саме поліції, було збільшено ряд повноважень. Паралельно із цим зросли вимоги до професійних умінь та навичок правоохоронців, адже в умовах, що склалися потрібно не лише правильно застосовувати норми законодавства, а ще й володіти навичками комунікації з людьми.

Саме комунікативні навички є одним із важелів впливу на людину, тому на фоні цього виникає питання щодо формування комунікативної культури працівників правоохоронних органів.

Мета роботи – проаналізувати важливість комунікативної культури для працівників правоохоронних органів у воєнний час.

Під час вивчення проблеми комунікативної культури проаналізовано дослідження таких авторів: В.П. Барковського, О.М. Берегова, З.Ю. Височан, В. М. Розіна, В.В. Соколова, О.В. Уварова, Г.В. Попова, М.Ю. Якимчук та ін.

Під поняттям «культура» прийнято розуміти ряд факторів, які характеризують людину, її освіченість, виховання, вміння та знання в тій чи іншій сфері життя. Щодо представників правоохоронних органів, головним елементом, що характеризує їх професійність можна визначити правову культуру, що проявляється у високому рівні знань законів та вмінні їх правильно застосовувати

на практиці. У свою чергу комунікативна культура трактується, як певна сукупність знань, мовних умінь, навичок у спілкуванні, що були освоєні людиною в процесі соціалізації, навчання та виховання. Або ж як трактує це визначення Садовская В.С., як уміння слухати та розуміти почуте [4].

Зазначимо, що для працівника правоохоронних органів комунікативна культура – це вміння знайти правильні слова у ситуаціях, які виникають неочікувано, і потребують швидкого вирішення. Для прикладу, зміни, які були прийняті до нормативно-правових актів, зачепили і Закон України «Про Національну поліцію», а саме на період воєнного стану було збільшено кількість підстав для зупинки транспортних засобів. Не маючи попередньої практики, поліцейські повинні чітко виконувати нові вказівки, а також пояснити кожному причину зупинки відповідно до нововведень. У цьому аспекті комунікативні навички є надзвичайно важливими не лише для поліцейських, але і для кожного працівника правоохоронних органів, тому, що зміни, які було внесено впливають на роботу кожного підрозділу.

Цікавою для нашого дослідження є думка М.Ю. Якимчук, А.О. Шнайдер, які зазначили, що комунікативна компетентність працівника поліції – комплекс особистісних якостей та здібностей за допомогою яких працівник поліції досягає вершин свого професіоналізму, шляхом побудови конструктивної та ефективної мовленнєвої діяльності в будь-яких життєвих ситуаціях з різними типами особистостей [6, с.3].

Дослідивши наукові джерела, ми дійшли висновку, що комунікативна культура працівника правоохоронних органів має вагомий вплив на успіх в його професійній діяльності.

Погоджуємося з думкою Попової Г.В., яка виокремила чинники, що є необхідними для формування успішної комунікативної діяльності правника:

- особистісні, що являють собою особистих рис характеру: вміння встановлювати контакти з людьми, спілкуватися з представниками різних

верств населення, мужність, стриманість, чесність, добросовісність, ввічливість, доброзичливість, принциповість, людяність, тактовність, самокритичність, готовність до самопожертви.

- спеціальні професійні якості, які відображають володіння спеціальними знаннями, вміннями і навичками, а також певними особистісними якостями, необхідними правнику для успішної професійної діяльності [3].

Окремо хотілося б виділити чинник, що теж має вагомий вплив на комунікативну культуру правоохоронця – це культура спілкування.

Подане поняття не є синонімом комунікативної культури, але нерозривно пов'язане з ним, адже *«спілкування є процесом взаємодії між людьми, під час якого формуються індивідуальні відносини між сторонами, виникають довірливі стосунки та відбувається обмін інформацією»*. На нашу думку, успішне спілкування – успішне взаєморозуміння.

В.В. Соколова досліджуючи це питання звертає увагу на те, що однією із головних умов культури спілкування можна вважати *«цілеспрямоване виховання оцінювального ставлення до висловлювання»*, що поділяється на 3 етапи:

1. Усвідомлення мети спілкування;
2. Врахування ситуації, умов спілкування, його місця та адресата;
3. Передбачення впливу промови на співрозмовника. Даний етап має широке значення і вимагає конкретних вмінь: вибір тих мовних засобів, що матимуть ефективний результат при спілкуванні; оптимальне використання в розмові невербальних засобів спілкування; зважити на відповідність вербальних та невербальних засобів при спілкуванні [5].

На думку З.Ю. Височан, комунікативна культура правоохоронця ґрунтується на особистих властивостях людини, що *«засвоює, переосмислює, вдосконалює комунікативні знання, цінності, досвід, реалізація яких дає змогу досягати взаєморозуміння у спілкуванні»* [2].

На сьогодні можна побачити комунікативні вміння правоохоронців, а саме поліцейських, шляхом аналізу того, як зупиняють транспортні засоби та чи вміло пояснюють про причину зупинки, а також чи влучно відповідають на інші поставлені питання

Погоджуємося з думкою О.М. Берегової, що комунікативна діяльність, як і будь-яка інша діяльність, для ефективного її здійснення передбачає наявність специфічних комунікативних умінь, які формують комунікативну культуру особистості, як *«систему поглядів і дій, які служать індивіду моделлю орієнтації для задоволення потреб у самореалізації та способом досягнення цілей під час спілкування з іншими людьми»* [1].

Отже, комунікативна культура правоохоронця характеризується вмінням володіти та застосовувати у професійній діяльності навичок спілкування, на формування яких впливає ряд таких чинників: особисті риси характеру, вміння та навички набуті під час навчання та практики, а також вміння вести розмову з співрозмовником, використання різних психологічних та виховних методів під час діалогу. Провівши дослідження можна констатувати, що формування комунікативної культури правників є важливим елементом в професійній діяльності і з часом ці навички потребують вдосконалення, адже це є одним із показників професійності працівників правоохоронних органів.

Проведене дослідження не претендує на остаточне розв'язання усіх аспектів обраної проблеми. Перспектива подальшого дослідження може бути спрямована на з'ясування ролі ефективної комунікації поліцейського під час воєнного стану.

Список використаної літератури: 1. Берегова О.М. Комунікація в соціокультурному просторі України: технологія чи творчість. Київ:НМАУ ім. П.І. Чайковського, 2006. 388с. 2. Височан З.Ю. Формування комунікативної компетентності як ознаки професійної культури майбутніх фахівців права. *Наука і освіта*. 2015. № 6. С. 21-27. 3. Попова Г.В. Професійна комунікативна компетентність працівника ОВС. Автореф.дис... канд. психол. наук. К., 1997, 21с. 4. Садовская В.С. Ремизов В. А. Основы коммуникативной культуры. М.: Гуманит. изд. центр ВЛАДОС, 2011. 206 с. 5. Соколова В.В. Культура речи и культура общения. М., 1995. 58 с. 6. Якимчук М.Ю., Шнайдер А.О. Комунікативна компетентність як складова професійної діяльності працівника поліції. Часопис НаУОА. Серія «Право». № 1. (21). 2020. URL: <https://lj.oa.edu.ua/articles/2020/n2/20ymydpd.pdf>

Редько М.В.
*здобувачка другого (магістерського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Науковий керівник: Якимчук М.Ю.
кандидатка педагогічних наук, доцентка кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ФУНКЦІОНУВАННЯ ПРАВООХОРОННИХ ОРГАНІВ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Функціонування правоохоронної системи України в теперішній час набуває все більшого значення в процесі демократизації суспільства, адже наша країна стає все ближчою до європейських стандартів. Саме правоохоронна система забезпечує реалізацію та захист прав людини у цивілізованій державі. Зауважимо, що кожна реформа, яка проводиться у цій сфері покликана створити таку модель, яка буде найбільш подібною до міжнародної та відповідатиме національним інтересам.

24 лютого 2022 р. день, коли в Україні було введено особливий правовий режим. Відповідно, органам правопорядку було надано повноваження, необхідні для відвернення збройної агресії з боку Російської Федерації, адже від їхньої ефективного реагування залежить внутрішня безпека.

Мета роботи – дослідити питання функціонування правоохоронних органів в умовах сучасності, в тому числі і воєнного стану.

Дослідження функціонування правоохоронних органів, зокрема в умовах воєнного часу проводили такі науковці як Ю.Г. Барабаш, В.В. Белєвцева, С.С. Засулько, С.О. Кузніченко, М.П. Кучерявенко, М.М. Медвідь, В.А. Молотай, В.І. Олєфір, К.М. Пасинчук, Х.П. Ярмач та інші.

На думку В. Маляренко, правоохоронна діяльність – це державна правомірна діяльність, що полягає у впливі на поведінку людини або групи людей з боку вповноваженої державою посадової особи шляхом охорони права, відновлення

порушеного права, припинення або розгляду порушення права, його виявлення або розслідування з обов'язковим додержанням установлених у законі процедур для цієї діяльності [1].

Зазначимо, що на сьогоднішній день правоохоронні органи відіграють надзвичайно важливу роль у нашій державі. 24 лютого 2022 року Президент України Володимир Зеленський видав Указ № 64/2022 «Про введення воєнного стану в Україні». Згідно з Указом, військове командування забезпечує та здійснює заходи правового режиму воєнного стану [2]. В цілях забезпечення безпеки, важливо чітко визначити повноваження, які відповідають принципу – нові права відповідають новим обов'язкам. Працівники правоохоронних органів повинні чітко дотримуватися своєї компетенції, незважаючи на розширене коло повноважень, які передбачені в Законі України від 12.05.2015 № 389-VIII «Про правовий режим воєнного стану» [3]. Закон містить положення, які регламентують охорону громадського порядку в умовах воєнного стану.

Цікавою для нашого дослідження є думки М. Ковалів, З. Кісіль, Д.Калаянов, Н. Тиндик, О. Чорномаз, що у разі введення режиму воєнного стану начальник органу внутрішніх справ повинен провести заходи, визначені планом підготовки до дій у цей період, який передбачає комплекс заходів, спрямованих на приведення органу внутрішніх справ до стану бойової готовності та забезпечення громадської безпеки і охорони громадського порядку на території оперативної відповідальності [4]. До цього комплексу належить зокрема розподіл особового складу правоохоронних органів відповідно до оперативної ситуації, а також здійснити матеріально-технічне забезпечення.

В умовах воєнного стану органи внутрішніх справ широко вживають заходи адміністративного припинення, спеціального призначення, їх застосування є переважно прерогативою поліції, що відрізняє їх від заходів припинення загального призначення, які використовуються в діяльності багатьох суб'єктів адміністративно-правової охорони.

Зауважимо, що спеціальні заходи застосовуються у разі, коли з'являється реальна загроза життю та здоров'ю людей, зокрема і тоді, коли попередньо застосовані заходи були неефективні або застосування іншого не принесе потрібного результату. Перед тим як застосувати спеціальний захід, поліцейський звертає увагу на індивідуальні особливості людини, такі як: вік, стать тощо – і обирає той, який принесе найменшу шкоду здоров'ю. Зазначимо, що в разі особливої небезпеки правопорушника, поліцейський має право діяти без попередження.

Відповідно до ст. 45 Закону України «Про національну поліцію» спеціальні засоби застосовуються у випадках, коли були використані і не дали бажаних результатів усі інші форми попереднього впливу на правопорушників [5]. У Законі перебачено перелік спеціальних заходів та перелік підстав, коли працівник поліції може їх застосувати.

В умовах воєнного часу працівники органів правопорядку мають чітко знати організацію роботи, яка буде ефективною та злагодженою. Крім того, збереження громадського порядку має забезпечуватися професіоналами, які керуються чинним законодавством, взаємодіють з місцевими органами охорони громадського порядку, дотримуються тактики та спеціальних інструкцій.

На сьогоднішній день ефективне функціонування правоохоронних органів повинно повною мірою забезпечувати безпеку держави та громадян, особливо у воєнний час. Важливо зазначити, що активні дії, а саме: дотримання законодавства, інструкцій, наказів та професіональних обов'язків, впровадження і користування сучасними технологіями не лише покращать систему правоохоронних органів, а й будуть працювати на благо суспільства.

Список використаної літератури: 1. Маляренко В. Т. Суд, правоохоронні та правозахисні органи України. URL: <http://www.ebk.net.ua/Book/SptpoU/index.htm> (дата звернення: 15.05.2022). 2. Про введення воєнного стану в Україні: Указ Президента України від 24.02.2022 р. № 64/2022. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/64/2022#Text> (дата звернення: 10.05.2022). 3. Про правовий режим воєнного стану: Закон України від 12.05.2015 № 389-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/389-19#Text> (дата звернення: 14.05.2022). 4. Адміністративна діяльність : навч. посіб. / М. В. Ковалів, З. Р. Кісіль, Д. П. Калаянов, Н. П. Тиндик, О. Б. Черномаз;

Львів. держ. ун-т внутр. справ. К. : Прав. єдність, 2009. 432 с. 5. Про Національну поліцію: Закон України від 01.05.2022 580-VIII. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/580-19#Text> (дата звернення: 15.05.2022).

Гвоздецький В.Д.

доктор юридичних наук, професор, професор кафедри правових природоохоронних дисциплін навчально-наукового інституту права, Національний університет водного господарства та природокористування

Ляш А.О.

кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності навчально-наукового інституту права, Національний університет водного господарства та природокористування м.Рівне, Україна

КОРУПЦІЙНА, ОРГАНІЗОВАНА ТА ПРОФЕСІЙНА ЗЛОЧИННІСТЬ: ПИТАННЯ СПІВВІДНОШЕННЯ

В Особливій частині чинного Кримінального кодексу України (далі – КК) відсутній розділ, що регулює кримінальну відповідальність за «корупційні злочини», а в Загальній частині КК (Примітка до ст. 45) вжито словосполучення «корупційні кримінальні правопорушення» та «кримінальні правопорушення, пов’язані з корупцією» [1]. В Законі України «Про запобігання корупції» (ч. 1 ст. 1), відповідно – «корупція», «корупційне правопорушення, і «правопорушення, пов’язане з корупцією» [2].

У законах України, міжнародних правових актах, відомих нормативних актах України, застосовують такий термін як «корупційний злочин», а в юридичних виданнях, окрім цього, – «злочини корупційного характеру», «злочини з ознаками корупції» або «організована злочинність, що супроводжується корупційними зв’язками», «злочини у сфері службової діяльності» тощо. Як зазначає А.В. Савченко, на сучасному етапі розвитку закону України про кримінальну відповідальність варто говорити лише про корупційні злочини [3, с. 10]. Ці обставини й спонукали вчених до пошуку й обґрунтування взаємозв’язку корупції й організованої злочинності.

Аналізуючи зв’язок корупційної й організованої злочинності звернемо увагу на Рамкову Конвенцію Організації Об’єднаних Націй проти організованої злочинності від 21 липня 1997 р. (ст. 1), де визначено поняття *організованої злочинності* в якому

зазначено, що *корупція* є одним із трьох основних засобів (два інші – насильство і залякування), які дають змогу їх ватажкам «витягати прибуток або контролювати території і ринки, внутрішні та зовнішні, як для продовження злочинної діяльності, так і для проникнення у легальну економіку...» [4].

Дослідивши низку міжнародних правових актів, що стосуються запобігання організований злочинності та боротьбі з корупцією, О.О. Кваша дійшов висновку, що на міжнародному рівні визнано тісний зв'язок організованої злочинності і корупції та необхідність узгоджених заходів протидії їм. В міжнародних документах, продовжує автор, організована злочинність, або поняття організованої групи визначається як сукупність певних ознак, серед яких чільне місце посідає корупція [5, с. 337].

Поняття організованої злочинності вперше було сформульовано як робоче визначення О.І. Гуровим у середині 1990 р. На його думку, під організованою злочинністю потрібно розуміти відносно масове поширення стійких керованих угруповань злочинців, що створюють систему своєї безпеки за допомогою корумпованих зв'язків і займаються злочинами як професією (бізнесом). Основною характерною ознакою організованої злочинності автор назвав корупцію, а підвищена суспільна небезпека організованої злочинності полягає в її зазіханні на державний апарат, проникненні в економіку і як наслідок цього – в політику [6, с. 207].

Саме О.І. Гуров визначив три рівні організованої злочинності: перший рівень становлять стійкі організовані групи, які вчиняють розкрадання державного майна у сфері економіки, а також займаються шахрайством, вимаганням, розбоями, грабежами і крадіжками. Другий рівень передбачає такі ж співтовариства, але які мають корупційні зв'язки з представниками господарських або адміністративних органів. Третій рівень специфічний і є прообразом мафії, тобто йдеться про об'єднання низки груп в одну злочинну організацію, яка має функціонально-ієрархічну систему управління. В зарубіжній літературі, наголошує автор, це отримало назву мережевої структури організованої злочинності [6, с. 208–209].

Проаналізувавши точки зору окремих авторів, О.О. Кваша підсумовує, що і корупція, і організована злочинність мають соціальну сутність, яка проявляється в тому, що обидва ці явища: мають соціальну обумовленість і свою ціну, яку платить суспільство в результаті корупційної та організованої злочинної діяльності; здійснюють істотний вплив на всі соціальні процеси; мають власні історичні джерела; набули глобального характеру; мають економічні, політичні, правові, психологічні і моральні чинники; мають властивість пристосовуватись до соціальних реалій і здатність до самовідтворення та уникнення соціального контролю і кримінального переслідування [5, с. 338].

Відмінності між професійною та організованою злочинністю вивчало чимало науковців. Вирішальним критерієм їх розмежування, на думку Н.К. Макаренка, є наявність або відсутність корупційних зв'язків, виникнення яких у професійній злочинності ознаменує процес перетворення її на злочинність організовану.

Головними напрямками трансформації професійної злочинності в організовану, вважає Н.К. Макаренко, є:

1) надмірне розростання та розподіл організації професійних злочинців, утворення філій і дочірніх структур (найбільш яскравим прикладом є так звані злодії в законі);

2) взаємодія між різними професійними злочинними угрупованнями, утворення центрів координації та планування, спільних фінансових органів, розподіл сфер впливу.

Таким чином, особи з персонально-професійними протиправними навичками є затребуваними у сфері організованої злочинності. Вони досить часто є членами організованих злочинних структур, нерідко самі стають їх організаторами та керівниками, що можна пояснити багатьма причинами. Так, досягнення максимальної вигоди від протиправної діяльності професійних злочинців неминуче призводить до посилення її організаційних засад, диференціації функцій, виділення найбільш підготовлених лідерів, посилення їхнього статусу тощо [7, с. 96]. Організована

професійна злочинна діяльність – це вищий тип сучасної злочинної діяльності, реалізований через злочини, які вчиняють стійкі групи, сформовані за попередньою змовою [7, с. 98].

Професіоналізм і організованість, продовжує автор, є взаємопов'язаними явищами. Чим вищий показник кримінального професіоналізму, тим більш яскраво виражено його організовані форми. За відповідних соціальних умов професійна злочинність переростає в організовану злочинність, стає якісно новим явищем. Взаємопроникнення професійної та організованої злочинності – це очевидний процес. У сучасних умовах в Україні розширюється спектр цих небезпечних форм злочинності, що стимулюють одна одну [7, с. 99].

О.О. Кваша цілком обґрунтовано, стверджує, що організована злочинність намагається впливати і на політичне життя, лобіюючи проведення вигідних їй рішень, створюючи громадську думку за допомогою підконтрольних засобів масової інформації. Злиття організованої злочинності з політичною владою, продовжує автор, становить перешкоду правосуддю, призводить до розкрадання національного багатства, впливу кримінального капіталу на державні структури [5, с. 338].

Характеризуючи проникнення представників організованих злочинних груп до органів державної влади та органів місцевого самоврядування, О.Я. Коровяк зазначає, що воно має на меті: ухилення керівників та членів організованих злочинних угруповань від кримінальної відповідальності, у тому числі за допомогою депутатської недоторканності; нейтралізацію слідчих дій, оперативно-розшукових та інших заходів, що здійснюються правоохоронними органами щодо організованих злочинних угруповань чи окремих їх членів; забезпечення «даху» для подальшої злочинної діяльності; забезпечення можливостей для нарощування свого капіталу, отримання інших незаконних переваг тощо [8, с. 111].

Отже, корупція тісно пов'язана як з професійною, так і з організованою злочинністю.

З метою запобігання і протидії корупційним правопорушенням та правопорушенням, пов'язаним з корупцією, Законом України «Про запобігання корупції» (ч. 1 ст. 1) визначено спеціально уповноважених суб'єктів у сфері протидії корупції – органи прокуратури, Національної поліції, Національне антикорупційне бюро України, Національне агентство з питань запобігання корупції [2]. Розглянемо Національну поліцію як спеціально уповноваженого суб'єкта у сфері протидії корупції. Так, відповідно до Постанови Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 867 «Про утворення територіального органу Національної поліції», створено як юридичну особу публічного права міжрегіональний територіальний орган Національної поліції – Департамент стратегічних розслідувань (далі – ДСР) [9]. Наказом Голови Національної поліції України від 23.10.2019 року № 1077 затверджено «Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України» (далі – Положення). В ч. 1 розділу II (Завдання ДСР) цього Положення, передбачена реалізація повноважень Національної поліції України в частині боротьби з *організованою злочинністю*, злочинністю в органах державної влади та місцевого самоврядування, *протидії корупції*, захисту прав і свобод людини і громадянина та об'єктів права власності від протиправних посягань, ... (детальніше див.: пункти 1–5 ч. 1 розділу II Положення). Окрім цього, в Положенні врегульовано правову основу діяльності, права ДСР та права працівників ДСР, організацію діяльності ДСР та ін. [10]. Не визначеними, на жаль, залишились обов'язки працівників ДСР та функції ДСР. Посилання розробників відомчого нормативного акту на те, що у розділі III (Функції ДСР) міститься службова інформація, у зв'язку з чим публічний доступ до тексту розділу не надається, на нашу думку, не є переконливим. Приміром, у Законі України «Про Національну поліцію» від 2 липня 2015 р. (ст. 2) було зазначено, що поліція виконує: профілактичну, адміністративну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу, охоронну функції. Ці відомості не є інформацією обмеженого доступу.

ДСР є міжрегіональним територіальним орган у складі кримінальної поліції Національної поліції України, який бере участь у реалізації державної політики з питань *боротьби з організованою злочинністю* та здійснює *оперативно-розшукову діяльність*. Таким чином, ДСР є суб'єктом оперативно-розшукової діяльності, згідно із Законом України «Про оперативно-розшукову діяльність» [11], який також не є документом обмеженого доступу.

Варто також звернути увагу на зміст пункту 2 ст. 5 Закону України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» (далі – цей Закон), в якому відсутні «державні органи, спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю, що суперечить підпункту «а» пункту 1 цього Закону, в якому зазначено, що «систему державних органів, які здійснюють боротьбу з організованою злочинністю, становлять: а) спеціально створені для боротьби з організованою злочинністю державні органи» [12]. Отже, в цьому Законі фактично відсутня така «система державних органів, ...», що не відповідає дійсності. На сьогодні, замість Координаційного комітету по боротьбі з корупцією і організованою злочинністю при Президенті України (підпункт «а» пункту 2 статті 5), положення якого втратили чинність, як такі, що є неконституційними, на підставі Рішення Конституційного Суду № 9-рп/2004 від 07.04.2004, діє Національна рада з питань антикорупційної політики [13] (детальніше див. : [14, с. 33]).

Необхідно враховуючи й те, що Національна поліція є спеціально уповноваженим суб'єктом у сфері протидії корупції, а ДСР бере участь у реалізації державної політики з питань боротьби з організованою злочинністю та протидії корупції. Тому, на нашу думку, ДСР має бути в числі державних органів, спеціально створених для боротьби з організованою злочинністю.

На підставі викладеного, пропонуємо:

1. В Законі України «Про Національну поліцію»:

1.1. Статтю 2. Викласти у такій редакції: «2. Функції та завдання поліції

1. Поліція виконує: профілактичну, адміністративну, оперативно-розшукову, кримінально-процесуальну, виконавчу, охоронну функції.

2. Завданнями поліції є надання поліцейських послуг у сферах: ... », а далі за текстом.

1.2. В частині 1 статті 14 визначити структуру центрального органу управління поліції, зокрема: «Міжрегіональні територіальні органи: Департамент патрульної поліції, Департамент стратегічних розслідувань, Департамент кіберполіції, Департамент боротьби з наркозлочинністю, Департамент внутрішньої безпеки, Поліція охорони».

1.3. Відповідно частини 1, 2, 3 статті 14 вважати частинами 2, 3, 4.

2. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю» доповнити:

2.1. підпунктом «г» пункт 2 статті 5 такого змісту: «Національна рада з питань антикорупційної політики»;

2.2. статтею: «⁸¹. Національна рада з питань антикорупційної політики», зміст якої привести у відповідність з Положенням про Національну раду з питань антикорупційної політики;

2.3. підпунктом «г» пункт 2 статті 5 такого змісту: «Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України»;

2.4. статтями 10¹, 11¹, 12¹ в яких визначити статус, компетенцію (функції, права та обов'язки) Департаменту стратегічних розслідувань Національної поліції України і привести їх у відповідність з чинним Положенням про Департамент.

Сподіваємося, що внесення запропонованих нами доповнень чинного законодавства, в разі їх урахування, сприятиме удосконаленню правового регулювання боротьби з організованою злочинністю і корупцією в Україні.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний кодекс України від 05.04.2001 р. № 2341-III. Дата оновлення: 23.04.2022. Відомості Верховної Ради України. 2001. № 25-26. Ст.13. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення 15.05.2022). 2. Закон України «Про запобігання корупції» від 14.10.2014. № 1700-VII. Дата оновлення: 07.05.2022. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua>. (дата звернення 15.05.2022). 3. Савченко А. В. Корупційні злочини

(кримінально-правова характеристика) навч. посіб. К. : «Центр учбової літератури», 2016. 168 с. 4. Рамкова Конвенція Організації Об'єднаних Націй проти організованої злочинності. Дата прийняття: 21.07.1997. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_786#Text (дата звернення 15.05.2022). 5. Кваша О.О. Корупція та організована злочинність: обґрунтування взаємозв'язку. *Правова держава*. Щорічник наукових праць. 2010. Вип. 21. Розділ 6. С. 335–342. 6. Гуров А.И. Профессиональная преступность: прошлое и современность. М.: Юридическая литература, 1990. 304 с. 7. Макаренко Н.К. Організована та професійна злочинність в Україні: взаємозумовленість і взаємовплив. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2016. № 2 (12). С. 94–100. 8. Коров'як О.Я. Корупція і організована злочинність: проблема співвідношення. Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ. 2014. № 2. С. 109–118. 9. Постанова Кабінету Міністрів України від 9 жовтня 2019 року № 867 «Про утворення територіального органу Національної поліції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/867-2019-%D0%BF#Text> (дата звернення 16.05.2022). 10. Положення про Департамент стратегічних розслідувань Національної поліції України. Затверджено наказом Національної поліції України від 23.10.2019 №1077. URL: <http://tranzit.ltd.ua/nakaz/files/%D0%9D%D0%B0%D0%BA%D0%B0%D0%B7%20%D0%9D%D0%9F%201077%20-%D0%2023102019%20%D0%BF%D0%BE%D0%BB%D0%BE%D0%B6%D0%B5%D0%BD%D0%BD%D1%8F%20%D0%94%D0%A1%D0%A0.pdf> (дата звернення 16.05.2022). 11. Закон України «Про оперативно-розшукову діяльність» від 18.02.1992. № 2135-ХІІ. Дата оновлення: 01.01.2022. Відомості Верховної Ради України. 1992. № 22. Ст. 303. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2135-12#Text> (дата звернення 17.05.2022). 12. Закон України «Про організаційно-правові основи боротьби з організованою злочинністю». Дата оновлення: 24.11.2021. URL: <http://zakon.rada.gov.ua/laws/show/3341-12> (дата звернення 17.05.2022). 13. Про Національну раду з питань антикорупційної політики. Указ Президента України від 14.10.2014 № 808/2014. Дата оновлення: 03.06.2020. URL: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/808/2014#Text> (дата звернення 18.05.2022). 14. Гвоздецький В. Д., Ляш А. О. Боротьба з організованою злочинністю і корупцією в Україні: окремі питання законодавчого регулювання. Правове регулювання суспільних відносин в умовах сталого розвитку: матеріали Х Міжнародної наук.-практ. конф. (м. Київ 10 грудня 2021 р.). Упоряд: Бевз С.І., Бирса Н.О., Серебрякова Ю.О. Київ: КПП ім. Ігоря Сікорського. 2021. С. 31–34.

Багатко А.С.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Самороков В.О.
старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

ДЕЯКІ АСПЕКТИ КРИМІНАЛЬНИХ ПРАВОПОРУШЕНЬ ПРОТИ БЕЗПЕКИ РУХУ ТА ЕКСПЛУАТАЦІЇ ТРАНСПОРТУ

Актуальність дослідження кримінально-правового складу порушення правил, що забезпечують безпечну роботу транспорту, обумовлена наступними обставинами. Транспорт задовольняє потреби суспільства в просторовому переміщенні вантажів, пасажирів і багажу. При цьому виконання цієї найважливішої соціально і економічно значущої функції було і залишається діяльністю, пов'язаною з підвищеною небезпекою для оточуючих. Більш того, негативним наслідком технічного прогресу на транспорті є зростання аварійності. Пріоритетним завданням державної політики у сфері транспортної безпеки є захист людини від несприятливих наслідків, викликаних роботою транспорту, в тому числі, і правовими засобами.

Кримінальний кодекс України вперше виділив спеціальний розділ, який містить склади кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту. Виділення норм про ці злочини в самостійний розділ, уточнення об'єктивних і суб'єктивних ознак цих норм і їх уніфікація, безумовно, є гідністю чинного Кримінального кодексу України.

В даний час після всіх змін і доповнень, які торкнулися змісту розділу XI (ст. 276-292) КК України [3], вона об'єднує 16 складів кримінальних правопорушень. Відносно системи норм про відповідальність за кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту аналітиками робилися деякі зауваження. Так, в кримінально-правовій літературі зазначалося, що кримінальні правопорушення, передбачені КК України (ненадання допомоги судну та особам,

що зазнали лиха (ст.285)), не зазіхає на безпеку руху та експлуатації транспорту, а на інший об'єкт, – інтереси особистості; ст. 281 КК України (порушення правил повітряних польотів) також не зазіхає на безпеку руху та експлуатації повітряного транспорту, оскільки такі посягання передбачені спеціальною нормою КК України.

До прийняття останнього КК України до числа злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту відноситься викрадення транспортних засобів. Фахівці в галузі кримінального права при цьому вказували, що об'єктом викрадення транспортних засобів є безпека руху механічного транспорту [2, с.410]. Однак існувала й інша точка зору, згідно з якою віднесення даного злочину до групи злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту є невірним [2, с.90].

На нашу думку у зв'язку з включенням в розділ XI КК України нових складів кримінальних правопорушень, – за порушення вимог у сфері транспортної безпеки і порушення правил використання повітряного простору України, – чинне законодавство підлягає критичній оцінці з тим, щоб внести зміни в ті правові норми та інститути, які невідповідають складним умовам або недостатньо ефективні в силу тих чи інших причин.

Конструювати склад кримінальних правопорушень можна двома способами: 1) шляхом формулювання загального складу, що включає найрізноманітніші дії, об'єднані загальними ознаками, або 2) шляхом виділення конкретного складу кримінального правопорушення. Найчастіше спочатку формулюється загальний склад кримінального правопорушення, а потім з нього законодавець виділяє спеціальний склад кримінального правопорушення, що породжує плутанину і суб'єктивізм в застосуванні кримінально-правових норм. Згідно КК України випуск в експлуатацію технічно несправних транспортних засобів кваліфікувався, поряд з порушенням правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, за нормою загального характеру, а в чинному кримінальному законі виділений в спеціальну норму, в той час як відповідальність за порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів передбачена загальною нормою.

Збільшення числа кримінально-правових норм виправдано, тому що обумовлено необхідністю ліквідувати відставання в правовому регулюванні відносин, що виникають у сфері використання транспорту. У той же час поява таких норм не завжди вписується в існуючу систему, що тягне конкуренцію загальних і спеціальних норм. На наш погляд, усунути певні протиріччя можна шляхом уніфікації норм КК України і переходу від спеціальних норм до загальних. Такий перехід, дійсно, дозволить уникнути необхідності постійного заповнення виникаючих прогалин новими складами.

Так, на наш погляд, в даний час немає необхідності в самостійних кримінально-правових нормах, що передбачають відповідальність за порушення правил руху та експлуатації різних видів транспорту. Оскільки відомі випадки настання дуже тяжких наслідків при експлуатації автотранспорту, суспільна небезпека злочинів, передбачених КК України, практично однакова. Крім того, науково-технічний прогрес може породити нові транспортні системи, дати вичерпний перелік яких у кримінальному законі не представляється можливим. Наприклад, поява магістрального трубопровідного транспорту спонукало законодавця включити в КК України ст.292, що передбачає відповідальність за порушення правил безпеки при будівництві, експлуатації або ремонті магістральних трубопроводів. Також правозастосовувачі стикалися з труднощами при кваліфікації деяких видів діянь. Наприклад, ще до внесення змін до КК України, коли в ній передбачалася відповідальність за порушення правил безпеки руху та експлуатації тільки залізничного, повітряного і водного транспорту, вона застосовувалася для кваліфікації неналежного виконання своїх професійних обов'язків працівниками метрополітену при переміщенні людей на ескалаторах, тобто на практиці метрополітен прирівнювався до залізничного транспорту. Наведені приклади обумовлюють необхідність уніфікації норми, передбаченої КК України, диспозиція якої не повинна конкретизувати види транспорту, злочинне порушення правил безпеки руху та експлуатації яких утворює злочин.

Керування транспортним засобом в стані сп'яніння – досить поширене явище, яке істотно підвищує ступінь небезпеки злочину і особи винного. Саме тому порушення правил дорожнього руху та експлуатації транспортних засобів, вчинене особою, яка перебуває у стані сп'яніння, є кваліфікуючою ознакою діяння, передбаченого КК України і в даний час з 16.02.2021 року введена в дію ст.286-1 КК України як «Порушення правил безпеки дорожнього руху або експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами стані сп'яніння».

У той же час дана ознака повинна обтяжувати відповідальність не тільки при керуванні автотранспортом, але і всіма іншими видами транспорту, тому цю кваліфікуючу ознаку доцільно було б включити до складу відповідних кримінальних правопорушень, передбачених КК України.

Ненадання капітаном судна допомоги тим хто цього потребує за КК України відноситься до кримінальних правопорушень проти життя, здоров'я, свободи і гідності особистості та до кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту.

Ряд дослідників висловлюють сумніви з приводу зміни місця розташування даного складу в КК України і вважають за доцільне ненадання допомоги потерпілим розглядати як кваліфікуючий різновид залишення в небезпеці, визначивши в систему кримінальних правопорушень проти особистості [4, с. 698]. На наш погляд, дана пропозиція є обґрунтованою, оскільки видовим об'єктом цього кримінального правопорушення виступає не безпека руху і експлуатації водного транспорту, а життя і здоров'я осіб, які терплять лихо на морі або іншому водному шляху.

Об'єктом кримінальних правопорушень, передбачених розділом XI КК України, прийнято вважати безпеку руху та експлуатації транспорту, хоча деякі кримінальні правопорушення, передбачені цією главою, не пов'язані ні з рухом, ні з експлуатацією транспорту, а посягають на майно, що належить транспортним організаціям, або на життя і здоров'я людей, постраждалих незалежно від порушень

правил руху. Найбільш правильним, на наш погляд, в якості безпосереднього об'єкта даного кримінального правопорушення слід було б визнати транспортну безпеку, тобто стан захищеності об'єктів транспортної інфраструктури і транспортних засобів від актів незаконного втручання.

На наш погляд, з метою більш чіткого розмежування складів кримінальних правопорушень, передбачених розділом XI КК України, диспозицію КК України щодо порушень правил повітряних польотів необхідно викласти в такій редакції: «порушення державних правил використання повітряного простору України, якщо це діяння спричинило з необережності заподіяння тяжкої шкоди здоров'ю або смерть людини...». Зазначена редакція дозволить кваліфікувати всі передбачені державними правилами порушення використання повітряного простору України та порушення правил безпеки руху та експлуатації повітряного транспорту.

аким чином, кримінально-правові норми про кримінальні правопорушення проти безпеки руху та експлуатації транспорту підлягають реконструкції. Вважаємо, що систему кримінальних правопорушень проти безпеки руху та експлуатації транспорту доцільно було б представити в наступному вигляді: порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту; недоброякісний ремонт транспортних засобів та випуск їх в експлуатацію з технічними несправностями, а також допуск до керування транспортними засобами осіб, які перебувають у стані сп'яніння; приведення в непридатність засобів або шляхів сполучення; порушення правил, що забезпечують безпечну роботу транспорту; порушення правил використання повітряного простору України і т.д.

Список використаної літератури: 1. Авраменко О. В., Бурда С. Я., Сас М. В. Кримінально - правова характеристика злочинів проти безпеки руху та експлуатації транспорту: навч. посібник у схемах. Львів: Львівський державний університет внутрішніх справ, 2019. 36 с. 2. Дудоров О. О., Хавронюк М. І. Кримінальне право: Навчальний посібник / За заг. ред. М.І. Хавронюка. Київ: Ваіте, 2014. 944 с. 3. Кримінальний кодекс України від 23.04.2022, №25-26. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text> (дата звернення: 04.05.2022). 4. Мельник М.І., Клименко В. А. Кримінальне право України Загальна частина. Київ Юридична думка, 2018.

Батарчук І.І.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Самороков В.О.
старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

АНАЛІЗ ВНЕСЕНИХ ЗМІН ДО КРИМІНАЛЬНОГО КОДЕКСУ УКРАЇНИ В ЗВ'ЯЗКУ З ПОЧАТКОМ ВОЄННИХ ДІЙ НА ТЕРИТОРІЇ ДЕРЖАВИ В 2022 РОЦІ

24 лютого 2022 року на територію України здійснила збройний напад Російська Федерація, в країні було введено воєнний стан та запанували закони воєнного часу. У зв'язку з цією ситуацією уряд країни був зобов'язаний внести зміни до чинних нормативно-правових актів держави, зокрема змінам піддався і Кримінальний кодекс України.

Актуальність обраної теми підтверджується наведеними вище тезисами, а також тим, що посягання на суверенітет України є жахливим злочином і Розділ І Особливої частини Кримінального кодексу України змушений був зазнати змін.

Мета нашого дослідження – провести аналіз внесених змін до кримінального кодексу України в зв'язку з початком воєнних дій на території держави в 2022 році.

Відповідно до мети нами було сформовано наступні завдання:

- 1) визначити дефініцію понять «воєнний стан» та «закон» в юридичній науці;
- 2) дослідити історичні передумови внесення змін до Кримінального кодексу України;
- 3) проаналізувати внесені зміни;
- 4) визначити доречність внесених змін та охарактеризувати їх.

Теоретико-методологічну базу нашого дослідження склали праці таких науковців як: Остапенко А.І., Топольницький В.В., Ведерніков Ю.А., Зайцев О.В. та інші.

Варто зазначити, що при обранні джерел необхідних для проведення ефективного дослідження ми керувалися переважно працями вітчизняних науковців.

Згідно із ст. 1 Конституцією України: «Україна є суверенна і незалежна...» [1]. Але з 2014 року та дотепер Російська Федерація порушує всі норми міжнародного права та намагається окупувати територію України, через це 24 лютого в Україні було оголошено воєнний стан.

Відповідно до Кримінального кодексу від 01.09.2001 вживається поняття «воєнний стан» замість «воєнний час». Поняття є тотожними між собою, але все ж відрізняються.

Відповідно до європейського законодавства у різний час – мирний чи воєнний передбачена різна міра відповідальності військових.

Для проведення ефективного дослідження необхідно визначити дефініцію поняття «закон».

Сам термін з латинської *lex* є одним з найбільш вживаних в вітчизняній правовій культурі, він є багатозначним.

На думку багатьох науковців закон – це : «нормативно-правовий акт вищої юридичної сили, що приймається відповідно до особливої процедури парламентам або безпосередньо народом і регулює найважливіші суспільні відносини» [2].

Підсумовуючи наведену вище інформацію, ми можемо стверджувати, що «закони воєнного часу» – це нормативно-правові акти, що були прийняті урядом або народом, набули найвищої юридичної сили та діють виключно в воєнний час (коли порушено суверенітет однієї країни іншою).

Законом України від 15 березня 2022 року «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану» було внесено зміни до розділу 8 Кримінального кодексу України, статті 43-1. Зміни були необхідними, адже особа не може підлягати кримінальній відповідальності, якщо вона захищає

Вітчизну, незалежність та територіальну цілісність України від збройної агресії країни-агресора [3].

Відповідно до Закону України від 3 березня 2022 року « Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність» постановляє внесення змін в частину першу статті 55 Кримінального кодексу України, а саме її було доповнено: «Позбавлення права обіймати певні посади або займатися певною діяльністю як основне або додаткове покарання за вчинення кримінальних правопорушень проти основ національної безпеки України, передбачених статтею 111-1 цього Кодексу, призначається на строк від десяти до п'ятнадцяти років» [4].

Стаття 111-1 в свою чергу визначає колабораційну діяльність, як публічну відмову визнавати громадянином України здійснення збройної агресії проти України, її суверенітету, а також підтримка дій агресора. Частина 2 ст. 111-1 також передбачає незаконне зайняття громадянином України посади в органах влади, що були створені окупантом на тимчасово окупованих територіях.

Доречним буде навести приклад, якщо особа сказала своїм родичам, що підтримує країну-агресора, вона не буде вважатися колаборантом, але коли ця ж особа поширює заклики підтримки окупанта у мережі Інтернет та агітує інших громадян України вона буде нести відповідальність відповідно до ст. 111-1.

3 березня 2022 року також було прийнято Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції», окрім змін, що були внесені в ст. 161 «Порушення рівноправності громадян залежно від їх расової, національної, регіональної належності, релігійних переконань, інвалідності та за іншими ознаками», варто відмітити доповнення Кримінального кодексу України новою статтею 435-1 «Образа честі і гідності військовослужбовця, погроза військовослужбовцю». На нашу думку, таке доповнення є необхідним у зв'язку з тим, що військовослужбовці стримують напад

Російської Федерації та заслуговують достойного відношення, тому образа честі і гідності, погроза вбивством, насильством або знищенням чи пошкодженням майна військовослужбовцю, який здійснює заходи із забезпечення національної безпеки і оборони, відсічі і стримування збройної агресії Російської Федерації, його близьким родичам чи членам сім'ї карається обмеженням волі строком від трьох до 5 років [5].

Отже, перелік змін, які були наведені вище не є вичерпним так як ми проаналізували їх лише частково, зокрема в роботі наведено декілька, на нашу думку, основних змін, що були внесені в Кримінальний кодекс України з березня 2022 року.

Також нами було проаналізовано, що українська правова система орієнтована на європейську, а не на СРСР, тому ми вживаємо термін «військовий стан», а не «військовий час».

Список використаної літератури: 1. Конституція України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр#Text> 2. Риндюк В.І. ЩОДО ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТЬ «ЗАКОН» ТА «ЗАКОНОДАВСТВО»: ТЕХНІКО-ЮРИДИЧНИЙ АСПЕКТ. К., 2015. С.62-67. 3. Закон України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України та інших законодавчих актів України щодо визначення обставин, що виключають кримінальну протиправність діяння та забезпечують бойовий імунітет в умовах дії воєнного стану». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2124-20#n5> 4. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо встановлення кримінальної відповідальності за колабораційну діяльність». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2108-20#n6> 5. Закон України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо посилення кримінальної відповідальності за виготовлення та поширення забороненої інформаційної продукції». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2110-20#n6> 6. Кримінальний кодекс України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14#Text>

Благодир А.А.
*кандидат юридичних наук, доцент,
доцент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності,
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування*

Благодир С.М.
*кандидат юридичних наук, доцент
доцент кафедри відновного правосуддя та приватної детективної діяльності,
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

НЕДОПУСТИМІСТЬ ДОКАЗІВ ОТРИМАНИХ НЕУПОВНОВАЖЕНОЮ НА ТЕ ОСОБОЮ

Завдання кримінального судочинства встановлені кримінальним процесуальним законодавством України. Зокрема ст. 2 Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК) такими завданнями визначено захист особи, суспільства та держави від кримінальних правопорушень, охорона прав, свобод та законних інтересів учасників кримінального провадження, а також забезпечення швидкого, повного та неупередженого розслідування і судового розгляду з тим, щоб кожний, хто вчинив кримінальне правопорушення, був притягнутий до відповідальності в міру своєї вини, жоден невинуватий не був обвинувачений або засуджений, жодна особа не була піддана необґрунтованому процесуальному примусу і щоб до кожного учасника кримінального провадження була застосована належна правова процедура [1].

Особи, які уповноважені здійснювати досудове розслідування, повинні чітко дотримуватися встановленої процесуальної форми, порушення якої може привести до втрати зібраних доказів.

Статтею 110 КПК встановлено, що процесуальними рішеннями є всі рішення органів досудового розслідування, прокурора, слідчого судді, суду.

Судове рішення приймається у формі ухвали, постанови або вироку. Рішення слідчого, дізнавача, прокурора приймається у формі постанови.

Таким чином законом передбачено, що всі процесуальні рішення органу досудового розслідування приймаються у формі постанови. Не є виключенням із цього правила прийняття рішення про визначення слідчого або групи слідчих, які проводять досудове слідство у конкретному кримінальному провадженні.

Зокрема, згідно з ч. 1 ст. 214 КПК слідчий, який здійснюватиме досудове розслідування, визначається керівником органу досудового розслідування, а дізнавач - керівником органу дізнання, а в разі відсутності підрозділу дізнання - керівником органу досудового розслідування. А п.1 ч.2 ст.39 КПК передбачено, що керівник органу досудового розслідування уповноважений визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою - визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих.

Незважаючи на чітку регламентацію цього питання, на практиці нерідкими є випадки, коли зазначені правила трактуються неоднозначно, що приводить до істотних порушень вимог кримінального процесуального законодавства.

Наприклад. Із матеріалів кримінального провадження №1221091220000102 від 27.09.2021 слідує, що досудове розслідування проводилося групою слідчих. Однак до матеріалів досудового розслідування не долучено постанови керівника органу досудового розслідування щодо визначення слідчого чи групи слідчих, які здійснюють досудове розслідування. Натомість в матеріалах провадження є «Доручення»

начальника слідчого відділу районного відділу поліції, у якому зазначено, що Він вимагає від слідчих: «вжити заходів щодо всебічного, повного і неупередженого дослідження всіх обставин кримінального провадження,». Таким чином навіть в зазначеному «Дорученні» відсутні будь-які правові рішення щодо визначення або призначення слідчого чи групи слідчих, яким доручено проведення досудового слідства [2].

Враховуючи, що згідно з п.2 ч.3 ст.87 КПК недопустимими є також докази, що були отримані після початку кримінального провадження шляхом реалізації органами досудового розслідування чи прокуратури своїх повноважень, не передбачених цим Кодексом, для забезпечення досудового розслідування кримінальних правопорушень, докази зібрані слідчими у кримінальному провадженні №1221091220000102 повинні визнаватися недопустимими.

Зазначене також слідує із вимог ст. 62 Конституції України, якою встановлено, що обвинувачення не може ґрунтуватися на доказах, одержаних незаконним шляхом, а також на припущеннях [3].

Аналогічна правова позиція викладена у Постанові Об'єднаної палати Касаційного кримінального суду Верховного Суду від 04 жовтня 2021 року у справі №724/86/20 [4].

Зокрема касаційна інстанція звертає увагу на те, що за приписами п.1 ч.2 ст.39 та ч.1 ст.214 КПК визначати слідчого (слідчих), який здійснюватиме досудове розслідування, а у випадках здійснення досудового розслідування слідчою групою - визначати старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, належить до компетенції керівника органу досудового розслідування. Відсторонювати слідчого від проведення досудового розслідування відповідно до п.2 ч.2 ст.39 КПК керівник органу досудового

розслідування має право лише вмотивованою постановою, як і призначати іншого слідчого за наявності підстав, передбачених цим Кодексом, для його відводу або у разі неефективного досудового розслідування. Таким чином, системне тлумачення зазначених норм свідчить про те, що законодавець у своїй термінографічній практиці застосовує словосполучення "визначати слідчого" та "призначати слідчого" як синонімічного змісту терміни, що мають тотожне семантичне значення стосовно визначення обсягу, форми та змісту дій, які вони характеризують.

Суд в контексті застосування приписів ст.110 КПК виходить з того, що зміст і значення процесуального рішення у формі постанови визначає не виключно його назва, а зміст, структура і обсяг викладеної у процесуальному рішенні інформації про визначення групи слідчих у кримінальному провадженні з огляду на приписи зазначеної статті кримінального процесуального закону. Отже, процесуальне рішення керівника відповідного органу досудового розслідування про визначення групи слідчих, які здійснюватимуть досудове розслідування, старшого слідчої групи, який керуватиме діями інших слідчих, має відповідати вимогам ст.110 КПК. При цьому, враховуючи вимоги ч. 6 вказаної статті, таке рішення повинно бути виготовлене на офіційному бланку та підписане службовою особою, яка його прийняла. Дотримання належної правової процедури здійснення слідчих дій, крім іншого, означає їх виконання спеціально уповноваженою в конкретному провадженні особою, що має забезпечувати його відповідність стандартам захисту прав людини, єдність змісту та форми кримінального провадження, налагоджену взаємодію верховенства права і законності, що в результаті зрівноважує приватні та публічні (суспільні) інтереси заради досягнення цих завдань.

Об'єднана палата також звернула увагу на те, що витяг з ЄРДР не може замінити процесуального рішення про визначення групи слідчих у кримінальному провадженні, оскільки він не є процесуальним рішенням, а отже, не породжує правових наслідків щодо визначення групи слідчих, які здійснюватимуть досудове розслідування.

Тому Об'єднана палата дійшла висновку, що у разі використання слідчим повноважень з проведення досудового розслідування без винесення процесуального рішення про визначення групи слідчих, до складу якої він входить на підставі такого процесуального рішення, він є неналежним суб'єктом проведення процесуальних дій. Відсутність такого процесуального рішення в матеріалах кримінального провадження обумовлює недопустимість доказів, зібраних під час досудового розслідування, як таких, що зібрані особою, яка не мала на те законних повноважень.

Відповідно до частин 5 та 6 ст.13 закону «Про судоустрій і статус суддів» висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, є обов'язковими для всіх суб'єктів владних повноважень, які застосовують у своїй діяльності нормативно-правовий акт, що містить відповідну норму права. Висновки щодо застосування норм права, викладені у постановах Верховного Суду, враховуються іншими судами при застосуванні таких норм права [5].

Враховуючи, що обов'язковість урахування (преюдиціальність) висновків Верховного Суду щодо застосування норм права передбачена не лише для учасників справи, а й для інших судів та всіх суб'єктів владних повноважень, органи досудового розслідування повинні чітко дотримуватися встановленої процесуальної форми та в кожному випадку

визначати слідчого (групу слідчих) виключно на підставі винесеної керівником органу досудового розслідування постанови.

Список використаної літератури: 1. Кримінальний процесуальний кодекс України: Закон України від 13 квітня 2012 р. № 4651-VI (Редакція станом на 05.01.2022). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/4651-17#Text> (дата звернення: 01.05.2022). 2. Матеріали кримінального провадження №350/1841/21. Рожнятівський районний суд Івано-Франківської області. 3. Конституція України: Закон України від 28 червня 1998 р. № 254к/96-ВР (Редакція станом на 01.01.2020). URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254%D0%BA/96-%D0%B2%D1%80#Text> (дата звернення: 01.05.2022). 4. Постанова ОП ККС ВС у справі №724/86/20: веб-сайт. URL: <https://reyestr.court.gov.ua/Review/100214751> (дата звернення: 01.05.2022). 5. Про судоустрій і статус суддів: Закон України від 02 червня 2016 р. № 1402-VIII. (Редакція станом на 22.03.2022) URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1402-19#Text> (дата звернення: 11.05.2022).

Коваль Б.В.

*адвокат Ради адвокатів Полтавської області
Національної Асоціації Адвокатів України
м. Київ, Україна*

КОРУПЦІЯ У СФЕРІ ОХОРОНИ ЗДОРОВ'Я: СУЧАСНИЙ ПОГЛЯД НА ПРОБЛЕМАТИКУ

Як відомо, корупція в системах охорони здоров'я – це глобальне негативне соціально-політичне явище, яке може виникнути в будь-якій державі світу та є похідною від державного устрою, політики, економіки та культури.

Корупція в сфері охорони здоров'я відображає слабкі сторони її структурної та адміністративної організації. Хоча немає чітких даних щодо корупції в цій сфері, загальновідомо, що в усьому світі щорічно на охорону здоров'я виділяються величезні кошти, частина з яких втрачається через шахрайство та корупцію.

Пандемія Covid-19 продемонструвала слабкі місця в системах охорони здоров'я багатьох країн, що призвело до гострої та серйозної нестачі необхідного обладнання, включаючи засоби індивідуального захисту, діагностику, клінічне лікування, а також потребу у фінансовій допомозі. Такі фактори, як збільшення попиту та пропозиції, невизначеність, відволікання та невдачі у процесі функціонуванні системи охорони здоров'я створили ідеальні умови для корупціонерів, які скористалися ситуацією. Як слушно зазначають Теремецький В.І. і Дуліба Є.В., і нині залишаються невирішеними низка питань міжнародно-

правового регулювання міжнародної торгівлі медичними засобами та обладнанням [1, с. 146].

Оскільки пандемія і досі поширюється світом, корупція продовжує позбавляти людей необхідної допомоги. Корупція впливає на розподіл ресурсів, розподіл медичних товарів і стосунки між медичними працівниками та пацієнтами.

Характер і масштаби корупції постійно змінюються там, де вона виникає, а її поширеність відрізняється залежно від рівня розвитку держави; вона набуває різних форм у різних країнах. Проте наслідки корупції є катастрофічними як для економіки країни в цілому, так і для громадян зокрема. Якщо в багатих країнах корупція впливає на фінансування медичних послуг, доступ і якість послуг, то в бідних країнах це може бути питанням життя і смерті. Тому «усі країни повинні працювати над забезпеченням потоку життєво необхідних медичних засобів і приладів та над усуненням перебоїв у глобальних мережах поставок, підтримкою здоров'я та добробуту всіх людей» [1, с. 151].

У пошуках швидкого реагування на пандемію Covid-19 та запровадження стратегій боротьби з цією хворобою багато урядів у всьому світі не змогли запровадити ефективні заходи боротьби з корупцією чи засоби для оцінки її ризиків. Утім за відсутності належного управління та механізму запобігання корупції існуючі системи охорони здоров'я залишаються відкритими для потенційних зловживань.

Найгіршими прикладами корупції протягом останніх років є: державні закупівлі товарів і послуг для лікування захворювань, фальсифікації під час державних закупівель і відкати, розкрадання коштів на охорону здоров'я, непрозорість управління, зловживання владою або посадою, кумівство та фаворитизм в управлінні, дрібна корупція на рівні обслуговування, шахрайство та крадіжка ліків і медичних приладів [2, с. 26].

Сфера охорони здоров'я забезпечує роботою сотні тисяч медичних працівників у світі, які лікують мільйони пацієнтів. На жаль, це є передумовою для появи

дрібно́ї корупції у цій сфері, яка процвітає у багатьох країнах світу. Задля доступу до лікування пацієнт іноді вимушений запропонувати хабар або заплатити його, якщо такий вимагають від нього. Більш масштабною корупцією є дії, що здійснюються адміністраторами лікарень або місцевими органами влади та державними органами, які забирають або перенаправляють ресурси у тих, для кого вони призначалися.

Прийняття окремими країнами зобов'язань щодо підвищення прозорості, боротьби з корупцією, механізмів боротьби з відмиванням грошей та управління державними фінансами є однією з умов для отримання ними коштів від МВФ. Йдеться про запровадження суворого контролю, аудиту, звітності і вимоги щодо прозорості стосовно державних витрат у цій сфері, що включає публікацію інформації про пов'язані державні закупівлі та бенефіціарних власників компаній, які отримують державні контракти тощо.

Корупція у сфері охорони здоров'я зростає через погане або неіснуюче регулювання, а також через надмірне регулювання, відсутність підзвітності, низькі зарплати та постійно зростаючий попит на послуги чи лікарські засоби та прилади.

Боротьба з корупцією вимагає ретельного і постійного нагляду та інтегрованих стратегій її запобігання, які необхідно регулярно переглядати, щоб вони були ефективними проти цього негативного явища. Необхідно зосередитися на тому, де корупційні ризики найбільші [3]. Зазвичай це (адміністративна та фінансова сфери. Важливо застосовувати стратегію раннього виявлення та ефективного правозастосування для покарання винних [2, с. 27].

Уряди країн повинні забезпечити справедливий і прозорий розподіл усіх коштів із достатніми ресурсами для боротьби з процесом прийняття корупційних рішень. Найкраще цього досягти шляхом надання достовірної інформації та розміщення загальнодоступних даних у вільному доступі в Інтернеті, включаючи деталізацію даних про стан здоров'я та фінанси, а також врахування цих даних під час прийняття рішень. Отже, надійні механізми звітування, публічне повідомлення

про зловживання та доступ громадськості до надійної актуальної інформації є запорукою створення ефективної системи запобігання корупції та пом'якшення кризи у сфері охорони здоров'я.

Список використаної літератури: 1. Теремецький В.І., Дуліба Є.В. Роль СОТ в регулюванні світової торгівлі медичними засобами та приладами під час пандемії COVID-19. Право і безпека. 2020. № 1. С. 146–152. 2. Teremetskyi V, Duliba Ye, Kroitor V, Korchak N, Makarenko O. Corruption and strengthening anti-corruption efforts in healthcare during the pandemic of Covid-19. Medico-legal journal. 2021. Vol. 89(1). 25–28. doi: 10.1177/0025817220971925. URL: <https://journals.sagepub.com/doi/pdf/10.1177/0025817220971925> 3. Kirya, M. (2020). Anti-corruption in Covid-19 preparedness and response. Bergen: U4 Anti-Corruption Resource Centre, Chr. Michelsen Institute (U4 Brief 2020:8). URL: <https://www.u4.no/publications/anti-corruption-in-covid-19-preparedness-and-response>

Науковий напрям 4. Юридична інженерія майбутнього: теорія та практика

Цимбалюк В.І.

*кандидат юридичних наук, професор, професор кафедри
спеціальних юридичних дисциплін*

*навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ЕЛЕКТРОННЕ СУДОЧИНСТВО В УКРАЇНІ: СУЧАСНИЙ СТАН І ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ

Одним із нововведень у межах судової реформи є перехід до електронного судочинства, що значно спростить документообіг між судами. Це означає, що суди розглядатимуть справи за матеріалами, поданими в електронному форматі. Проте повноцінної технічної бази для цього багато судів поки що не мають, тому наразі більшість справ все ще розглядають у паперовому вигляді.

Така концепція безумовно буде реалізована, це питання часу. Проте, є й такі категорії справ, де необхідно досліджувати автентичність паперових документів, тобто оригінал документа все одно повинен бути.

Згідно наших досліджень судова реформа, яку розпочав Петро Порошенко, повинна була привести українське судочинство до європейських стандартів та відновити довіру українців до судів. Офіційно вона стартувала у 2016 році, і з того часу неодноразово піддавалася критиці. А нинішній президент Володимир Зеленський навіть подав до нового Парламенту свій законопроект, аби реформу перезапустили. Тому реформа на сьогодні стоїть в режимі очікування.

Теоретичні передумови появи електронного судочинства обумовлені такими причинами:

- значні часові витрати;

- відсутність оперативного доступу учасників процесу до матеріалів справи;
- затягування процесу;
- необхідність засвідчення копій документів;
- недоцільне ускладнення роботи адвокатів;
- нераціональне використання значної кількості паперу

Електронний суд – комплексне поняття, і для українського суспільства не нове. Зазначимо, що ще до набрання чинності новими редакціями процесуальних кодексів в Україні вже діяли окремі елементи системи «Електронного суду». Зокрема, це сплата судового збору online, отримання інформації про етапи проходження справи в суді за допомогою офіційного веб-порталу «Судова влада України», можливість одержання судових повісток за допомогою SMS-інформування, а копій судових рішень – електронною поштою, доступ до текстів судових рішень через Єдиний державний реєстр судових рішень, online-трансляція судових засідань, проведення відеоконференцій між судами. [1, с. 227].

Незважаючи на процеси суцільної інформатизації, у кожної особи повинно залишатися право на повноцінне приватне життя, вільне від будь-яких засобів електронного моніторингу та контролю. Жодні «глобальні терористичні загрози», жодна «боротьба з корупцією» чи інші високі «демократичні та загальнолюдські цінності» не можуть виправдати позбавлення особи людяності, свободи та права на особисте життя.

Проте, незважаючи на загрози, які несе в собі інформатизація суспільного простору, слід визнати, що сьогодні існує ще достатньо сфер життя людини, котрі можуть бути значно і при цьому безпечно покращені шляхом їх переведення в електронну форму, без завдання жодної шкоди

приватному життю особи. Це сфери, які у своїй суті носять публічний характер. Сфери, в яких особа сьогодні, як і раніше, повинна відкривати суспільству окремі частини свого приватного життя для досягнення своїх же приватних інтересів або для певних публічних інтересів.

Перш за все це – сфера урядування. Інформатизація відносин в цій царині не означатиме додаткового втручання держави та суспільства у приватне життя людини, оскільки питання державного управління і так завжди передбачало таке втручання. Навпаки, переведення транзакцій між людиною та державою в електронний формат дозволить зекономити значні часові, матеріальні та людські ресурси і перенаправити їх із суспільної у приватну сферу. [2, с. 433].

Одним із секторів електронного урядування є система електронного правосуддя. Поряд з іншими сервісами державних владних та управлінських послуг електронне правосуддя є одним із елементів електронної демократії, яка впроваджується з метою забезпечення доступності, підзвітності, ефективності зворотного зв'язку, інклюзивності, прозорості в діяльності органів державної влади. Судова влада є ключовим компонентом демократії. Тому справедливо вважається, що електронне правосуддя є найважливішою гранню електронної демократії.

Не можна не погодитись із твердженням про те, що повномасштабна реалізація проекту, що отримав назву «Електронний суд», допоможе вирішити існуючі проблеми в системі судочинства, а саме: забезпечити доступність правосуддя за рахунок обміну електронними документами між усіма учасниками судового процесу, скоротити судові витрати на поштові відправлення та виготовлення паперових документів, удосконалити та прискорити передачу судових документів між судами тощо. Електронне

правосуддя спрямоване на забезпечення прозорості та доступності правосуддя, на підвищення якості роботи судів та значну економію державних коштів. Реалізація проекту «Електронний суд» є одним із напрямів підвищення ефективності роботи правосуддя в Україні.

Підвищення ефективності судової системи передбачає досягнення кількох головних цілей. Серед тих, що можуть бути успішно реалізовані за допомогою сучасних інформаційних технологій, – оперативність, прогнозованість та зручність взаємодії між учасниками судового процесу і судом. Сьогодні в науці поширеною є думка про те, що електронне судочинство порівняно з традиційним більшою мірою гарантуватиме доступ до правосуддя, швидкість розгляду справ судами, сприятиме якості судових рішень, контролю сторін за розглядом справи та економії судових витрат, посилить змагальність і публічність судових процесів [3, с.105; 5, с. 104].

Як відомо, судочинство є одним із найконсервативніших напрямків людської діяльності. Вік більшості основних принципів судового процесу налічує сотні років. Більшість із таких принципів збережуть свій «конституційний» статус і в майбутньому «Електронному суді». Процес перетворення традиційних форм судочинства на електронну основу по суті є процесом перекладу цих традиційних процесуальних принципів на нову «цифрову» мову. Результат, який буде одержаний в підсумку, наразі остаточно невідомий. Це дослідження є спробою надати своє бачення такого результату на основі узагальнення та аналізу сучасних тенденцій розвитку електронного судочинства в Україні. [4, с. 44].

Поточна стадія розвитку електронного судочинства в Україні дає можливість виявити конкретні структурні інформаційні елементи, які потребують певного вдосконалення. Досвід останніх років свідчить, що попри

усі очевидні переваги електронного судочинства проект «Електронний суд» (у вузькому розумінні) не набув широкої популярності і просування його відбувається вкрай повільно. Те саме стосується деяких інших загальнодержавних електронних проектів у судочинстві (обмін електронними документами із використанням ЕЦП, проведення судових засідань у режимі відеоконференцій, використання електронно-інформаційних кіосків тощо). Узагальнення та аналіз наявної інформації з цього приводу дозволяє назвати такі основні стримуючі чинники [7].

По-перше, відсутність єдиної уніфікованої інформаційної платформи для спілкування учасників процесу з судом та з іншими державними органами. Таке становище змушує користувачів використовувати різні програмні та апаратні засоби для одержання доступу до різних сервісів. Необхідність реєструватися в численних реєстрах, подавати різного роду заяви про забезпечення доступу до окремих сервісів, інстальовати різні програмні продукти, одержувати різні ідентифікатори, коди доступу, підтримувати їх в актуальному стані тощо в підсумку робить сучасне електронне судочинство більш клопітким та ємким за часом, ніж звичайне паперове.

По-друге, відсутність єдиних стандартів щодо інформаційного контенту, котрим мають відповідати відповідні судові інформаційні ресурси, електронні сервіси, та відсутність стимулів щодо їх покращення. Часто інформаційні сайти, електронні кіоски та інші судові ресурси наповнені або непотрібною або неактуальною інформацією, яка не несе корисного навантаження.

По-третє, брак коштів. Відсутність належного фінансування судової системи взагалі і видатків на інформатизацію зокрема призводить до неспроможності задоволення потреб усіх охочих у користуванні певними

сервісами внаслідок недостатності потужностей відповідних програмно-апаратних комплексів та недостатності спеціалістів для їх обслуговування.

I, по-четверте, дисонанс інформаційних технологій та процесуальних правил. Зараз домінуючою є тенденція вбудовування нових інформаційних технологій до існуючої системи процесуальних норм різних гілок судових юрисдикцій. Правила судового процесу, якщо і змінюються, то лише фрагментарно, в мінімально необхідному для того чи іншого нововведення обсязі. Судовий процес у цілому, вік основних норм якого налічує десятки років, а вік основних принципів – десятки сторіч, залишається незмінним. За таких обставин ККД від таких інформаційних технологічних вдосконалень є мінімальним [6].

Проте, всі названі та багато інших проблем на шляху до інформатизації судочинства є похідними від однієї тектонічної проблеми –цільової орієнтації, традиційно притаманної будь-якому державному апарату. Слушно зазначається, що в Україні досі не держава існує для громадянина, а громадянин для держави. На відміну від бізнесу, який орієнтується на потреби замовників, держава в особі своїх органів орієнтується на власні потреби, тією чи іншою мірою ігноруючи потреби громадян. Відповідно, істотно розрізняються і встановлені процеси взаємодії. Зокрема, при взаємодії з бізнесом замовник найчастіше має єдину точку контакту, а усі внутрішні проблеми, пов'язані з його обслуговуванням, розв'язуються всередині бізнесу відповідно до внутрішніх бізнес-процедур. Відомо, скільки потрібно зібрати різних довідок і документів і перенести їх з однієї організації в іншу для виконання, загалом кажучи, найпростіших транзакцій – типу оформлення прав власності, тієї чи іншої реєстрації, здачі звітності, одержання дозвільних документів тощо. При цьому, до речі, часто порушується і принцип

транзакційності, в результаті чого ніколи не можна бути впевненим у цілісності і несуперечності даних у різних відомствах [7].

За таких умов судова система ставиться у вкрай не вигідне становище. Вона опиняється частково (а в окремих випадках повністю) непридатною для здійснення судочинства у суспільних відносинах, опосередкованих новітніми інформаційними технологіями.

Деякі з названих причин лежать на поверхні і мають відносно прості рішення. Методом проб і помилок відбувається пошук нових електронних форм традиційних процесуальних дій та їх поступове влаштування в існуючі форми судового процесу.

Аналіз висловлених у науковій літературі думок та досвід застосування чинних норм процесуального права України свідчить про те, що наразі вельми актуальними є дослідження в напрямку наукової розробки таких елементів електронного судочинства:

1) можливості повноцінної двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій;

2) визнання усього спектру існуючих сьогодні електронних інформаційних ресурсів належними і повністю допустимими доказами в судовому процесі;

3) можливості вчинення в електронному форматі усіх процесуальних дій під час розгляду будь-яких судових справ [8].

Для втілення повноцінного «Електронного суду» необхідна реалізація таких можливостей як:

1. Забезпечення двосторонньої комунікації між судом, учасниками судового процесу та усіма іншими заінтересованими особами за допомогою засобів сучасних електронних інформаційно-комунікаційних технологій.

2. Визнання електронних інформаційних ресурсів та електронних транзакцій повноцінними доказами в судовому процесі.

3. Вчинення усіх процесуальних дій в електронному форматі.

Під цим належить розуміти удосконалення законодавства; технічно-інформаційне забезпечення судів; розроблення заходів і систем забезпечення захисту інформації; правове регулювання питань відповідальності осіб за порушення у цій сфері; вжиття заходів попередження кіберзлочинності у цій сфері; проведення навчальних семінарів серед працівників апарату суду та інших користувачів системи; систематичний моніторинг ефективності роботи системи та її постійна модернізація.

На мою думку суд майбутнього можна одержати, якщо дати правильний напрямок змінам існуючої судової системи і відповідно створити нову систему судочинства, засновану на нових ідеях та принципах, на досвіді використання існуючих та перспективних інформаційних технологій. Право, економіка і техніка повинні розвиватися разом, а не наздогоняти один одного. Спільні зусилля фахівців у цих сферах можуть зробити ідеальний образ суду майбутнього реальністю.

Враховуючи складність проекту та специфічні умови його реалізації – електронно-інформаційну сферу, в котрій все застаріває дуже швидко, таке сповільнення може викликати ризики щодо «проекту майбутнього» на «довгобуд минулого». Тому варто пам'ятати відомий вислів Станіслава Єжи Леца: «Минуле приходить само, майбутнє необхідно постійно викликати із небуття».

Список використаної літератури: 1. Каланча І.А. Міжнародний досвід використання електронного сегмента в кримінальній процесуальній діяльності суду. URL: <http://www.jurnaluljuridic.in.ua/archive/2015/6/50.pdf>. 2. Логінова Н.І. Упровадження електронного правосуддя в систему судочинства. URL: <http://www.apdp.in.ua/v72/61.pdf>. 3. Білоус В.В. Інноваційні напрямки інформатизації судочинства. URL: http://www.nbuuv.gov.ua/old_jrn/Soc_Gum/Tpsek/2011_11/Bilous.pdf. 4. Ізарова І.О. Перспективи запровадження електронного правосуддя в цивільному судочинстві в Україні. *Наук. вісн. Ужгород. нац. ун-ту*. 2014. Вип. 24, т. 2. С. 44–47. 5. Кушакова-Костицька Н.В. Електронне правосуддя: Українські реалії та зарубіжний досвід *Юрид. часоп. Нац. акад. внутр. справ*. №1. 2013. С. 103–109. URL: http://www.irbis-nbuuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILA=&2_S21STR=aumvs_2013_1_20. 6. Бринцев О.В. Процесуальна революція – єдиний шлях електронного судочинства». *Безпечне інноваційне суспільство: взаємодія у сфері правової освіти та правового виховання: матеріали міжнар. Інтернет-конф., 25 трав. 2016 р.* / Нац. юрид. ун-т імені Ярослава Мудрого, НДІ прав. забезп. інновац. розвитку Нац. акад. прав. наук України, Наук. б-ка. Харків, 2016. С. 24–26. URL: <http://dspace.nlu.edu.ua/handle/123456789/10858>. 7. Кудряченко А. Ідея правової держави в контексті європейської інтеграції України. URL: <http://www.viche.info/journal/2149/>. 8. Каламайко А. Ю. Електронні засоби доказування в цивільному процесі: дис. канд. юрид. наук : 12.00.03. Харків, 2016. 285 с.

Киричук Б.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Науковий керівник: Самороков В.О.
старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

КІБЕРТЕРОРИЗМ ТА КІБЕРЗЛОЧИННІСТЬ: НОВІ ЗАГРОЗИ В РЕАЛІЯХ СУЧАСНОГО ІНФОРМАЦІЙНОГО СУСПІЛЬСТВА

Друга половина ХХ століття відзначилася остаточним вибором світової спільноти вступити в епоху інформаційного суспільства, що мало наслідком використання новітніх технологій електронного зв'язку, у тому числі мережі Інтернет, у всіх сферах суспільного та державного життя. Однак, поряд з очевидними перевагами, інформатизація суспільства також сприяла виникненню та поширенню особливих типів кримінальних правопорушень, зміст яких розкривається через неправомірне застосування інформаційно-телекомунікаційних засобів, що призводить до порушення прав як окремих осіб, наприклад шляхом отримання доступу до конфіденційних даних, так й інтересів однієї чи декількох

держав, зокрема через здійснення кібератак на інформаційні системи різних державних та місцевих органів влади.

Основним суспільно-небезпечним діянням у цій сфері визнано кібертероризм. Загальновідомим є факт, що будь-який прогрес, який приносить у суспільне життя нові блага та можливості, для окремої категорії осіб стає об'єктом зловживань. З кожним днем кіберзлочинність стає все більш масовою та небезпечною. Відтак питання протидії проявам кібертероризму на регіональному та світовому рівні потребує невідкладного вирішення, що й зумовлює актуальність даної теми.

Мета дослідження – охарактеризувати розуміння таких правових категорій, як «кібертероризм» та «кіберзлочинність» на законодавчому рівні, проаналізувати їхні істотні ознаки.

Зауважимо, що питання кіберзлочинності та кібертероризму є предметом розгляду таких вітчизняних вчених-практиків, як Гнатюк С.О., Діордіца І.В., Зінченко О.І., Леган І.М., Мішанчук А.В., Фурашев В.М. та інші. Незважаючи на істотний науковий внесок названих вище фахівців у розвиток вчення про кіберзлочинність та кібертероризм, питання про кримінальну відповідальність за такий вид суспільно-небезпечних діянь досі залишається не вирішеним.

Як уже зазначалося раніше, транскордонний характер інформації не тільки дає можливість вільного користування її будь-яким видом, проте й породжує певні загрози. Сьогодні така свобода в пошуку та отриманні інформаційних даних сприяє їхніх підвищень ураженості, адже можливість безперешкодного доступу до ресурсів з будь-якої точки світу провокує вчинення кримінальних правопорушень. Сьогодні таку правову категорію вченими прийнято називати кіберзлочинами. Чинний Кримінальний кодекс України (далі – КК України) поки не містить такого визначення, однак його знаходимо в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України» від 05.10.2017 р. Таким чином, під кіберзлочинами розуміють суспільно небезпечне винне діяння у кіберпросторі та/або з його використанням, відповідальність за яке передбачена законом України

про кримінальну відповідальність та/або яке визнано злочином міжнародними договорами України [4].

Мішанчук А. щодо цього питання вважає, що кіберзлочини, у порівнянні зі звичайними протиправними посяганнями, є значно небезпечнішими. На підтвердження своїх слів вона надає перелік істотних ознак, притаманних тільки кіберзлочинам. Це, передусім, відсутність фізичного зближення між потерпілим та суб'єктом кримінального правопорушення в момент вчинення суспільно небезпечного діяння. По-друге, кіберзлочини часто є «автоматизованими», оскільки за допомогою комп'ютерних технологій протягом короткого періоду часу суб'єкт може збільшити кількість таких кіберзлочинів до сотні. По-третє, на цього ж суб'єкта не впливають окремі обмеження, які існують у реальному, фізичному світі, а отже, реакція на вчинення подібних діянь має бути миттєвою [2]. Отже, можемо зробити такий висновок щодо цього питання: кіберзлочинність й досі залишається новим феноменом, і наука ще не здатна повною мірою охарактеризувати географічні та демографічні критерії поширення кіберзлочинів.

Якщо й далі аналізувати згаданий вище Закон України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», то можна зустріти визначення кібертероризму – одного з видів кіберзлочину. На нашу думку, з огляду на сьогоденний стан підвищеної зовнішньої безпеки, дуже важливо законодавчо визначити поняття кібертероризму і встановити сувору кримінальну відповідальність за вчинення таких актів. Як підтверджує практика, кібертероризм найчастіше вчиняється з політичних мотивів, з метою порушення суспільної безпеки, залякування населення, провокацій військового конфлікту та спрямовані на підлив національних інтересів та національної безпеки.

Однак, проаналізувавши Особливу частину КК України, ми не знаходимо жодної однозначної згадки про таке кримінальне правопорушення, як кібертероризм. Натомість воно міститься в Законі України «Про основні засади забезпечення кібербезпеки України», де вказано, що кібертероризм – це

терористична діяльність, що здійснюється у кіберпросторі або з його використанням [4]. Отже, в контексті дослідження змісту цього поняття, підкреслимо, що його утворюють дві основні складові, які на нашу думку, можуть складати об'єктивну сторону кримінального правопорушення, а саме: терористична діяльність як суспільно небезпечне діяння та кіберпростір. Щодо останньої складової у багатьох вчених складаються різні гіпотези.

Так, для прикладу, Кучерина С.Є. стверджує, що кіберпростір не можна вважати місцем вчинення кримінального правопорушення, оскільки під місцем вчинення розуміють територію, яка характеризується фізичними, соціальними та правовими критеріями [1]. Поряд з цим, альтернативного розуміння кіберпростору автор у науковій праці не надає.

Ми погоджуємося з Самойленко О.М., яка називає кіберзлочини кримінальними правопорушеннями, вчиненими з використанням обстановки кіберпростору, яка передбачає сукупність умов об'єктивного характеру, в яких вчиняється суспільно небезпечне діяння та настають суспільно небезпечні наслідки [5].

На підставі наведеного вважаємо правильним визначити кіберпростір не як місце вчинення кримінального правопорушення, а як елемент обстановки. Тобто, фактично кібертероризм відрізняється від звичайної терористичної діяльності винятково елементом обстановки вчинення цього кримінального правопорушення.

У чинній редакції КК України вже міститься відповідальність за певні діяння пов'язані з кіберзлочинами. Так, зокрема це ст.361 «Несанкціоноване втручання в роботу інформаційних (автоматизованих), електронних комунікаційних, інформаційно-комунікаційних систем, електронних комунікаційних мереж », ст.361-1 « Створення з метою протиправного використання, розповсюдження або збуту шкідливих програмних чи технічних засобів, а також їх розповсюдження або збут», ст.361-2 « Несанкціоновані збут або розповсюдження інформації з обмеженим доступом, яка зберігається в електронно-обчислювальних машинах

(комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або на носіях такої інформації», ст.362 «Несанкціоновані дії з інформацією, яка оброблюється в електронно-обчислювальних машинах (комп'ютерах), автоматизованих системах, комп'ютерних мережах або зберігається на носіях такої інформації, вчинені особою, яка має право доступу до неї» , ст.363 «Порушення правил експлуатації електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку або порядку чи правил захисту інформації, яка в них обробляється» та ст.363-1 «Перешкоджання роботі електронно-обчислювальних машин (комп'ютерів), автоматизованих систем, комп'ютерних мереж чи мереж електрозв'язку шляхом масового розповсюдження повідомлень електрозв'язку». Однак, складно погодитися, що ці статті стосуються саме кібертероризму.

На підставі наведеного вважаємо за доречне згадати, що у Верховній Раді України все ж був зареєстрований Проект Закону України «Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення відповідальності за кібертероризм)» №2439а. Незважаючи на те, що нормативно-правовий акт датується 24.07.2015 р., нам імпонує визначення категорії «кібертероризм», яке надано у Проекті. Так, зокрема, під цим поняттям законодавці розуміють умисну атаку на інформацію, яка обробляється комп'ютером, комп'ютерну систему чи комп'ютерні мережі, що створює небезпеку для життя і здоров'я людей або призводить до інших тяжких наслідків [3]. Підкреслимо, що така дефініція не суперечить Конституції України та Законам України, а отже, найкращим чином охарактеризує ознаки кібертероризму. Проте, через нез'ясовані досі обставини, цей Проект Закону та ряд інших у цій сфері були відкликані у Верховній Раді України з питань порядку денного. Таким чином, сьогодні таке ставлення до кібертероризму провокує невирішеність цієї проблеми, а отже, виникає питання: як притягнути винних до відповідальності належним чином, якщо відповідна норма для кваліфікації цього суспільно небезпечного діяння відсутня?

Підсумовуючи можна сказати, що кібертероризм є найнебезпечнішим серед всіх різновидів кіберзлочинів, так як цілями нападу обираються важливі державні та регіональні структури. Атаки такої категорії вважаються ідеальним засобом ослаблення нації. Успішно проведена атака може швидко паралізувати всю країну, завдавши одним «кліком» мишки колосальних збитків. З огляду на це, вважаємо за потрібне змінити в Україні курс з прийняття кібертероризму як нешкідливого правопорушення до його заборони через високу ймовірність завдання суспільно небезпечних наслідків як для інтересів цілої держави, так і для окремих громадян України.

Список використаної літератури: 1. Кучерина С.Є. Проблемні аспекти впровадження кримінальної відповідальності за кібертероризм. *Збірник наукових праць*. 2021. Випуск 1(26). С. 70-79. 2. Мішанчук А.В. Кібертероризм: спроби філософсько-правового осмислення. *Вісник Національного юридичного університету імені Ярослава Мудрого*. 2021. №2(49). С.93-100. 3. Про внесення змін до Кримінального кодексу України (щодо встановлення відповідальності за кібертероризм): Проект Закону України від 27 лип. 2015 р. №2439а. URL: <https://ips.ligazakon.net/document/LH1VR> 68A (дата звернення: 11.05.2022 р.) 4. Про основні засади забезпечення кібербезпеки України : Закон України від 5 жовт. 2017 р. №2163-VIII. *Відомості Верховної Ради України*. 2017. №45. С.42. (дата звернення: 11.05.2022 р.) 5. Самойленко О.А. Сутність злочинів, учинених з використанням обстановки кіберпростору. *National law journal: teory and practive*. 2017. №6. С. 129-132.

Кубай О.В.

*старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ВИКОРИСТАННЯ СИСТЕМ ШТУЧНОГО ІНТЕЛЕКТУ В ЮРИДИЧНІЙ ДІЯЛЬНОСТІ

Штучний інтелект (далі – ШІ) – це унікальний продукт технічного прогресу, що дає змогу машинам вчитися, використовуючи людський і власний досвід, пристосовуватися до нових умов в рамках свого застосування, виконувати різнопланові завдання, які тривалий час були під силу лише людині, прогнозувати події й оптимізувати ресурси різного характеру. Важливою частиною ШІ є машинне навчання (Machine Learning, або ML). Найважливішою умовою навчання ШІ у сфері правосуддя є наявність великого масиву відкритих даних і безперешкодний доступ

до них. Це дозволяє краще проаналізувати судову практику та спрогнозувати результат. Чим більше доступних даних, тим більше ШІ в змозі вдосконалити моделі й тим самим покращити здатність прогнозування. ШІ імітує роботу людського мозку за допомогою системи нейронних мереж, що побудована на принципі організації і функціонування біологічних нейронних клітин – нервових клітин живого організму. Проте, очевидним недоліком ШІ є брак такої людської якості, як емпатія, тобто співпереживання: у той час, як суддя може прийняти доводи відповідача, наприклад, при несвоєчасній сплаті аліментів або ж погашення заборгованості, машина ніяких поступок робити не буде.

Бурхливий розвиток ШІ торкнувся майже усіх сфер діяльності людства. Не є винятком і судова та правоохоронна системи. США та Китай змагаються за першість у цій сфері, Європейський Союз виробив рекомендації з використання ШІ у судовій системі. З урахуванням того, що Україна проголошує цифровізацію та програму «Держава у смартфоні», стала кандидатом до вступу в ЄС, доцільно вивчити світовий досвід та оцінити як переваги, так і наявні недоліки систем, що вже працюють, та перспективних розробок, ризики використання штучного інтелекту у судовій та правоохоронній сферах.

Використання систем ШІ для виконання певних завдань юриспруденції є предметом вивчення В. Барфілда (Barfield, 2005), Дж. Сартора (Sartor, 2009), К. Санстейна (Sunstein, 2001) і К. Ешлі (Ashley, 2017). Про етичні аспекти використання ШІ в правовій площині писали Гаррі Сурден (Surden, 2018, 2019), Джанін Черні (Cerny, 2019), Стів Делчин (Delchin, 2019), Хуу Нгуен (Nguyen, 2019), Едуардо Маграні (Magrani, 2019). Можна відзначити працю О.Е. Радутного, який вивчає різні аспекти використання ШІ, у тому числі й питання етики та моралі [1].

Якщо говорити про правову площину цього питання, то воно не є новим для юридичного дискурсу. Перші дослідження та заходи, присвячені різним аспектам ШІ та права розпочалися ще у 1970-1980-х рр. Особливо можна відзначити дисертацію американської дослідниці Енн Гарднер «Підхід штучного інтелекту до

юридичного обґрунтування», яку було захищено у 1984 р. у Стенфордському університеті.

Окрім окремих досліджень, відбувався і розвиток наукової співпраці у цій сфері. Так, у 1987 р. відбулася перша Міжнародна конференція присвячена штучному інтелекту та праву, яка від тоді стала регулярною і проводиться кожні два роки.

Вже у 1991 р. було створено Міжнародну асоціацію ШІ та права, а у 1992 Асоціацією розпочалася публікація видання «Штучний інтелект та право».

Наразі провідні світові країни та світова спільнота займаються розв'язанням етичних питань, пов'язаних із ШІ, тому що ці системи активно впроваджуються в життя. Вже масово використовуються системи ШІ для передбачення рішень суддів, виявлення зв'язків між учасниками судових процесів, передбачення поведінки обвинувачених і засуджених, пошуку доказів і багато іншого. При цьому виникають саме етичні проблеми, як-от: упередженість ШІ, використання великих масивів даних для обґрунтування звинувачень і пошуку доказів на користь звинувачення і приховування доказів, здатних виправдати підозрюваних.

У статті 6 Європейській конвенції про захист прав людини та основоположних свобод (далі – ЄКПЛ, Конвенція) закріплене право розгляду справ незалежним і безстороннім судом. Проте ні в статті 6, ні в коментарях до неї немає прямої заборони використання ШІ й не сказано, що правосуддя здійснюється лише суддею-людиною. Практики Європейського суду з прав людини у світлі порушення статті 6 Конвенції через застосування ШІ при прийнятті рішення ще не було. Національне право деталізує норму Конвенції у статті 127 Конституції України, де закріплено, що правосуддя здійснюють судді та судову владу покладено саме на них. Аналогічна правова позиція міститься в статті 92 Основного Закону ФРН. Таким чином, штучний інтелект не може замінити суддів, однак, ніщо не забороняє оптимізувати роботу судді та суду шляхом залучення ШІ.

Як було зазначено вище, ідея залучення ШІ у сферу правосуддя підіймає й низку етичних питань. У 2018 році Європейська комісія з ефективності правосуддя Ради Європи прийняла вагомий міжнародний акт – Етичну хартію по використанню ШІ у судовій системі та її середовищі (англ. European ethical Charter on the use of Artificial Intelligence in judicial systems and their environment). Основною метою Хартії є підвищення ефективності та якості здійснення правосуддя шляхом опрацювання алгоритмами судових рішень і даних при дотриманні основних прав і свобод, які гарантуються, зокрема, ЄКПЛ й Конвенцією Ради Європи про захист персональних даних.

Етична хартія закріплює п'ять принципів щодо використання штучного інтелекту під час здійснення правосуддя:

1. Принцип дотримання основних прав людини при використанні ШІ. Розробники програм повинні віддавати перевагу підходу «етичний з моменту розробки» (ethical-by-design). Цей підхід впроваджується вже на етапі розробки алгоритму, що унеможлиблюють пряме або опосередковане порушення ЄКПЛ, Конвенції про захист персональних даних і т. д.

2. Принцип недискримінації, а саме запобігання розвитку будь-якої дискримінації між окремими особами чи групами осіб. Особи державного та приватного сектору, залучені до розробки алгоритму, мають пересвідчитися в тому, що методи обробки не породжують дискримінацію. Особлива увага при цьому звертається на правомірне використання конфіденційних та персональних даних.

3. Принцип якості та безпеки, який стосується обробки судових рішень і даних у безпечному технологічному середовищі. Розробники моделей машинного навчання мають перейняти досвід суддів, адвокатів, прокурорів, науковців та інших спеціалістів у сфері правосуддя. Дані, які використовуються алгоритмами, повинні надходити тільки з сертифікованих джерел інформації та не підлягають зміні.

4. Принцип «під контролем користувача» (under user control). Учасник судового процесу повинен бути проінформований зрозумілою мовою про всі

процесуальні аспекти та про можливості й функції штучного інтелекту відповідно до статті 6 ЄКПЛ. Також варто проводити публічні обговорення задля підвищення обізнаності громадськості при впровадженні нових систем.

5. Принцип прозорості, неупередженості та справедливості. Методи обробки даних повинні бути доступними та зрозумілими. Необхідно знайти баланс між захистом інтелектуальної власності та вимогою забезпечення прозорості й нейтральності в залежності від правових наслідків і впливу на осіб.

Міжнародний досвід застосування систем ШІ в юридичній галузі стосується, в першу чергу США, ЄС та Китаю. Передовими користувачами ШІ в правосудді залишаються Сполучені Штати Америки, які використовують технології переважно в цивільних і кримінальних справах. Дослідники зі Стенфордського університету (Stanford Computational Policy Lab) розробили алгоритм, який асистує судді під час обрання запобіжного заходу для підсудного: тримання під вартою або застава. Розглянувши близько 100 тисяч процесуальних документів, пов'язаних з обранням запобіжних заходів, розробники виявили, що одні судді в 90% випадків дозволяють громадянам виходити під заставу, тоді як інші – тільки в 50%. Програма дає змогу справедливо оцінити ризики й тримати під вартою значно меншу кількість осіб, не наражаючи на небезпеку громадськість. Федеральний уряд є одним з локомотивів в області розробки та впровадження ШІ. З 2020 року в США заплановані щорічні інвестиції по \$12 млрд на рік протягом як мінімум десятиліття [2].

За звання лідера з використання технологій із США може поборотися Китай, який є її прямим конкурентом на технологічній арені. У 2018 державне фінансування Китаєм невійськових фундаментальних і прикладних досліджень у галузі ШІ склало від 1,7 до 5,7 млрд дол. [3, с. 11–12], а військових від 0,3 до 2,7 млрд дол. [3, с. 13]. З 2017 року там функціонує онлайн суд у вигляді мобільного додатку головної китайської програми WeChat. Замість приміщення суду – відеочат, замість судді – аватар, за яким працює ШІ. Першим цифровим судом став суд Ханчжоу, далі уряд КНР створив аналогічні суди в Пекіні і Гуанчжоу. Разом

суди розглянули близько 119 тисяч справ й ухвалили рішення щодо 88 тисяч справ. Суд наділений повноваженнями розглядати спори у сфері авторського права, господарські спори в Інтернеті й порушення в сфері електронної комерції [4].

У травні 2019 року Пекінською академією штучного інтелекту (БААІ), Пекінським університетом, Університетом Цінхуа, Інститутом автоматизації та Інститутом обчислювальної техніки Китайської академії наук були опубліковані «Пекінські принципи штучного інтелекту».

Крім перелічених установ, у створенні документа взяли участь члени промислової ліги штучного інтелекту, до якої входять китайські компанії-гіганти – Baidu, Alibaba і Tencent. Згідно з представленим документом призначення ШІ полягає в тому, щоб сприяти прогресу суспільства і людської цивілізації, сталому розвитку природи та суспільства. ШІ не повинен зазіхати на особисте життя, гідність, свободу, незалежність і права людей. Розробники документа закликали повною мірою враховувати правові та етичні ризики, стежити, щоб розвиток штучного інтелекту приносив користь, а не шкоду [5].

Передумовою впровадження ШІ в Україні є запуск єдиної судової інформаційно-телекомунікаційної системи (ЄСІТС). Загалом система передбачає повністю безпаперове діловодство шляхом використання електронного цифрового підпису та електронного документообігу, створення особистих кабінетів з метою вчинення будь-яких процесуальних дій, вдосконалення єдиного державного реєстру судових рішень, додавши в нього систему гіперпосилань на правові позиції Верховного Суду, що дасть змогу алгоритму підібрати релевантне до конкретної справи рішення Верховного Суду та сконструювати без участі людини чернетку рішення. Цілком реально, що в подальшому малозначні спори можуть бути вирішені за допомогою системи ШІ в режимі онлайн, що дасть змогу значно розвантажити суди.

Сьогодні у тестовому режимі функціонує підсистема Електронний суд, за допомогою якої є можливість самостійно подавати вичерпний перелік позовів,

відслідковувати хід справи, подавати процесуальні документи, оплачувати судовий збір й контролювати надходження позовів проти себе, і всі ці дії проводяться онлайн.

Проте повноцінне впровадження ЄСІТС – питання не одного року. Наразі лише у деяких судах працюють певні модулі, а електронні позови доводиться дублювати в паперовій формі. Це спричинено низкою проблем, проте, у час активної політики уряду щодо цифрової трансформації можна очікувати стрімкого розвитку цієї сфери та подальшої ефективної й прозорої роботи українських судів.

Унікальність сучасної обробки даних полягає в тому, що вона не намагається відтворити людську модель пізнання, а створює контекстну статистику на основі даних, але (!) без будь-якої гарантії появи помилкових автокореляцій. Ба більше, є реальний ризик того, що алгоритм може надавати дискримінаційні висновки. Прикладом є програмне забезпечення COMPAS (Correctional Offender Management Profiling for Alternative Sanctions) – продукт комерційної компанії «Northpointe» (з 2017 року компанія називається «Equivant»). Ця програма оцінює ризик повторного скоєння злочину особою, щодо якої суддя повинен ухвалити вирок. Вона є найбільш використовуваною програмою в системі кримінального правосуддя США.

COMPAS базується на даних, отриманих з 137 анкетних питань, на які відповідає підсудний, або у разі відмови інформація береться з його досьє. Дані поділяються на динамічні, які мають мінливий характер та можуть змінюватися – наркоманія, оточення, професійний статус, і статистичні, які не можуть змінюватися і є більш визначальними для формування висновку – вік, стать, кримінальна історія, статус злочинця при скоєнні першого злочину. Під час опитування особам ставляться такі питання: «Як часто ви вступали в бійки, коли були у школі?», «Скільки ваших друзів/знайомих коли-небудь були заарештовані?», «Скільки вам було років, коли ваші батьки розлучилися, якщо таке було?», «Чи має право красти голодна людина?» Під час підрахунку підсудні

поділяються на групи ризику діапазоном від 1 до 10 (від 1 до 4 – низький ризик; 5-7 – середній ризик; 8-10 – високий ризик). Таким чином суддя ухвалює вирок, ґрунтуючись на такій оцінці ризику.

Американська неурядова організація ProPublica виявила порушення етичних норм алгоритмами, які використовуються в програмі COMPAS, а саме расову упередженість: алгоритм вдвічі частіше позначав чорношкірих обвинувачених як рецидивістів, у той час як білошкірі були визначені як особи з низьким ступенем ризику. Оцінка виявилася ненадійною в прогнозуванні, адже тільки 20% чорношкірих з передбачених 40% фактично скоїли повторний злочин.

Кожне рішення повинно бути обґрунтованим. Однак програми, які використовують ШІ, такі як COMPAS, розкривають не весь процес аналізу, а лише результат. Тому ні підсудний, ні громадськість, ні навіть суддя не мають можливості побачити, на якому процесі прийняття рішення ґрунтується цей прогноз. Ця таємниця існує, з одного боку, через наявні патентні права розробників цих програм, які мають ризик плагіату, а з іншого – через проблему Black Box, при якій вже власники патенту не в змозі повністю зрозуміти механізми прийняття рішень. Компанія Northpointe відмовилася надавати роз'яснення, яким чином алгоритм обчислював оцінку ризику, так як ця інформація конфіденційна. На жаль, у цій всій історії не знайшлося розумного балансу між забезпеченням патентних прав розробників та основних прав осіб, які свого часу були підсудними та чия інформація опрацьовувалась алгоритмом COMPAS.

Майбутнє правосуддя, безумовно, за технологіями й автоматизацією судових процесів. Так, у штучного інтелекту є величезний потенціал прискорити процес обробки даних, розвантажити роботу судів, зробити її ефективною. Однак, дуже важливим при використанні ШІ є дотримання фундаментальних принципів, таких як верховенство права, недискримінація, неупередженість, справедливість, безпека та ін.

Для світового співтовариства питання впровадження ШІ в правосудді наразі залишається дискусійним та супроводжується різними підходами від активного використання ШІ при вирішенні різних категорій спорів (спори у сфері авторського права, господарські спори) до встановлення кримінальної відповідальності за використання алгоритмів ШІ для прогнозування судових рішень. Національне законодавство не передбачає можливості заміни судді алгоритмом, однак можливим є обговорення часткового залучення ШІ до судової системи.

Список використаних джерел: 1. Радутний О.Е. Мораль і право для штучного інтелекту та цифрової людини: закони робототехніки та «проблема вагонетки». *Інформація і право*. 2019. № 3. С. 78–95. 2. Fei-Fei Li, John Etchemendy. We Need a National Vision for AI. October 23, 2019. URL: <https://hai.stanford.edu/news/we-need-nationalvision-ai>. 3. Chinese Public AI RD Spending Provisional Findings. December, 2019. URL: <https://cset.georgetown.edu/wp-content/uploads/Chinese-Public-AI-RD-Spending-Provisional-Findings-2.pdf>. 4. In brave new world of China's digital courts, judges are AI and verdicts come via chat app. The Japan Times. URL: <https://www.japantimes.co.jp/news/2019/12/07/asia-pacific/crime-legal-asia-pacific/ai-judges-verdicts-via-chat-app-brave-new-world-chinas-digital-courts/#.XgqE2IUzZhF>. 5. Beijing AI Principles 新闻. URL: https://baip.baai.ac.cn/en?fbclid=IwAR2HtIRKJxxy9Q1Y953H-2pMHL_bIr8pcsIxho93BtZYFPH39vV9v9B2eY.

Багатко А.С.
здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
*Науковий керівник: **Кубай О.В.***
старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна

ЗАГРОЗИ ІНФОРМАЦІЙНОЇ БЕЗПЕКИ ТА ЇХ ЗАПОБІГАННЯ В УМОВАХ РОСІЙСЬКО-УКРАЇНСЬКОЇ ВІЙНИ

Інформаційна війна ведеться проти Росії давно. Вона лише помітно посилилася у зв'язку з подіями 2014 р. на Україні. Від її результату багато в чому залежить не тільки майбутнє Росії, але і зароджується розвиток багатопольярного світу.

Події на Україні в 2014 р., коли за підтримки США і низки західних країн відбувся державний переворот, який призвів до влади прозахідних політиків і націоналістів, стали «моментом істини» у відносинах між Росією і Україною.

Термін «інформаційна війна» багатозначний. Військові, як правило, виділяють військово-технічний аспект цього процесу, що включає подавлення або знищення електронних систем управління, командування і розвідки при одночасному захисті власних аналогічних систем. Основними методами інформаційної війни в широкому сенсі є: дезінформація, тенденційне висвітлення подій з вигідної для себе сторони, помилкові інформаційні вкидання (фейки), надання неповної інформації, залучення авторитетного інформатора для коментарів, перекладання відповідальності за одні і ті ж події на протиборчу сторону, принизливі характеристики, гіперболізація подій, створення образу ворога, експлуатація сильних емоцій (страх, ненависть, жалість), використання провокаційних гасел, карикатур [1].

Інформаційну безпеку, проблеми захисту національного інформаційного простору досліджували багато науковців. Зокрема, проблему відображено у працях

А. Марущака, В. Петрика, В. Ліпкана, Б. Кормича, В. Почепцова та інших фахівців. Проблемні питання забезпечення кібернетичної безпеки досліджували Р. Лук'янчук, В. Бурячок, А. Бабенко, В. Гавловський, Д. Дубов, В. Номоконов, М. Погорецький, В. Шеломенцев та інші науковці.

Мета роботи – дослідити загрози інформаційної безпеки та їх запобігання в умовах російсько-української війни.

Розвиток української кризи знову поставив питання про ефективність країни в інформаційній війні, очорнювальній та маніпулятивній інформаційній кампанії, яку ведуть проти Росії не лише країни Заходу, а насамперед Україна. Особливість інформаційного впливу саме України полягає в тому, що, на відміну від західних кампаній, українська пропаганда спрямована не лише на зовнішнього актора (західний світ), а й на російського громадянина. Інформаційна війна української влади проти Росії є специфічною.

По-перше, робляться спроби дестабілізації політичної обстановки в Україні через розпалювання націоналізму.

По-друге, чітко проглядається інформаційна кампанія щодо ситуації на колишньому Сході України. Київ звинувачує в агресії та злочинах проти цивільного населення, у відкритті вогню ополченців Донбасу. Українська пропаганда в цьому випадку впливає на світову спільноту, зачіпає українських біженців на території Росії.

По-третє, це спроби прямого блокування інформації із Росії. В Україні ще у вересні 2014 року під заборону мовлення потрапили 15 російських телеканалів, включаючи Перший канал, РТР-Планету, НТВ-Світ, Росію 24, TVCI, LifeNews, Росію 1, НТВ, ТНТ, «Петербург-5», «Зірку», «Рен-ТВ», РБК-ТВ, RussiaToday та «Історію». Усі телеканали висвітлювали у новинних та суспільно-політичних програмах російський погляд на події в Україні. За заявою Києва, закриття було пов'язане з тим, що контент телеканалів не відповідає українському законодавству.

По-четверте, чинна українська влада, як і її попередники, продовжує політику виховання нового покоління на основі українського націоналізму, який звинувачує Росію у бідах України.

В інформаційній війні важливі також чисто технічні прийоми – повторюваність фраз, фото -, відео -, звукомонтаж, переривання ТВ-програм останніми новинами або однією новиною, що вимагає загострення уваги на подію, вибудовування перед новинними програмами короткого порядку денного для маніпуляції потрібною інформацією. Нарешті, важливу роль відіграє відключення теле - і радіоканалів противника для поширення «єдино правильної» точки зору. Введення цензури на новинні програми всередині власної країни, переслідування неблагонадійних журналістів також можна віднести до цих прийомів [2].

Наведемо деякі конкретні приклади інформаційного протистояння, взяті з українських ЗМІ.

1. Надання неповної інформації. Суть прийому полягає в тому, що «невигідна» інформація вилучається, залишається тільки потрібна для сприйняття народом в даний період.

2. Залучення авторитетного інформатора.

3. Монтаж тексту і фотографій з різних джерел.

4. Спеціальний підбір фактів. Типовий прийом, коли аудиторії пропонується нібито самій зробити висновок з матеріалу ЗМІ. Однак дається так званий помилковий вибір, коли частина невігідних фактів просто замовчується.

5. Підміна понять, ключових слів. Цей прийом діє через позначення своїх неправомірних дій словами, що мають у свідомості людей нейтральну або позитивне забарвлення.

6. Вірусні меми, повтори. Типовим прикладом використання подібного методу є використання спеціальних слів і словосполучень, які можуть змінюватися в залежності від поставлених завдань.

7. Іронічна інформація. В окрему групу можна виділити присутність у новинних програмах України явно придуманої іронічної інформації, покликаної дискредитувати, принизити противника або звинуватити його в абсурдних вчинках [3].

У сфері прямого інформаційного впливу на людей слід звернутись і до проблеми українських біженців. Якщо із захистом власного населення від зовнішнього негативного впливу кремлівська пропаганда ще справляється, то інформаційну війну в Україні Росія програла. Сама інформаційна війна проти Росії несе у собі дві основні загрози. По-перше, це загрози зовнішнього характеру, коли Росія програє битву за геополітичний вплив на просторі свого цивілізаційного ареалу. Український народ, який споконвічно належав до російської цивілізації, обирає іншу цивілізаційну культуру.

По-друге, це ризики внутрішнього характеру. У нестримних перегонах за умами російських громадян російська пропаганда стирає межу між розумним, коли інформаційна кампанія має протидіяти зовнішнім загрозам, і неприйнятним, до чого належать спроби замовчування згубних для країни державних рішень. Це забезпечує високі рейтинги, але відриває владу від реального стану справ. Окрилене такою нібито підтримкою більшості населення російське керівництво протидіє будь-яким спробам патріотичних сил донести правду і до населення, і до верхів. Водночас цей інформаційний вакуум веде до загального застою в країні: пропаганда забезпечує не захист національних інтересів держави Росія, а безпеку та безпеку російської ліберальної еліти при владі.

Росія давно вже програла інформаційну війну – в той момент, коли обрала як орієнтири хибні когнітивні теорії лібералізму, відмовилася від цінностей єдиної російської цивілізації на користь європейських. На околицях ці теорії розвивалися прискореними темпами. Підсумок не забарився. Стан українського суспільства – це попередження російської влади, що за будь-яке загравання з іноземними державами (захід чи Китай), відмова від власної моделі розвитку та применшення

цивілізаційної ідентичності доводиться розплачуватися розколом суспільства та нестабільністю, яка може стати критичною.

Зі сказаного вище можна зробити наступні висновки. На жаль, останнім часом ЗМІ стали основним інструментом маніпулювання громадською думкою. Технічні досягнення інформаційної епохи перетворили ЗМІ на потужний інструмент впливу, здебільшого руйнівного. Тому так важливо викривати подібну інформацію не тільки на рівні блогерів в Інтернеті, але і в наукових статтях. Якщо численні напрацювання використовувати в мирних цілях – більше показувати матеріалів про страждання обох сторін, пояснювати мотиви вчинків протилежної сторони, формувати варіанти мирного вирішення процесу, – інформаційна війна поступиться місцем мирному співіснуванню.

Список використаної літератури: 1. Снежкова И. А. Отражение гибридной войны в электронных ресурсах Украины и России. Вестник антропологии. 2022. № 4(36). С. 175-185. 2. Інформаційний вимір гібридної війни: досвід України: матеріали міжнародної науково-практичної конференції. Київ: НУОУ, 2017. 104 с. 3. Інформаційна війна проти України та методи її ведення. URL: <http://www.polukr.net/uk/blog/2021/04/informacijna-vijna-proti-ukraini/> (дата звернення: 05.05.2022)

Багатко А.С.

*здобувачка першого (бакалаврського) рівня вищої освіти спеціальності 081-Право
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
Науковий керівник: **Кубай О.В.**
старший викладач кафедри спеціальних юридичних дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ОСОБЛИВОСТІ ЗАСТОСУВАННЯ ІНФОРМАЦІЙНИХ ПРАВОВИХ ТЕХНОЛОГІЙ В УМОВАХ ВОЄННОГО СТАНУ

Сучасний рівень розвитку науки і техніки, на думку багатьох експертів, визнається науково-технічною революцією, що відкриває людству дорогу в «інформаційний вік». Інформаційний простір не можна більш розглядати як щось відноситься виключно до світу техніки, оскільки воно настільки глибоко проникло в саму тканину повсякденності, що виокремити його із загального контексту

діяльності людини вже не представляється можливим. Ці обставини настійно вказують на необхідність аналізу процесів інформатизації управління крізь призму змін, що відбулися як в змісті управлінської діяльності, так і в свідомості людей, її здійснюють.

Мета роботи – дослідити особливості застосування інформаційних правових технологій в умовах воєнного стану.

Сучасні військові дії є інтеграцією безлічі паралельних процесів в часі і просторі. При цьому бойові дії здійснюються в надшвидкісному темпі із застосуванням складного і високоточного озброєння. Таким чином, об'єднавши в собі фізичні, когнітивні та управлінські функції, інформаційні технології охопили всі елементи військової справи, ставши базовим елементом сучасної військової стратегії і тактики. Інформаційні технології стали ключовою ланкою у комплексних системах бойового управління при формуванні мереж для передачі цифрових, звукових і візуальних даних, а також для організації планомірного контролю за матеріально-технічним забезпеченням.

Сьогодні на місце класичних військових понять, таких як оборона, маневр, нанесення удару і тилове забезпечення, приходить оновлена функціональність армії через впровадження механізмів і технологій висококоординованого маневру, ураження високоточною зброєю, багатовимірної і багатоешелонної оборони та адресного координованого матеріально-технічного постачання [1]. Однак не слід забувати, що ефективність механізму забезпечення військової безпеки держави – це не тільки ресурсне і технічне забезпечення сучасної армії, а й сукупність владної, управлінської та координаційної діяльності, спрямованої на превенцію і елімінацію зовнішніх і внутрішніх військових небезпек і загроз, на виявлення (вивчення), прогнозування, запобігання, нейтралізацію, а в крайніх випадках і припинення, відображення, усунення військових небезпек і загроз [3].

Що ж щодо безпосередньо інформаційних технологій, то головними факторами чільної ролі інформаційно-комп'ютерних технологій (ІКТ) у сучасній

військовій справі є необхідність оптимізації та оперативного втілення будь-якої дії, що виконується як під час безпосередньо збройного зіткнення, так і в матеріально-технічному, управлінському та інформаційному забезпеченні Збройних сил у мирний час.

Важливою складовою частиною функціонування сучасної армії є впровадження і розвиток засобів обробки цифрової інформації про місцевість, противника і власних військах. У сучасних військових зіткненнях роль ІКТ зазнала змін з допоміжної на основоположну, що викликано динамікою еволюції систем озброєння і управління в армії. Так, наприклад, інформаційні технології починають займати ключове місце в розвитку військово-промислового комплексу в таких напрямках, як адитивні технології, робототехніка, безпілотна авіація, системи «технічного зору» тощо.

Що стосується інформаційного забезпечення сучасних збройних сил, то хотілося б торкнутися науково-практичних перспектив розвитку такої важливої для безпеки держави сфери, як топогеодезичне та навігаційне забезпечення. Незважаючи на те, що сьогодні при стратегічному, тактичному та оперативному управлінні військами використовуються класичні топографічні карти, після динамічного зростання масштабності і швидкоплинності сучасних військових операцій і кардинального оновлення різновидів видів і засобів озброєння відповідно розширилася і номенклатура носіїв топогеодезичної інформації. Основним завданням даних носіїв є надання оперативної об'єктивної інформації. Здійснюється це за допомогою генерації і фільтрації великих обсягів гетерогенних даних, шляхом використання різних напрямків технічного прогресу: систем розпізнання фото - і відеозображень або мови, нейронних і семантичних мереж і використання можливостей «штучного інтелекту».

Аспекти точності та оперативності отримання інформаційних і геоданих про території, що знаходяться в зоні бойових дій або підконтрольних і суміжних територіях, при динамічному управлінні військами стають ключовою ланкою для

прийняття рішень і контролю командуванням Збройних сил. Швидкоплинність сучасних збройних зіткнень вимагає розробки і впровадження у військову справу все більшого числа механізмів та інструментів, що дозволяють оптимізувати розгортання військових підрозділів і гнучке управлінське реагування при своєчасній корекції інформації про дії противника. Тому завдання формування цілісного інформаційно-комунікаційного простору за допомогою інформаційних технологій є основою позитивного результату при зіткненні або протистоянні, за рахунок надання своєчасної та об'єктивної картини бойової обстановки і динаміки її змін. Тим самим досягається випередження протилежної сторони у зборі та аналізі інформації, прийнятті стратегічних і тактичних командних рішень та оперативному доведенні їх до військових підрозділів, що беруть участь у конфлікті [3].

Завдяки появі більш досконалих носіїв цифрового, аудіо-та відео зв'язку, топогеодезичне забезпечення Збройних сил ХХІ ст., що включає аерокосмічну, оптико-електронну розвідку із застосуванням цифрової комп'ютерної обробки, стало основою передачі інформації в сучасній армії. Основою ж геоінформаційного забезпечення є використання каналів, пов'язаних з базами даних географічних інформаційних систем з метою планомірної циркуляції оперативних даних для передачі географічної або топографічної інформації в цифровій формі. Таким чином формуються інформаційні бази даних та цифрові карти місцевості з метою всебічного відображення відомостей для електронної візуалізації та можливості інтерактивної роботи користувача [1].

При цьому сучасні технології дозволяють створювати і підтримувати цифрові моделі оперативної обстановки для кожного конкретного завдання з урахуванням специфіки конкретної військової структури. Так, наприклад, широке впровадження отримує інструментарій електронного (цифрового) відображення поля бою – досить якісне і новаторське впровадження в застосуванні ІКТ в області сучасних операцій.

Головне функціональне завдання військової карти-максимально оперативне і точне відображення обстановки в часі і просторі.

І цими властивостями в достатній мірі володіють сучасні інформаційні комп'ютерні додатки, які допомагають оперативно і наближено до реальних умов відобразити всі нюанси питань, що виникають при розміщенні особового складу військових підрозділів, техніки і допоміжних служб або матеріальних об'єктів в конкретному місці у відповідний необхідної дислокації час.

Завдяки цьому відбувається якісний моніторинг і ефективне планування і управління переміщеннями людських і технічних ресурсів, з урахуванням динаміки, і змінами бойової обстановки, беручи до уваги зовнішні чинники (місцевість, часовий і погодний аспект, рівень скритності, кількісні та якісні характеристики людського ресурсу і техніки). З'являється можливість більш об'єктивно планувати і оптимізувати розклад і маршрути руху авіаційних сил для нанесення точкових ударів, ведення розвідувальної діяльності, визначення прогнозованих маршрутів пересування і місць дислокації противника, з метою вироблення стратегічних і тактичних планів з розміщення необхідних сил і засобів.

Окремим питанням у військовій сфері є застосування цифрової форми створення об'ємних моделей місцевості з метою використання даних можливостей в спеціалізованих навчальних військово-прикладних тренажерах. Також ці можливості застосовуються в навігації і диспетчерському супроводі мобільних людських і технічних об'єктів, створенні і підтримці баз даних навігаційної та оперативно-тактичної обстановки, прогнозуванні можливості і результатів застосування засобів масового знищення і наслідків надзвичайних ситуацій, що носять природний і техногенний характер, з метою визначення рівня небезпеки виниклої ситуації і планування заходів щодо захисту, евакуації або відновлення територій, підданих руйнівному впливу.

Таким чином, теза про те, що «хто володіє інформацією, той володіє світом», зараз стає не просто надактуальним, але життєво важливим постулатом, який

визначає абсолютно всі дії у всіляких сферах життєдіяльності людської спільноти, включаючи і військову. Але слід розуміти, що володіння інформацією на сьогоднішньому етапі – це не тільки, власного кажучи, оволодіння нею, а й ефективне управління і кваліфіковане вміння її створювати, формувати, переформувати і вміло препідносити не тільки для власного використання, але і для дезорієнтації та інформаційного ураження противника.

Роль ІКТ заслуговує на окрему увагу в сфері інформаційних воєн. На сучасному етапі розвитку науки і техніки, і з урахуванням переформатування архітектури світової безпеки, кіберпростір і сфера ЗМІ повинні бути визнані як такий же рівноцінний простір ведення війни, якими досі виступають суша, море і повітряний простір. І задекларувати цей момент необхідно на міжнародному рівні, а також у військових або національних доктринах безпеки окремих держав.

Підводячи підсумок, відзначимо, що, незважаючи на технократичний напрямок сучасної військової думки, необхідно все-таки не забувати чільний принцип розвитку цивілізації – встановлення миру і недопущення ескалації військових конфліктів в принципі. Забезпечення національної безпеки є центральним, стратегічно значущим для розвитку кожної країни завданням. Без її вирішення всяка людська діяльність виявляється безцільною. Низький рівень безпеки обертається великими бідами: катастрофою держав, знищенням народів, масовими кровопролиттями, руйнуванням і загибеллю матеріальних цінностей. Держави, суспільства, люди, які не проявляють належної турботи про свою безпеку, як правило, виявляються нежиттєздатні. І завдання сучасної політології і державних інститутів має полягати не стільки у вдосконаленні механізмів і принципів ведення військових дій, скільки в розробці архітектури та інституційних інструментів превентивного їх запобігання або мирного вирішення конфліктів на ранніх стадіях.

Список використаної літератури: 1. Міжнародне безпекове середовище: виклики і загрози національній безпеці України / Б. О. Парахонський, Г. М. Яворська, О. О. Резнікова; за ред. К. А. Кононенка. Київ: НІСД, 2018. 56 с. 2. Резнікова О. Оновлення Стратегії національної безпеки України у контексті нових викликів і загроз. *Віче*. 2015. № 5. С.12–22. 3. Сашук Г.

Корнева Т.В.
*кандидатка юридичних наук, доцентка кафедри
конституційного права та галузевих дисциплін
навчально-наукового інституту права,
Національний університет водного господарства та природокористування
м.Рівне, Україна*

ЗНАЧЕННЯ ЦИФРОВІЗАЦІЇ МИТНОГО КОНТРОЛЮ У ПЕРІОД ВОЄННОГО СТАНУ

Новітні технології у всіх сферах суспільного життя набувають все більшого поширення через суттєву зручність для споживачів, зокрема й митних послуг в режимі он-лайн. Ті суб'єкти зовнішньоекономічних відносин, які раніше зосереджувались лише на оф-лайн, поступово почали переходити в он-лайн. Відповідно, з їх переходом в он-лайн дещо змінюється сам алгоритм надання митних послуг, проведення митного контролю і послідовність здійснення митних процедур, проте розширюються і механізми захисту прав суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (фізичних та юридичних осіб). З загальних тенденцій сучасного реформування митної служби це активніший розвиток ІТ-продуктів та впровадження цифрових рішень щодо спрощення та прискорення проведення митних процедур при переміщенні товарів та транспортних засобів через митний кордон України. Пандемія показала необхідність діджиталізації тих процесів, з якими раніше могли зволікати, а воєнний стан створив особливо гострою проблему перевантаженості митної інфраструктури на західному кордоні.

Рух критичного імпорту в Україну, гуманітарної допомоги на початку війни обтяжувався чергами тисячі біженців, що вимагало оперативного, своєчасного і ефективного вирішення проблеми на державному рівні.

Оптимізувати митний контроль при переміщенні товарів і транспортних засобів та спростити митні процедури в мирний час планувалося наступними шляхами:

- Будувати нові пункти пропуску;
- Реконструювати старі пункти пропуску;
- Облаштувати електронну чергу;
- Будувати рокадні дороги;
- Запровадити спільний прикордонно-митний контроль з сусідніми державами.

Проте сьогодні, коли західний кордон став головним для переміщення гуманітарної допомоги, критичного імпорту, виникла гостра необхідність оптимізувати наявні ресурси, які потребують менше приміщень і технічного обладнання.

Не слід забувати і про те, що під час воєнного стану нікуди не зникають проблеми боротьби з корупцією, контрабандою і нелегальною міграцією. Отже державним інституціям слід повернутися до політики, яка унормована серед зобов'язань України за Угодою про асоціацію (розділ 3 щодо проблематики і управління кордонами), враховуючи попередній досвід та сучасний стан відносин з сусідніми країнами.

Так, під час проведення у 2012 році чемпіонату Європи з футболу в експериментальному режимі на польсько-українському кордоні були застосовані на чотирьох пунктах пропуску проведення спільного прикордонно-митного контролю, який засвідчив його високу ефективність і результативність.

Однак, через несумісність законодавств, імплементувати спільний прикордонно-митний контроль з усіма сусідніми державами на сучасному етапі потребує пошуку нових єдиних правових інструментів, які, на жаль на сьогодні відсутні і в умовах воєнного стану потребують наукових досліджень.

До війни митна служба багато займалася розбудовою цифровізації митних процедур і проведення безконтактного митного контролю, маючи амбітну мету-зробити українську митницю прозорою і найзручнішою для переміщення товарів і

транспортних засобів для усіх суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності. І встигли чимало.

ІТ-напрямок був і залишається ключовим напрямом у реформуванні української митниці у тісній співпраці з Міністерством цифровізації України для переведення адміністративних митних послуг у портал Дія і важливості розвитку системи «Єдине вікно», як електронного входу для суб'єктів зовнішньоекономічної діяльності (фізичних і юридичних осіб).

Проте необхідно звернути увагу і на оформлення ЄУР-1 (документ, який підтверджує європейське/українське походження товарів і дає право провести митне очищення вантажу з використанням преференційної ставки мита, тим самим знижуючи його вартість для одержувача), щоби був ефективний результат на заклик Уряду до бізнесу перезапустити економіку України. Значення ЄУР-1 при наданні пільгового безмитного ввезення товарів українського походження в ЄС дуже важливо, оскільки саме експортери-національні товаровиробники стають основними донорами наповнення державного бюджету України.

Згідно з Наказом Мінфіну «Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення (походження) товару EUR.1 або EUR-MED» №139 від 02.03.2021 [1] експортеру надано право надавати пакет необхідних для оформлення ЄУР-1 документів в електронному вигляді, але тільки в Закарпатській митниці реалізована ця можливість електронних входів доступу, яка надає експортеру економію робочого часу і дефіцитного пального, не пересуваючись маршрутом офіс-митниця. Решта митниць продовжують практику подання документів експортерами у паперовому вигляді.

Для розв'язання проблем, що виникають при митному контролі та митному оформленні під час воєнного стану необхідно визначити наступні кроки:

- Гармонізувати митне законодавство з сусідніми країнами членами ЄС на час воєнного стану в Україні шляхом пошуку нових правових інструментів;

- Відмовитися від паперового документообігу на митниці і продовжити активне запровадження технології «віртуальної митниці» - оформлення усіх необхідних документів в електронному вигляді;
- Головним завданням Державної митної служби вважати розробку спільно з Міністерством цифровізації інформаційної стратегії, замовлення інформаційних технологій та належний контроль за їх втіленням в практику;
- Забезпечити відповідність створених електронних митних послуг стандартам електронних митних систем ЄС.

Список використаної літератури: 1. Наказ Мінфіну «Про затвердження Порядку заповнення та видачі митницею сертифіката з перевезення (походження) товару EUR.1 або EUR-MED» №139 від 02.03.2021. URL: https://zakononline.com.ua/documents/show/495039_671429 (час звернення 15.-5.2022)

Лотиш В.В.

*кандидат технічних наук, доцент кафедри автоматизації та комп'ютерно-інтегрованих технологій,
Луцький національний технічний університет*

BIG DATA - МОЖЛИВОСТІ ВИКОРИСТАННЯ У ЮРИСПРУДЕНЦІЇ

Обсяг інформації у світі зростає у геометричній прогресії. По статистиці, об'ємом цифрової інформації подвоюється кожні вісімнадцять місяців. По більшій частині (до 95 %) цей потік складається з неструктурованих даних (всього 5 % складають різні бази даних — тим або іншим чином структурована інформація).

До 2025 року обсяг усіх даних у всьому світі становитиме 163 зеттабайт (ЗБ). Це в 10 разів більше, ніж загальний обсяг даних за підсумками 2016 року. Прогноз опублікований у звіті аналітичної фірми IDC [1].

Ця тенденція особливо сильно позначилася на засобах масової інформації, сферах комунікації та діловодстві.

Набори даних стали настільки великими та складними, що для їх обслуговування компаніям вже часто не вистачає наявних систем управління базами даних та звичних додатків для обробки даних. Ця закономірність особливо

яскраво проявляється на тлі нових тенденцій: відкритий вихідний код, відкриті інновації, поширення даних, що забезпечують можливість спільної роботи та ін.

Традиційно вважалось, що юридична сфера діяльності мало піддається віянням технологій. Проте пандемія коронавірусу внесла серйозні корективи у методи роботи юристів. Як результат у короткий проміжок часу багатьом з них довелося перебудувати свою роботу і почати активно застосувати нові інформаційні технології.

Використання технології великих даних, у вік інформаційних технологій, відкриває перед юридичними фірмами та департаментами великі можливості.

Так, наприклад, власний венчурний фонд Microsoft вклав близько \$15 млн у LegalTech-стартап, Amazon запустив акселератор з інтелектуальної власності, LinkedIn запустив майданчик для пошуку юристів, а фонд штучного інтелекту Google (Alphabet) також інвестує в LegalTech-компанію.

З наведених прикладів видно, що технологічні гіганти зрозуміли перспективній даного напрямку і почали фінансово стимулювати його сектори.

Одним з таких секторів є предиктивна аналітика (ПА) оскільки вона є каталізатором для отримання прибутку через впровадження інноваційних рішень. У 2019 році ринок ПА досяг обсягу 7,32 мільярда доларів, згідно з дослідженням AMR. До 2027 року ця цифра зросте до \$35,45 мільярдів – аналітики очікують зростання сектора на 484% [2].

На основі справ з подібними даними прості користувачі систем або юристи можуть, з певною ймовірністю, спрогнозувати результат своєї справи. Побачивши, що відсоток виграшу є невисоким, багато позивачів може відмовитися від ідеї звернення до суду.

Іншим прикладом, який застосовується у великих західних компаніях, є визначення ймовірності подання позову працівником на свого роботодавця. Так, алгоритм на основі попередніх історичних даних може отримати необхідну інформацію з великого обсягу інформації та надати свій вердикт. Також

застосування такого підходу дозволяє юристам компаній передбачати можливості позовів від покупців або користувачів послуг.

Технології Big Data можуть бути цікавими юридичним фірмам і з точки зору прийняття бізнес-рішень. Наприклад, на основі великих даних вони можуть побачити певні тренди та ухвалити рішення про відкриття або закриття офісу або практики в тому чи іншому регіоні.

Найшли застосування технології роботи з Big Data і в щоденній роботі. Наочний приклад - електронний асистент ROSS, програма, створена в компанії ROSS Intelligence і працююча на когнітивному комп'ютері IBM Watson, оснащеному питання-відповідь системою штучного інтелекту. Вона використовує природну мову для того, щоб зрозуміти питання юристів і повідомити їм інформацію щодо судових справ і законодавства з необхідними посиланнями, що їх цікавлять [3].

Інший каліфорнійська компанія, Lex-Machina, серед клієнтів якого Google і Nike, аналізує суперечки у сфері інтелектуальної власності та створює структуровані бази з відкритих даних - наприклад, з використанням судових документів. Вона допомагає юристам уявити результат справи або вибрати правильну стратегію дій у суді. Аналогічні системи допоможуть підібрати зручну юрисдикцію для ведення справи [4].

Використання технологій обробки великих даних вигідно не тільки юристам, а й суспільству загалом. Наприклад платформа Judge Analytics. Ідея полягає в тому, щоб надати вичерпну інформацію про кожного суддю в країні, дозволяючи адвокатам досліджувати найкращі стратегії для свого клієнта, перш ніж вони подають позов або оскаржують клопотання перед суддею.

Хоча судді часто вважаються об'єктивними арбітрами, реальність така, що кожен суддя є людиною, продуктом власного досвіду та упереджень. «Немає двох абсолютно однакових суддів», – каже Ніколас Рід, один із засновників системи аналізу даних у галузі юриспруденції Ravel Law [5].

Озброєні кращою інформацією, юристи можуть надавати своїм клієнтам кращі послуги, причому дешевше.

Таким чином, все це говорить про те, що найближчим часом може з'явитися нова плеяда юристів, які активно використовуватимуть переваги, пропоновані Big Data, а також володіти як мінімум базовими навичками програмування або знаннями в розумінні коду.

Список використаної літератури: 1. International Data Corporation. URL:<https://www.idc.com/> (дата звернення 15.05.2022). 2. Predictive Analytics Market Statistics. URL:<https://www.alliedmarketresearch.com/predictive-analytics-market> (дата звернення 15.05.2022). 3. Робот, а не человек: как искусственный интеллект перестроит работу юристов. URL:<https://pravo.ru/story/view/131655/> (дата звернення 18.05.2022). 4. Lex Machina Launches Comprehensive Analytics for Federal Courts of Appeal 2022. URL:<https://lexmachina.com/> (дата звернення 18.05.2022). 5. With Judge Analytics, Ravel Law Starts To Judge The Judges. URL:<https://techcrunch.com/2015/04/16/who-judges-the-judges/> (дата звернення 20.05.2022).
